

MEDIÁLNÍ STUDIA

MEDIA STUDIES

JOURNAL FOR CRITICAL MEDIA INQUIRY

“Absurdity” as Historical Reality? Stanisław Bareja’s Alternatywy 4 as a Popular Form of Intellectual Critique of the Socialist System in the Polish People’s Republic (PRL)

Martin J. Kozon

Priming Europe. Two perspectives on the European issues in Poland

Ewa Nowak-Teter

The Timid Giant: The Early Days of Czechoslovak Television

Robert Kulmiński

Umlčený diskurz: Mediální reprezentace tzv. „namibijských dětí“ mezi lety 1985–1992 v československém tisku

Monika Abrahámová

Emotikony v internetových diskusích: jejich pozice, kombinace a význam

Lucie Jílková

3/2020

MEDIÁLNÍ STUDIA | MEDIA STUDIES

Journal for critical media inquiry

MEDIÁLNÍ STUDIA | MEDIA STUDIES

EDITORIAL TEAM:

Editor-in-chief:

doc. Mgr. Jakub Macek, Ph.D. (Masaryk University)

Managing Editor:

Mgr. et Mgr. Kateřina Kirkosová, Ph.D. (Masaryk University)

Editors:

Mgr. Iveta Jansová, Ph.D. (Masaryk University, Palacký University)

Mgr. Johana Kotišová, Ph.D. (Masaryk University)

Mgr. Michal Tkaczyk, Ph.D. (Masaryk University)

Proofreading:

PhDr. Mgr. Zdeněk Havlíček

Mgr. Radovan Plášek

Graphic design, page layout:

Bc. Petr Barták

EDITORIAL BOARD:

PhDr. Petr Bednařík, Ph.D. (Charles University) – chairman

Mgr. Michal Bočák, Ph.D. (University of Presov)

PhDr. Jiří Hoppe, Ph.D. (the Academy of Sciences of the Czech Republic)

prof. PhDr. Jan Jirák, Ph.D. (Charles University)

PhDr. Jakub Končelík, Ph.D. (Charles University)

Mgr. Marek Lapčík, Ph.D.

Doc. Peter Mikuláš, Ph.D. (Constantine the Philosopher University)

PhDr. Jaromír Volek, Ph.D.

Mgr. Lenka Waschková Císařová, Ph.D. (Masaryk University)

Mgr. Renáta Sedláková, Ph.D.

Mgr. Jaroslav Švelch, Ph.D. (Charles University)

Mgr. Jiří Mertl, Ph.D. (Západočeská univerzita)

ADVISORY BOARD:

prof. Bogusława Dobek Ostrowska (University of Wrocław, Silesia University of Education)

prof. Ann Gray (University of Lincoln)

prof. PhDr. Jiří Kraus, DrSc. (Univerzita Karlova)

prof. Winfried Schulz (Universität Erlangen-Nürnberg)

prof. Dejan Jontes, Ph.D. (University of Ljubljana)

Monika Metyková, Ph.D. (University of Sussex)

prof. Andra Siibak, Ph.D. (University of Tartu)

prof. Matt Hills, Ph.D. (University of Huddersfield)

prof. Sercan Hamza Bağlama, Ph.D. (Çanakkale Onsekiz Mart University)

prof. Christine Evans, Ph.D. (University of Wisconsin-Milwaukee)

prof. Valentina E. Marinescu, Ph.D. (University of Bucharest)

prof. Zrinjka Peruško, Ph.D. (University of Zagreb)

doc. Nico Carpentier, Ph.D. (Charles University)

Periodicity: twice a year

Place of publishing: Prague

Registration number: E 19821

Online ISSN 2464-4846

Publisher: Faculty of Social Sciences, Charles University, Smetanovo nábřeží 6,
110 00 Praha 1

Company ID: 00216208, VAT No.: CZ00216208.

E-mail: medialnistudia@fsv.cuni.cz

Volume 14, Number 3, December 2020

For more information and the magazine content, please visit our website at

<https://medialnistudia.fsv.cuni.cz/>

Mediální studia | *Media studies* 3/2020 byla podpořena dotací
Odboru médií a audiovize Ministerstva kultury ČR.

OBSAH

STATĚ

Martin J. Kozon

“Absurdity” as Historical Reality? Stanisław Bareja’s *Alternatywy 4* as a Popular Form of an Intellectual Critique of the Socialist System in the Polish People’s Republic (PRL) 273

Ewa Nowak-Teter

Priming Europe. Two Perspectives on the European Issues in Poland 295

Robert Kulmiński

The Timid Giant: The Early Days of Czechoslovak Television 322

Monika Abrhámová

**Umlčený diskurz: Mediální reprezentace tzv. „namibijských dětí“
mezi lety 1985–1992 v československém tisku 342**

Lucie Jílková

Emotikony v internetových diskusích: jejich pozice, kombinace a význam 363

ESEJ

Marianna Abrahamyan

Fenomén rituálu ve sféře masové komunikace 382

CONTENTS

STUDIES

Martin J. Kozon

“Absurdity” as Historical Reality? Stanisław Bareja’s *Alternatywy 4* as a Popular Form of an Intellectual Critique of the Socialist System in the Polish People’s Republic (PRL) 273

Ewa Nowak-Teter

Priming Europe. Two Perspectives on the European Issues in Poland 295

Robert Kulmiński

The Timid Giant: The Early Days of Czechoslovak Television 322

Monika Abrhámová

Silenced Discourse: Media Representation of Namibian Children between 1985–1992 in Czechoslovak Press 342

Lucie Jílková

Emoticons in internet forums: position, combination and meaning 363

ESSAY

Marianna Abrahamyan

The Phenomenon of Ritual in the Field of Mass Communication 382

“ABSURDITY” AS HISTORICAL REALITY? STANISŁAW BAREJA’S ALTERNATYWY 4 AS A POPULAR FORM OF AN INTELLECTUAL CRITIQUE OF THE SOCIALIST SYSTEM IN THE POLISH PEOPLE’S REPUBLIC (PRL)

MARTIN J. KOZON

University of Wisconsin-Milwaukee, USA

ABSTRACT

The article examines the ideological role of comedic television programming in the former Eastern Bloc states through a case study of Stanisław Bareja’s Alternatywy 4 [Alternative Street #4] television series. Whereas media studies have uncovered the socialist state’s use of television as a device for ideological indoctrination, this paper seeks to contribute to the theory of the medium as a form of popular resistance. The research methods involve the use of primary and secondary sources that help construct the contextual and theoretical components for understanding the social and historical context in which the series was produced and broadcasted, as well as the in-depth analysis of the series’ content. The analysis demonstrates how three themes of popular critique of the state socialism discussed in various issues of the Polish-émigré literary-political magazine Kultura, i.e. the critiques of neostalinism, Sovietizm, and the lack of pluralism/individuality, was framed within the popular apartment block genre that was far more accessible and relatable to Polish society. The results suggest that Alternatywy 4 recontextualizes intellectual critiques of the Polish People’s Republic’s “success of socialism” propaganda and disseminates subversive meanings to inform society of more glaring issues behind the deteriorating socioeconomic conditions in Poland.

Keywords: Stanisław Bareja ▪ Alternatywy 4 ▪ Kultura ▪ Poland ▪ socialist television

1. INTRODUCTION

On 12 December 1981, director Stanisław Bareja and his crew began filming the star-studded nine-part television series *Alternatywy 4* (Alternative Street #4), a satire

about individuals from all strata of society living in a stereotypical apartment block in the Polish People's Republic (PRL). The next day, the ruling Polish United Workers' Party (PZPR) declared martial law and effectively militarized television stations and major cities, as well as arrested thousands of Solidarity trade union activists. Yet Bareja continued his production uninterrupted until its completion, only for state authorities to shelve the series and prevent its airing on television until 1986. Upon closer examination, *Alternatywy 4* is a product of Bareja's own satirical style and directorial work combined, offering the television viewer a visual transmission of the most salient arguments critically assessing the Polish socialist system. In doing so, it confronted the latter's prescribed "propaganda of success" which had promoted an atmosphere of normalcy to cover up the increasingly deteriorating socioeconomic conditions in Poland. The series engages the extent to which Polish society would settle for conformity and stability in an individual's daily life at the price of communism's longevity. This article investigates the curious history behind one of Bareja's most notable works by exploring the historical and ideological aspects behind its content, in an effort to uncover the rearticulation of Polish intellectual debates at the time that challenged the Edward Gierek regime's "success of socialism" in the late 1970s, all through satirical content led by "absurd" approaches to everyday life.

Bareja's legacy is quite unknown to Western audiences and scholars, unlike household Polish directors such as Andrzej Wajda or Krzysztof Kieślowski. Monographs on Polish television and cinema are still largely only available in Polish (Kończak, 2007; Skotarczak, 2004), with some English exceptions (Mazierska, 2017). As scholarship on other Eastern Bloc states, however, they have greatly contributed to an area-wide investigation and understanding of the freedom and limits of visual programming in communist states, especially when compared to the voluminous Western media studies. Overviews have focused on both the producer and consumer aspects of television, with the medium utilized as a tool for promoting and transmitting ideological agendas, a means of transnational communication and expression, or acting as a shared space for both sides to harness the technology for their own benefits (Imre, 2016; Mihelj & Huxtable, 2018). Case studies have also yielded similar findings while concentrating on specific elements, such as the Soviet Union's mission to invent a culture based on mass media (Roth-Ey, 2011), or Czechoslovakia's promotion of normalcy via programming after the Prague Spring (Bren, 2011). From a historical perspective, Cold War studies seeking to explain the collapse of communism by 1991 have shifted away from power narratives involving centralized political-ideological structures, now paying more attention towards grass-root or cultural movements as sources of destabilization.

This article approaches Eastern Bloc television through a micro case study of *Alternatywy 4*. The basis for this research is to examine: (1) how the series acted as a mediator between inaccessible dissident thought and Polish society experiencing the socioeconomic strains of state socialism, and (2) how popular ideological critiques were recontextualized by Bareja for mass consumption through the medium

of television. For clarity, the article's arguments are tested in four sections. My case study begins with the examination of Bareja's career, his genre of filmmaking, and his direct ties to anti-communist activities and intellectual émigré publications as influencing the series' composition. Aside from consulting the limited literature on Bareja and works examining the time period at hand, I apply a selection of socialist television studies containing similar themes. Then, I briefly review the socioeconomic conditions during the 1970s that triggered an increase in critical responses from intellectuals and society alike. Not only does this provide a contextual foundation for my analysis, but it also serves as a prime source of Bareja's absurd material while dually headlining a multitude of articles found in the Parisian publication *Kultura* [Culture]. Works from a variety of Polish contributors to *Kultura* at the time are reflected in order to reconstruct intellectuals' critiques of state socialism in that period, e.g. from Marxian economists such as Edward Lipinski, who would soon join the ranks of Jan Drewnowski and Leszek Kołakowski in their growing disillusionment with the socialist system's failure to reform according to humanistic values. Other essays come from social observers such as Andrzej Micewski ("Leo Breit" and "Zygmunt Ossowski") and Bronisław Kotowicz, who sought to uncover the root of the growing disconnection between the state and society. The second section reviews the series' origins to further provide a valuable context for the paper's analytical section. It reveals the motivations for using the popular apartment block genre as its setting and source of conflict, and the choice of characters from all strata of society. It then traces the series' production from the imposition of martial law, its shelving, and the pressure for its delayed release. The remaining two sections hone in on my examination of the series' nine episodes, with each one consisting primarily of theoretical and analytical components. Analytically, I examine the choice and presentation of scenery settings, music/sounds, the main plot and subplots, as well as the characters and their responses to conflicts which they come across through dialogue interpretation. All these components are where Bareja and his writers would carefully hide their allusions to criticizing both the socialist state and society. Theoretically, I then scrutinize *Alternatywy 4* through the scope of *Kultura's* articles, where I uncover three popular tenets that connect the majority of these writings to Bareja's content, namely: the critique of neostalinism, *Sovietizm*, and the lack of plurality/individualism. Such a framework allows me to demonstrate the presence of these themes in a selection of scenes by breaking down character dialogues possessing hidden allusions within them. The ultimate goal of this study is to further the understanding of communist use of television as both a tool of stability and inadvertently as a Frankenstein's monster which contributed to its downfall.

2. THE RISE OF "BAREIZM"

Stanisław Bareja's rise in Polish film and television began shortly after he had completed his film studies in 1954. His initial films were considered of artistic value and

did not contain any questionable material which could raise suspicion from the state authorities. But by the mid 1970s, he began to reorient his films towards a more critical approach to the sudden changes occurring in Poland's socialist system (Replewicz, 2015, pp. 120–121). They came as a result of the declining socioeconomic conditions experienced by the state's citizens under the gross mismanagement of the Edward Gierek-led ruling apparatus, fraught with cronyism and excessive layers of bureaucracy. Since 1971, it tried to fast track Poland's technological and structural modernization while raising the standard of living through the borrowing of exorbitant Western European loans and credits. Failing to pay them back, consumer products availability dwindled as sudden price increases were introduced to key foodstuffs without the consultation of Gierek's darling working class, all leading to societal tensions mounting in manifestations such as long lines outside of stores or rare but renewed physical demonstrations in cities such as Radom in June 1976 (Breit, 1976, pp. 47–48; Ossowski, 1975, p. 66; Paczkowski, 2003, pp. 356–359).

Despite the economic depression, the Gierek regime sought to control the reality of life in the PRL. By touting the “success of socialism” through an illusionary campaign dubbed the “propaganda of success,” the PZPR utilized media such as television to strategically promote an atmosphere of normalcy through the selectivity of broadcast content. Reports of completed state projects were plentiful, while the daily plight of the citizen was purposely ignored. Poland had gone from a reformist state in the 1960s, where attention was orientated towards redefining television's infrastructure, to a hard-line state determined to control “the message” being transmitted (Mihelj & Huxtable, 2018, p. 87). The Gierek regime had embraced the power of television and declared that the medium would build “a dialogue between the party and society” (Kończak, 2007, p. 112). Since the generation of the 1970s was the one that grew up after the Second World War and had relatively few memories of Stalinism, it allowed the party to shift from fighting to defend its ruling legitimacy to now wholly focusing on aligning society with the Marxist-Leninist ideology. Similarly to the majority of Eastern Bloc states, television could promote programmes that conditioned viewers with socialist values through a “shared sociality” associating the ruling party with the citizen. By the 1970s, 75 per cent of Poles considered the medium to be their favorite form of leisure activity. It is no surprise that Gierek invested much in such an indoctrinating tool, as television became symbolic for both the producer and consumer: the state's ability to master modernity and the individual's exposure to modern lifestyles (Kończak, 2007, p. 120). According to Sabina Mihelj and Simon Huxtable (2018), television could serve as the anchor of normalcy and contribute to the stability and longevity of communist rule only if it provided the consumer with a multitude of freedom and access (pp. 4, 9; Roth-Ey, 2011, p. 4). Since ruling legitimacy was no longer a concern while the illusion of success promoted normalcy, the party was no longer concerned with criticisms of it or the system. This opened the door for the growth of satirical cabarets and television/film productions, which were the result of what Dorota Skotarczak (2004) described as the Gierek regime's

over-confidence. This practiced freedom by the regime not only reflected its “maturity” but also what she dually claims as providing symptoms of a system that was beginning to unravel, because it and its criticisms seemingly went unchecked (pp. 189–190; Mazierska, 2017, p. 186).

This pseudo-liberal atmosphere fostered the rise of “*Bareizm*”, a distinct satirical style founded upon the notion of absurdity as the main format of presentation in Bareja’s works. His films observed the daily life of society with an irony that became integral to his films in the late 1970s. As Poland’s socioeconomic conditions progressively worsened, they forced people to commit desperate or degrading acts with little to no objections. Bareja took such examples and amplified them to a point where rationally they were deemed too absurd to be realistic, but their underlying logic was not far from the truth. Once the daily occurrences that inspired Bareja’s “absurdities” became part of the established atmosphere of normalcy, film and television criticisms of the socialist system were not interpreted as being a direct threat to the system as a whole, which unabated their funding and effectively bypassed the state censorship.

It was only a matter of time before Bareja’s work caught the attention of audiences, film critics, and the state authorities, whose blunders during the Gierek years were not spared from being mockingly criticized. While his films brought endless laughter within cinemas, they also drew denunciations and harsh accusations from his detractors and even colleagues. They were labeled as possessing low artistic value and being profit-seekers, while going against the accepted norm of the time where serious works were produced under the “Cinema of Moral Anxiety/Concern”. Considered to possess the finest films in the PRL, the genre raised questions over people’s identity and existence in the socialist state, but in a more classical and darker tone. (Skotarczak, 2004, p. 213; Mazierska, 2017, p. 194; Sobańda, 2016). Originally, “*Bareizm*” was coined by Bareja’s former colleague Kazimierz Kutz to denote something “in a bad style,” with other directors accusing Bareja of “flattering petty-bourgeois tastes” or even being against the working class (*WP Film*, 2015; Sobańda, 2017). But it was not his intent to conform to what the industry demanded or to seek out personal success. He battled against what he perceived as a façade of lies, built by communism (but directed by the Kremlin) and “forced into the mouths of Poles” (Łuczak, 2001, p. 73). Bareja committed his films to touch upon society’s most pressing problems and to ridicule them, in an effort to force the individual to reflect upon what they were seeing and experiencing. He once remarked, “Poles have a very specific humor. We laugh at others but immediately become offended when others laugh at us. How many people become offended after watching a film or listening to a satire? In the whole world, we don’t have anyone equal to us,” (Replewicz, 2015, pp. 162, 166, 234). His absurd approach to society’s ills was not meant to dismiss achievements that alleviated social problems such as the post-war housing crisis; it was meant to draw people’s attention to the true products of communism: the division of society and the degradation of the individual. What Bareja observed and ultimately

re-enacted was how communism had, “influenced the individual’s psyche, behavior, and thought” (Replewicz, 2015, p. 193; Skotarczak, 2004, p. 199). Stripped of its pomp and frills, or, “artistic value,” *Bareizm* in its absolutely raw form was its own genre to which Bareja had pledged his allegiance to, avoiding association with other film circles that would only inhibit his pursuit of non-conformal ideas.

Of all the films produced by Bareja in the 1970s, the final two that closed out the decade drew the wrath from the state. Both, 1978’s *Co mi zrobisz jak mnie złapiesz* [What You’ll Do To Me When You Catch Me] and 1980’s *Miś* [Teddy Bear] were considered to be the “sharpest” of Bareja’s films directed against the socialist system (Płociński, 2015). Although their plots focused on protagonists who usurp their powerful positions and connections to the party in order to settle personal matters, they also portrayed the role of everyday PRL citizens who are manipulated and exploited for individualistic gain. Not only was Bareja exposing behavior which was contrary to the promotion of collective interests in a socialist system, he was also illuminating the existence of two different worlds and their functions. For those who dabbled in the bureaucratic system came the reward of unlimited access to a world full of consumer goods and services unattainable for the common Pole. And for those who played by the rules, the reward was an alternate universe where one was punished for honesty and forced to wait for basic commodities. It is worth noting here that the relationship that television had fostered between the state and the consumer in Eastern Europe was anything but static, and fitted the role of two acquaintances rather than a marriage. Using the Soviet Union’s aggressive pursuit in promoting a “mass culture” through viewership, Kristine Roth-Ey (2011) underlines the state obsession to promote a culture that paradoxically re-orientated the individual away from work and towards the former’s consumption. Not only did the Soviet masses harbor a disinterest in original programming and preferred more feature films, these trends (similar in Poland) were an example of the Soviet citizen’s interaction with television on “their own terms” (pp. 4, 14–15; Kończak, 2007, pp. 124, 126). Sensing and maintaining such a delicate balance may have been the censor’s chief concern. Symbolic of how *Bareizm* touched those very nerves was the cutting of one scene from *Miś* that served as a metaphor for the socialist system: a passer-by sneezes and a nearby car falls completely apart (*Interia.pl*, 2017; *WP Film*, 2015; Sobańda, 2016).

Aside from his professional non-conformity in film, Bareja also possessed a personal devotion to opposing the enforced perception of normalcy. The 1976 protests that rocked the PRL brought about a watershed moment in the communist era with the formation of the Committee for the Defense of Workers (later Social Self-Defense – KSS KOR), as well as the realization that the Gierek regime would not fix the socio-economic crisis. Not legally sanctioned, this group of dedicated intellectuals and students came to the political, legal, and economic aid of workers who had been repressed by the protests. Impacted by the events, Bareja was determined to take a greater position in fighting the degradation of Polish society. Through his close colleague Stanisław Tym, he established connections with the KOR and Solidarity activists, participating

in conspiratorial work where he provided his home as a space for meetings, illegal literature printing, or a hideout to evade arrest for illegal activity (Łuczak, 2001, p. 128. Replewicz, 2015, pp. 353–354, 357). His position as a director also came in handy, as it allowed him easier travel access outside of the Eastern Bloc. When returning from places such as France or Greece, Bareja never returned empty handed and often brought back copies of banned literature like the Polish émigré journal *Kultura*, or in one notable incident a printing press for Solidarity activists (Łuczak, 2001, p. 129). With mutual work on and off the production set, *Bareizm* became a two-fold commitment towards achieving one goal: the promotion of non-conformity.

Bareja was an anti-communist, a dedication that grew stronger with every new movie that he released aimed at critiquing the system (Replewicz, 2015, p. 121). His work never clearly suggested an alternative system to replace it much like KOR and Solidarity, whose sole dedication lay in the improvement of the individual's welfare (Ost, 1990, pp. 4, 15). This may not have been a priority or even a task for him to preoccupy himself with. Despite possessing a complete library of *Kultura* in his home, it is difficult to ascertain whether Bareja had begun reading such subversive material long before, or even what content may have had the greatest impact on his anti-communist stance (Łuczak, 2001, p. 129). Public debate took off through a variety of opposition activity in the early 1970s, arguably due to Koławkowski's 1971 article, "Theses on Hope and Hopelessness", which set off discussions that "crystalize[d] opinions among contributors and readers [in publications like *Kultura* or *Aneks*], and it allowed participants to decide what forms of activity were possible" (Paczkowski, 2003, p. 377). Based on the many themes present in his work, a conclusion can be drawn that it was émigré writings in publications like *Kultura* that may have influenced Bareja's own critiques of the socialist system, which he then transmitted into visual representations for mass consumption. While the Parisian monthly contained a variety of contributors, many addressed Polish society and its place in the socialist system. They tended to promote similar general theories and potential solutions to improving society's conditions. These articles increased in frequency after the Gierek regime made attempts to push back on the Helsinki Accords through changes to the Polish constitution. Intellectuals now began to consider how Polish society could protect itself and whether some of its daily functions were perhaps inadvertently contributing to Poland's plight. Bareja's films had spared no state inefficiencies or individual cynical behavior from judgment. *Alternatywy 4* would be his opportunity to confront society as a whole and document the true relationship between the common individual and communism.

3. THE ORIGINS OF ALTERNATYWY 4

Alternatywy 4 was not Bareja's first television series, but it was his first satirical approach to the apartment block genre. The genre itself had actually long been popular in Polish film and television, and in the rest of the Eastern Bloc. One of the

most notable Polish productions was the series *Czterdziestolatek* [The 40 Year Old], which followed the middle-aged man's relationship with his family and career. Its popularity made it the first sensational serial hit to challenge the cinema industry while lightly touching upon political issues and primarily focusing on personal dilemmas such as a mid-life crisis (Kończak, 2007, p. 154; Imre, 2016, p. 205). It celebrated the giant concrete apartment structures as Poland's and the rest of the Eastern Bloc's solution to post-war housing crisis, if not also an example of the push towards modernity. This meeting point for various people was "where a cross section of society could be displayed and a desirable balance between critique and conformity could be demonstrated" as cited by Anikó Imre (2016, p. 204). She further points out to how characters carrying didactic messages in a "more or less successfully fictionalized form," were central to socialist soaps/serials. They were popular because they portrayed ordinary people finding themselves in situations recognizable to viewers through a "bottom-up" design, as well as balancing political conformity through socialist ideas and *gently* mocking the realities of these ideas (Imre, 2016, p. 204). The content was negotiable to where it appealed both audiences and state authorities without being an overt tool of propaganda like for instance, news channels. Similar to the experiences of East German television, fictional programmes increasingly became popular at the expense of news programmes whose viewership declined as the truth grew distant from daily occurrences. As a result, the state was inclined to invest in such programmes as a way to propagate ideological messages that were not as easily detected, since truth was never a preoccupation within scripted television (Kochanowski et. al, 2012, p. 1-2).

Alternatywy 4 was to fit within the framework that Imre presents, but in the more subversive manner. Inspired by newspaper articles and the experiences of friends and relatives, Bareja and his co-writers, Janusz Płoński and Maciej Rybiński, used the daily problems that Poles experienced as forums where the success of socialism and the illusions created by the propaganda of success could be exposed and critiqued. In its essence, the driving point was to show everything that was wrong with this controlled atmosphere of normalcy (Szafran, 2014). When Bareja's ties to intellectual currents are taken into consideration, another scope of examining the series becomes available: the common individual and their part in the promotion of normalcy. The series uncovers the various extents to which communism willingly forces a person to conform to its demands in order to survive as a ruling system.

Initial filming was scheduled to take place on 14 December 1981, but owing to a last-minute appeal by Bareja, it was moved and began a day before martial law was imposed. Whether Bareja knew about the crackdown is unknown, but fate was clearly on the production's side (Sobańda, 2017). Because the state was too busy militarizing major industrial hubs as well as the television medium itself (with all attention and control applied to informational/news programmes) during its crackdown on Solidarity, no one showed any interest in monitoring the series' production. The only shortfall was the lack of props, which often times the actors would supply

themselves (Sobańda, 2017). But similarly to Bareja's previous films, *Alternatywy 4* was sure to draw the ire of the censors and the *kolaudacja* [Final Approval Committee]. While the censors did not have much to say about the series, the *kolaudacja*'s chairman demanded to know who had authorized this project's production. The series was shelved as it failed to possess artistic value, a "correct" or positive ideological interaction with its audience, and whether it was even acceptable to show to a wider audience (Płoński, 2017, p. 13; Interia.pl, 2017; Imre, 2016, pp. 204, 220). Consequently, the series would sit on the storage shelves at Telewizja Polska S.A.'s (TVP) headquarters for three years. During those years, however, an extraordinary phenomenon began to develop. Copies of the series were made and passed on to others in the "*drugi obieg* (i.e. samizdat)" manner. Despite the quality of taped-over copies decreasing, the demand for it only increased. After the state's embarrassment of finding these copies being sold on the black market near Warsaw's 10th Anniversary Stadium, the series was reconsidered. TVP's administration itself was open to the idea as it sought to save a project that, such as the large majority of other television programmes in the PRL, received state funding for production (Sobańda, 2017; Interia.pl, 2017). *Alternatywy 4* finally premiered on September 30, 1986, with an uncut version appearing almost thirty years later in 2014.

4. A MICROCOSM OF THE PRL: THE APARTMENT BLOCK AS A NEOSTALINIST COMMODITY

If *Alternatywy 4* was to show the PRL's epoch in a microcosm, Bareja and his writers focused on representing the dysfunctional state in a variety of ways. The cinematic effects employed are particularly noteworthy, as his selection in scenery, camera angles, and paired music or sounds provided context to the tenants' awkward situations within the socialist system during the Gierek years. Still-frame shots often conveyed a puzzling or disastrous scene, to which the camera then focused in on the character's perplexed or even defeated facial expressions. Moving shots followed a character to signify a triumphant or dramatic moment, but mainly functioned in a reality show format as if the audience member was in the scene with the character(s). Bareja's choice of music and sounds also provoked laughter in a scene that contained limited or no dialogue at all. The series' theme song was similar to a clumsy, Vaudeville-like composition, representing joyful or frustrating, but above all else, absurd moments. Absurdities often ended dramatic scenes as well, beginning with eerie sounds produced by a Theremin, and ending with ironic tones when the character's suspenseful moments turned out to be for naught.

The series was centered on an ensemble of characters from various professions and backgrounds whose differences first pit them against each other, only to be sidelined once they all face similar challenges that serve as sources of solidarity. Its didactic messages were fictionalized to some extent, but to such a degree where critique could be protected by the characters' acceptance of absurd situations. Dorota

Ostrowska's (2013) study traces the series' origins through cultural influences like cabarets, satirical theater, and student street protest culture, all of which resembled surrealist socialism in their acts (p. 63). The series took on this form of satirical critique, taking contradictory conditions whether fantasy or reality, and presenting them in the form of an absolute reality. She also pinpoints the main vein of the series' absurdity in the stark reality that the apartment block was falling apart "before it was completed and lived in." Its other revolutionary, yet controversial marks were that topics such as habitual housing shortages finally made it onto television (Ostrowska, 2013, p. 76).

One of the key critiques brought forth by political, economic, and social critics was that the PRL was governed by neostalinism or "post-totalitarianism," in which the authorities no longer preferred violence as a means to control society. Instead, the state would deprive the citizen of access to material goods, which would force the latter to sacrifice some freedoms in order to attain basic commodities. By creating a high demand and a priceless reliance on the state, society would be forced to conform to the given socioeconomic conditions and submit to the authority of the party, no matter how humiliating or immoral the process may be. The attainment of an apartment best represents this phenomenon and should the process take too long, citizens would commit desperate acts such as bribery to their own advantage. In simple terms, if the system lied to achieve its own ends, citizens would adopt the same methods against the very system which they were struggling against. This however turned into a vicious circle based on perpetuating the lie, as Aleksandr Solzhenitsyn once underlined, "participating in lying means taking part in the most destructive, anti national work at the behest from the reigns of the Kremlin." Critics such as Leszek Kołakowski applied this theory to Polish society and argued that so long as the common man manipulates the system like his abusers, he aides in its longevity (Anonymous, 1974, p. 15; Urban, 1981, pp. 13-14).

In the opening scene of the first episode, viewers are introduced to all the characters in an all too familiar setting: awaiting the list of apartment awardees at the cooperative housing administration. PRL citizens had to sign up and to some extent, invest money towards receiving brand new apartments in a process similar for other limited rare commodities. Yet the supply of new apartment blocks could not keep up with the demand due to various issues such as where the priorities of economic planning and investment were being allocated (Jarmuż & Jarosz, 2013, p. 58). This caused the attainment of a living space to be something equivalent to winning the lottery. When the main office's doors finally open in episode one, Bareja's camera technique captures a room full of highly anticipating individuals seeking to view the coveted awardee list. It is complimented by a church-like tune with a choir of angels singing, celebrating the majestic moment of the secretary making her way to the bulletin board. But no list is provided, and ensuing frustrations boil over. A television reporter arrives and bribes his way towards selecting apartment awardees to satisfy his exclusive story (Interia.pl, 2017). The middle-aged Dionizy Cichocki

(Bronisław Pawlik) symbolizes this instance of absurdity as he not only has been waiting eleven years, but his name is also the first to be crossed off due to the unappealing composition. Ironically, he is chosen by the journalist to be interviewed and states that he is happy after being assured that going along with “the script” would not trouble him in any way. The propaganda of success is uncovered through the common partnership between the party and the media to script success stories and fulfill the impression of normalcy (Curry, 1984, p. 262; Łuczak, 2001, p. 77).

The tragedy behind scorned individuals like Cichocki and his mission to right his wronging is comically exploited. His misfortune sees him congratulated by his co-workers, only to become alienated after he reveals to them that it was a ploy. His boss offers to award him his second brand new apartment, only to give it away after seeing Cichocki’s televised glory (Jarmuż & Jarosz, 2013, p. 64). After numerous petitions to the co-operatives’s director (Gustaw Lutkiewicz), he is finally granted one after facing the director with a fake television crew. Yet his unorthodox breakthrough is crushed when a well-known government *apparatchik*, Jan Winnicki (Janusz Gajos), bribes the director with automobile purchase cards in return for an apartment to get away from his lavish villa and adulterous wife. Cichocki is informed that he never filed the appropriate paperwork, which required his dead parents’ signatures. His poor luck is a case in point: a powerful *apparatchik* getting his way and a blue-collar worker facing endless red tape to attain a commodity (Jarmuż & Jarosz, 2013, p. 64). The critics pointed to the impossibility of correcting such imbalances, as the surpluses would never be available to the privileged had workers not been kept at a low standard of living (Drewnowski, 1970, pp. 33–34). Furthermore, Cichocki’s plight serves as a metaphor for the neostalinist system where industrial production was not geared towards meeting market demands, but rather ideological, alliance-based ones. One of the sharpest critiques of Poland’s economic downturn was that a “cardinal sin” had been committed where the PRL’s investments were planned to assist its Eastern Bloc leader (Winnicki) and not the world market (Cichocki) or even its own society (Breit, 1976, p. 50; Ossowski, 1975, p. 66).

Neostalinism was also present in the shortcomings of the socialist system and the actual construction of apartment blocks. The opening frame in *Alternatywy 4*’s introduction provides a panoramic view of Ursynów, a suburb south of Warsaw where the series is set. Under a triumphal drum roll as if something grand was being presented by an orchestra, the camera slowly zooms in while moving from left to right, capturing a landscape dotted large concrete apartment structures famously associated with Eastern Bloc states. Initial reactions assume that socialism has successfully turned Ursynów into a workers’ utopia, comparable to that of Nowa Huta in the 1950s, a suburb of Kraków, whose socialist realism landscape was constructed to reflect the working class and technological grandeur. This soft opening is quite appropriate and upholds a certain degree of truth here in that these structures did provide a solution to the prevailing housing crisis. Another angle to this presentation found throughout the series is the lack of urbanization in these neighborhoods. In

various scenes in front of the block, one notices that the landscape is hilly and rough, completely unsmoothed by the construction crews. Trees are positioned randomly, leftover building materials litter public squares, and very few patches or areas of manicured grass can be found. A major obstacle that the characters face outside of their apartments is that the neighborhood is far removed from any marketplace, school, or even one's place of employment. Just through these visuals, Bareja masterfully projected the frustrations of Polish society as described by intellectuals, in that these neighborhoods were isolated from city centers where cultural life flourished due to the available material and social amenities (Kwiatkowska, 1979, pp. 76–77). The aesthetics employed in the public scenes not only underscore the exaggeration of the PRL's propagated modernity, they also tell the story of the individual's deprivation from expanding their worldly view and standard of living (Skotarczak, 2004, p. 226).

The subplot of episode five also provides the viewer with an example of neostalinism's material deprivation at the behest of a higher authority. The regional state power plant makes the decision to shut off all energy to the block and the suburb of Ursynów. From a lack of coal due to its need for foreign export, to the new block neighborhoods being too distant and poorly insulated, the plant director orders all power to be cut off. Temperatures eventually reach a frigid point and many tenants complain, while Winnicki, who approved the energy cutbacks and prepares to sneak away to his villa, declares that everyone must stick together throughout the ordeal in a sign of "solidarity", perhaps a reference to all Eastern Bloc states weathering the Soviet Union's economic woes. With assistance to a higher authority deemed futile, the tenants devise a plan to take an old locomotive from a nearby scrapyard and use it to heat the building. The building supervisor Stanisław Anioł (Roman Wilhelmi) disapproves of this entire scheme but capitalizes on its innovation by informing the local newspapers of "his" solution to his building's energy crisis. Although the tenants may have broken laws to construct the project, they did so as a result of their own rights being impeded on without warning. After the problem is solved, normalcy returns to both the residents who return to their private lives, and the power plant which applauds Anioł's leadership and flips a coin to determine the next neighborhood to receive cutbacks. This ignorance also reflects the criticisms pointed at the socialist system's failure to acknowledge citizen creativity and initiative, which defined true socialism and its practical progression (Lipinski, 1976, p. 9). These subplots and visual presentations ultimately reveal that the system's intent to subdue its people through deprivation not only came in restricting their access to materials, but also in limiting their freedom to think or act independently.

5. A "SECOND POLAND": *GOSPODARZ ANIOŁ* AND SOVIETIZM

A second component to intellectual currents displayed in the series was the idea that Poland lacked sovereignty. Kołakowski (1975) had argued that a true Polish state did not exist, as just like Nazi occupation created a break in the state's natural

progression through time, so had Soviet domination since 1945. Polish citizens may have recognized an occupying political system, but they lived life normally as if they were living in a state as real as the one before 1939 (p. 30). In 1975, the Gierek regime signed the Helsinki Accords that bound the PRL to respect human rights. But months later the Polish constitution was amended to make the PZPR the sole authority over the state, seemingly wresting the majority if not all power away from the working class. It also renewed its “friendship” with the Soviet Union. Maintaining human rights was never realized, as symbolized with the suppression of demonstrations in 1976, the tightening of criticism, a crackdown on independent organizations, and the acceleration of propaganda. Coupled together, this was “the worst Sovietization” of Polish interests in thirty years worth of socialist existence (Breit, 1976, p. 52). In an open letter to Gierek, Marxian economist Edward Lipinski (1976) had stated that the renewed alliance with the Soviet Union was intended to align Poland’s political and social life with its neighbor’s agenda through pressure. He warned that the only things to come out of such an imposed government were the solidifying of party power and the destruction of society’s welfare (pp. 5–6, 9). Poland was plagued by Sovietism in that it not only lacked sovereignty, but its effort to coordinate every single facet of an individual’s life was straight out of the Soviet Union’s playbook. Kołakowski saw this neurosis as everyone who contributes to the campaign of falsification makes themselves accomplices / accessories to the crime (Urban, 1981, p. 16; Drewnowski, 1970, pp. 27–28; Anonymous, 1974, pp. 4, 6). If the PRL lacked sovereignty, so did its citizens. The experiences of the series’ tenants under the oppressive building landlord are a testament to this challenging issue.

As the *gospodarz* [supervisor], Anioł in actuality has the duties of a janitor but treats his reassignment from the state as a promotion from his former post as cultural manager of Pułtusk, something he equates to the functions of an *apparatchik*. At Alternative Street, his quest for power is fueled by a plan: if he successfully manages the block, he could quickly climb the hierarchy of state power. Individuals advancing through managerial skills but without expertise were labeled *karierowcy* [career-builder], opportunists who only sought career advancement and came to make up the Gierek regime’s ruling clique (Drewnowski, 1970, p. 35; Kotowicz, 1976, pp. 80–81). Anioł inherits the social divisions visible amongst the tenants and maintains them through the use of coercion and pseudo democratic practices, which materializes in their performing the block’s cleaning duties. He is a tall, slim, and shadowy figure that embodies the term “big brother,” lurking in the stairways and suddenly appearing in a tenant’s doorway all while recording the activities of his neighbors. Anioł is keen to remind the tenants what they are and are not permitted to do, and firmly underlines that he is the landlord of this property. One practice of his authority is through his entrance into apartments unannounced, where in one instance he subtly states, “Above all else, I am, in my own home,” a vocal reminder that his control over the premises permeates any personal boundaries or concrete walls. He also demands uniformity amongst the tenants, as in the case of Miss Ewa (Hanna Bieniuszewicz)

who tries to hang curtains in her apartment that he disapproves of because they are of a different color than his own. Declaring that he is responsible for the block, he demands a *societal* approach from her (Bareja, 1986).

Anioł perfectly represents the issue of “Sovietizm” in Poland, or as he states in one episode, “a *second* Poland,” which the block’s occupants will build together. If intellectuals argued that the PRL was not the real Poland but one ideologically occupied by the Soviet Union, then Anioł’s vision for his block embodies these alien attributes (Kořakowski, 2013, p. 123). During move-in day, he begins his exercising of power by not permitting the eager residents to start entering the block earlier than scheduled. When the time finally comes, he acknowledges the frustrations over the process of attaining an apartment but reassures the residents that their loss of nerves was not in vain. “There is a beautiful Russian custom, ‘to exit, first you must sit a little bit.’ But we will create our own custom, our Polish one. ‘To enter, you must wait awhile’” (Bareja, 1986). The idea of waiting is practically the same in both the Russian and Polish context in that they are both resolutions for perceived punishments. Whereas the former refers to punishment in the form of serving a sentence in a penal colony or Gulag, the latter one alludes to punishing an individual by making them wait for years before they attain basic commodities like a roof over one’s head. This very concept of having to wait for everything in Poland was a sharp criticism found in intellectual circles and proof of human degradation, exacerbated by the harsh reality of having to ask permission for just about everything (Drewnowski, 1970, pp. 28–29).

The creation of a police state and the infiltration of the individual’s privacy is intensified after episode six, where Anioł meets the neighborhood’s militia officer, Paruś (Stanisław Bareja). If Anioł represents the ruling PZPR with the block serving as the PRL, then like Winnicki, Paruś symbolizes the Soviet Union. Unlike the apparatchik, the officer shows interest in learning about the tenants. He informs his subordinate that, “if all is in order, everything will be fine. But if there is unease, then things won’t be well.” He constantly asks Anioł whether they “have an understanding”, to which the latter emphatically replies in the affirmative (Bareja, 1986). Since this exchange, Anioł develops his web of informants by creating lies and blackmailing his neighbors in order to get them to spy on each other. He is then able to use the collected information to successfully force the tenants into complying with his cleaning demands. This new relationship is a reaffirmation of Poland’s Sovietizm, where tight cooperation with the Soviet Union is a forced necessity. Although the adaptation of Soviet models had been the norm since the Eastern Bloc’s formation, one can see this scene as emblematic of the Gierek era after 1975 and its constitutional changes and alliance reinvigoration. The very creation of information networks underlines the centralization process through compartmentalization, similar to Gierek’s elimination of *powiaty* [counties] and creation of more, smaller *województwa* [provinces] to create closer monitoring and responses to citizen activities (Ossowski, 1975, p. 67).

6. THE LACK OF PLURALISM AND SUPPRESSED INDIVIDUALITY

The final third component in intellectual currents involved questions pertaining to whether the PRL actually exhibited *true* socialism. Andrzej Koraszewski (1976) had argued that the system had two interpretations: while the state saw socialism as a key ruling and disciplinary device, those who opposed the former were in favor of it as being defined by humanistic and democratic values. He further argued that an actual socialist party had not existed in Poland since the Moscow-backed communist Polish Workers Party (PPR) eliminated all of its rival parties in 1945, including socialist ones. “Socialism” became a mask for “communism” to hide behind (pp. 95–96). Other intellectuals took aim at diving deeper into what socialism meant, such as Lipinski in his letter to Gierek. Similarly to others, the economist (1976) cited the importance of respecting fundamental freedoms and citizen rights, which were a prerequisite for a healthy society and in the building of socialism. He further saw the system as being based on a partnership and open dialogue between state and society, where a person’s creativity not only humanized the process of production but also helped in planning society’s consumption (pp. 4, 8–10). True socialism was defined as a mutual relationship between state and society, but for this to materialize, it would not only require the state to regain its sovereignty from the Soviet Union, but to also begin recognizing basic individual rights in order to allow society to function and contribute to the building of a socialist Poland.

Just as Gierek had accelerated his normalcy propaganda and banned independent organizations after 1975, Anioł’s actions are found in the same vein. He originally forms a cabaret for the tenants to perform their unique talents in, but with the ulterior motive of coordinating their daily routines after they come home from work to assist his spying methods. But in episode seven Winnicki shoots down the idea as being too individualistic, an allusion to the crack down on these critique forums that had been tolerated before 1975. Instead, the apparatchik suggests something with a strong, collective voice to which Anioł proposes a choir. Winnicki applauds the idea, citing it as an activity that the government sponsors at festivals, as well as something to take people’s minds off of the current “conditions” (Bareja, 1986). The mandatory choir practice is synonymous with the state-sponsored celebrations such as May Day that the PRL would organize and require its citizens to attend. Its use as a distraction was strategic, since such cultural entertainment was amongst the most popularly transmitted programmes in the 1970s (Kończak, 2007, pp. 160, 162). Non state-sanctioned events or gatherings were forbidden, which Anioł underlines in a variety of ways. In episode eight, the peasant Józef Balcerek must bribe him with bottles of vodka to allow his niece’s wedding reception to take place in his apartment. Growing tired of the festivities, Anioł refuses to allow the tenants to take a break from them and watch a broadcast of the Polish national soccer team’s match. He demands a choir practice instead, as “any forms of social gatherings in this block by its tenants cannot be continued without the attendance of everyone”.

After the tenants spur his request, he proceeds to shut off the building's electricity (Bareja, 1986).

The tenants of *Alternatywy 4* increasingly saw their individual rights and freedoms curtailed as the series progressed. Hoping to retreat to the privacy of their home, the borders between public and private life became permeable due to the actions of Anioł and other representatives of the system. Apart from Anioł dictating the color of curtains or seizing furniture to serve the block's cultural club, construction workers would barge into apartments and demand that modifications be made (despite not being in the original blueprints) for a personal cost despite these basic commodities that should have been in the original blueprints. The violation of an individual's human right not to be mistreated was evident from Anioł's blackmailing methods or his slandering of Miss Ewa's burlesque profession in an effort to convince the tenants of his moral authority. Constitutional articles, such as the right to rest and leisure, were vividly violated, as tenants were forced to partake in Anioł's cabaret/choir or seek permission for activities such as Balcerek's wedding reception in his home. The basic human right to expression was limited as well, with Anioł dictating the material for his cultural club or correcting a resident's speech if it sounded too individualistic and not collective. Of course little resistance was given to such incursions, as citizens were content with this price to pay for peace or even the convenience of finally not having pipes run across the kitchen. Perhaps the foundation for this conformity had been established from the very beginning of the series – the individual was ready to do whatever it took to enjoy the victory of attaining an apartment after many years of waiting for one.

Kořakowski (1975) surmised that Poles settled for conformity by believing that there were always some things better than others, to which the apartment can be seen as a retreat for the individual to appreciate and remind them to swallow any pursuit to redress an injustice (p. 30). However, this isolates them from society and when scores of people live similar lives, society is reduced to a dull mass contributing to the banality of communism. Intellectuals saw that similar attacks on human dignity could only come from a system that produces a collectivity through uniformity. If a person is their own source of worth and moral norm, then to surrender moral responsibility was to allow humanity to lose its individuality and become reduced to being another piece of the state's property (Skolimowski, 1969, p. 24; Kořakowski, 2013, p. 95). Paulina Bren's (2011) study of Czech television after the Prague Spring has also touched upon this idea of capitulation to unconscious fear through Václav Havel's model of the greengrocer who places a pro-socialism sign in his store window. The individual performs this ritual not because of any outright support for the socialist system, but to avoid punishment for not going along with its demands. Havel argued that compliance was an act of fear without ever fully realizing it, with the individual becoming a player in the game for the purpose of maintaining their existence. But Bren rejects this paradigm, arguing that the lines of normalcy were blurred and that decisions were far more complex, with ethical ambiguity proving

to be a burden for both sides the common citizen and dissidents, as well as party apparatchiks (pp. 7, 98, 206). When applied to Bareja's characters, indeed, it is not fear that rules their choices but rather the desire for normalcy that is defined by being left alone. However, as Bren clarifies, it is more about the uncertainties that lay ahead for an individual that create a fear of being ruled by fear during normalization (pp. 204–205). The stress from anticipating Anioł's next moves as well as what surprises await from the seemingly unfinished apartment, is the root cause of the tenants' sacrifice of freedom for comfort and privacy.

After a series of futile attempts, by episode six the neighbors begin to forge stronger bonds with each other that culminate in a show of physical force to finally oust Anioł. But could such a united front have found genuine cooperation with representatives of state power like Anioł or even Winnicki? If intellectuals found that a free and independent society could promote true socialism, then Bareja showed the problems in its crystallization. In order to centralize and protect itself, the state would infiltrate organizations in order to ideologically consolidate them. When Anioł hastens his oppression, he replaces the Professor with his key informant, Docent Furman (Wojciech Pokora), as head of the tenants committee in an effort to stave off a growing rebellion against the initial waves of cleaning duties assigned to the tenants. He not only restores their trust and deflects future grievances but he also creates another layer of bureaucracy that distances the central authority from responsibility and the admittance of mistakes (Kotowicz, 1976, p. 82). Freedom from the state control was only one half of the issue, as socioeconomic critics urged an end to the PZPR's campaign of falsification and the promotion of truth and honesty with society. A key factor to the outbreak of demonstrations in 1976 was Prime Minister Piotr Jarosiewicz's blatant public lie to Poles that the party had consulted the working class prior to the price hikes that summer (Breit, 1976, pp. 48, 51; Kotowicz, 1976, p. 81). Bareja and his writers reproduced this failure to consult society through the character of Winnicki. After Anioł cuts off the electricity, Winnicki comes to the rescue by inviting all his neighbors to come watch the match on his battery-powered television. Before the broadcast, the neighbors lament about their struggles with the current economic climate. He shares his sympathies and informs his neighbors about a moratorium on meat exports, yet the warmth of this scene soon cools with the airing of a news report featuring Winnicki, where the apparatchik announces the government's introduction to a three-year freeze on the production of meat in order to encourage frugality and see a realistic percentage growth in the economy.

Citing the 1976 constitutional changes and summer demonstrations, Bronisław Kotowicz (1976) observed that "without large reforms to lead life in the direction of authentic democracy and the freedom of the citizen, the masses in Poland will simply stop working, period," further clarifying that it is no longer about food or a home but about freedom and dignity (p. 84). By episode nine, the tenants' frustrations of life under Anioł have become unbearable that they design a plan to embarrass him in front of an international delegation which he has invited to showcase his success

of managing an apartment block. The series' final scene shows the apartment block beautified with the tragic hero Cichocki now managing the property and fulfilling cleaning requests from the residents. He is then greeted by the co-operative director who informs him that a committee of international mayors have chosen to undertake the block's functions and invest in the neighborhood with the help of the area's new coordinator – Anioł. Although Anioł was simply reshuffled in the party cadre, a common practice under the Gierek regime, his downfall could ultimately be interpreted as the decade's culmination in the rise of Solidarity in 1980–81 (Mazierska, 2008, pp. 236–237).

7. CONCLUSION: BAREIZM AS A POPULAR FORM OF INTELLECTUAL CRITICISM

After analyzing a selection of primary and secondary sources, placed in the historical context of the Polish People's Republic in the 1970s, this study reveals direct links between Stanisław Bareja's *Alternatywy 4* and popular debates discussed in the émigré publication *Kultura*. The deteriorating socioeconomic conditions in Poland and the Gierek regime's insistence on promoting a sense of normalcy through a campaign of lies were arguably the primary motivation for Bareja to take up a proactive anti-communist stance against what he perceived was the continuous degradation of Polish society. As section two reveals through sources like his biography and interviews with stars and producers from the show, the director increasingly took part in subversive acts such as smuggling and possessing *Kultura* issues, which strongly suggest that Bareja utilized them. Upon examination of various articles from the publication's issues throughout the decade, along with that of the series itself, the proceeding sections demonstrate that the series' dialogues, character interactions, and scenery conveyed three popular tenets (neostalinism, Sovietism, and lack of pluralism / individuality) raised in various *Kultura* articles (as well as by other socialist critics that Bareja admired like Leszek Kołakowski) which further substantiate my claim that intellectual debates influenced Bareja and were ultimately explored and recast in various but relatable forms within *Alternatywy 4* for viewer consumption.

Dorota Ostrowska (2013) fittingly cites in the historical context that “this kind of character [Anioł] and the rebellion of the inhabitants would not have been allowed to be shown on Polish TV before 1980, when Solidarity was founded in an act of defiance against the Polish government” (p. 77). With the martial law designed for the party to retake control, it comes to no surprise that the series was shelved for three years. From past experiences, Bareja knew the risk of trying to pass such content by state censors but he continued nonetheless, likely seeing the power and autonomy of the television set. *Bareizm* was always about nonconformity and challenging the state's official version of normalcy through visual representations and dialogues filled with double entendres. If Polish films at the time were produced with ambiguity in order to make them more interesting to a wider array of viewers without

“following a specific political agenda,” then Bareja supplemented that method by adding absurdity to divert censors away from the hidden messages (Mazierska, 2017, p. 18). With the format of a television series, he dually embraced the power and autonomy of the television set in the privacy of a viewer’s home, where they could interpret the subversive messages without interference. This was his contribution to the growing opposition movement while thousands of Solidarity activists were interred in prison.

Only referenced a few times, the meaning of “Alternative” was ambiguous if taken at face value: the city commission accepting this name for the apartment block because they could not agree on others, or Balcerek telling his son he is “too young to know what it is” (Bareja, 1986). However, Gierek declared that there were no alternatives to Poland’s situation in the late 1970s, to which intellectuals vehemently objected (Koraszewski, 1976, p. 100). There was always an alternative choice to make than to accept whatever difficult situations the tenants found themselves in, even if it did not involve the choice between good and evil as Kołakowski (1971) argued (pp. 45–46). If the party was to abandon the clutches of neostalinism and treat society as an equal partner in producing true socialism, then the citizen had to do their duty. Unlike his previous films, Bareja’s series was a critique of Polish society and how it also played a role in prolonging the longevity of communism by accepting the degrading conditions it produced for the sake of normalcy and stability. It was not until the tenants displayed a strong sense of solidarity with a plan to undermine Anioł’s rule that genuine change was attainable.

Just as in the last thirty years that media studies have uncovered the role of television in the Eastern Bloc in both the state’s political indoctrination of the masses as well as the masses’ own escape from it, series like *Alternatywy 4* also possess a valuable contribution to historical studies on that era. They not only reveal much about the lives of people, but also about the writers behind them who may not have always towed the party line. Although censorship was exceptionally ruthless towards his works, Bareja and its use of absurdities found a covert way in leading Bareja’s fight against the PZPR’s façade of lies. Through comedy and everyday portrayals, *Alternatywy 4* repurposed the use of television from a purely popular form of entertainment to one that disseminated largely inaccessible subversive material from its authoring intellectual sphere right down to the consuming masses. The medium of television was instrumental in turning this series into a valuable source of social history through its reproduction of the day-to-day realities of PRL life while illuminating the social divisions preventing society from effectively organizing or individuals from living as human beings. History books rightfully credit Solidarity’s role in uniting people to bring an end to the Eastern Bloc, but Polish intellectuals reminded us that the agency of change lies in the individual and what they can accomplish just by fighting for basic human rights and dignity. *Alternatywy 4* provided Polish society with something comparable to a circus mirror – to laugh at oneself, but to provoke further consideration as to whether there is some truth to what is being seen.

Martin J. Kozon is a Ph.D. candidate at the University of Wisconsin-Milwaukee. His region of study comprises East Central Europe with a focus on 19-20th century Poland, and a concentration on the interwar period. He is currently working on his dissertation exploring questions of the national identity in Polish Upper Silesia between the years of 1926 to 1939. His research interests in the realm of history lie in authoritarianism, foreign policy, sports, and cultural influences.
E-mail: mjkozon@uwm.edu

BIBLIOGRAPHY

- Alternatywy 4*. Alternatywna rzeczywistość PRL-u [The PRL's Alternative Reality]. (2017, May 23). *Interia.pl*. <https://menway.interia.pl/historia/news-alternatywy-4-alternatywna-rzeczywistosc-prl-u,nId,2396984>
- Anonymous. (1974). Polityczna opozycja w Polsce [The Political Opposition in Poland]. *Kultura*, 2, 3–21.
- Curry, J. L. (1984). *The Black Book of Polish Censorship*. New York: Vintage Books.
- Bareja, S. (Director). (1986). *Alternatywy 4* [Alternative Street #4] [TV Series]. Poltel. Janusz Płoński, and Maciej Rybiński. Telewizja Polska.
- Breit, L. (1976). O metodzie podwyżki cen i...rządzenia [On the Method of Price Increases and Governing]. *Kultura*, 9, 46–55.
- Bren, P. (2011). *The Greengrocer and His TV: The Culture of Communism After the 1968 Prague Spring*. Ithaca: Cornell University Press.
- “Co mi zrobisz, jak mnie złapiesz”: cenzorski rekord PRL [‘What Will You Do, Once You Catch Me’: The PRL's Censorship Record]. (2017, March 9). *Interia.pl*. <http://film.interia.pl/wiadomosci/news-co-mi-zrobisz-jak-mnie-zlapiesz-cenzorski-rekord-prl,nId,2366579>
- Drewnowski, J. (1970). Socjalizm w Polsce [Socialism in Poland]. *Kultura*, 9, 25–39.
- Imre, A. (2016). *TV Socialism*. Durham: Duke University Press.
- Jarmuż, M., & Jarosz, D. (2013). Housing Demand in the Polish Peoples' Republic *Studia Historiae Oeconomicae* 31, 57–68.
- Kochanowski, K., Trultsch, S., & Viehoff, R. (2013). An Evening with Friends and Enemies: Political Indoctrination In Popular East German Family Series. In T. Havens, A. Imre, & K. Lustyik (Eds.), *Popular Television in Eastern Europe During and Since Socialism* (pp. 81–101). New York: Routledge.
- Kołąkowski, L. (1971). Intellectuals, Hope & Heresy: An Interview with Kołąkowski. *Encounters*, 37, 42–47.
- Kołąkowski, L. (2013). *Is God Happy? Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Kołąkowski, L. (1975). O nas samych [About Ourselves]. *Kultura*, 6, 26–36.
- Kołąkowski, L. (1973). Sprawa Polska [The Polish Case]. *Kultura*, 4, 3–13.
- Kończak, J. (2007). *Ewolucja Programowa Polskiej Telewizji Państwowej* [The Evolution of Polish State Television's Programming]. Warszawa.

- Koraszewski, A. (1976). Spór o socjalizm w Polsce [The Dispute Over Socialism in Poland]. *Kultura*, 11, 94–102.
- Kotowicz, B. (1976). Po Gomułce Gierek... [After Gomułka, Gierek...]. *Kultura*, 10, 77–85.
- Kwiatkowska, J. (1979). Życie codzienne w PRL [Everyday Life in the PRL]. *Kultura*, 9, 75–80.
- Lipinski, E. (1976). List Otwarty do tow. E. Gierka [An Open Letter to Comrade E. Gierek]. *Kultura*, 6, 3–14.
- Łuczak, M. (2001). *Miś: czyli rzecz o Stanisławie Barei* [Teddy Bear: Or the Matter of Stanisław Bareja]. Warszawa: Prószyński i S-ka SA.
- Mazierska, E. (2017). *Poland Daily: Economy, Work, Consumption and Social Class in Polish Cinema*. New York: Berghahn.
- Mazierska, E. (2008). The Politics of Space in Polish Communist Cinema. In E. Näripea, & A. Trossek (Eds.), *Via Transversa: Lost Cinema of the Former Eastern Bloc* (pp. 229–245). Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.
- Mihelj, S. & Huxtable, S. (2018). *From Media Systems to Media Culture: Understanding Socialist Television*. Cambridge: Cambridge University Press.
- “Miś”: Cenzura nie przełknęła wszystkich scen, jakie zaplanował Stanisław Bareja [“Teddy Bear”: The Censors Could Not Stomach Every Scene that Stanisław Bareja Planned]. (2015, December 12). *WP Film*. <https://www.wp.pl/?pgid=6025227246326913&service=film.wp.pl&src01=f1e45>
- Ossowski, Z. (1975). Neostalinizm bez terror [Neostalinism Without Terror]. *Kultura*, 6, 66–71.
- Ost, D. (1990). *Solidarity and the Politics of Anti-Politics: Opposition and Reform in Poland since 1968*. Philadelphia: Temple University Press.
- Ostrowska, D. (2013). The Carnival of the Absurd: Stanisław Bareja’s *Alternatywy 4* and Polish Television in the 1980s. In A. Imre, T. Havens, & K. Lustyik (Eds.), *Popular Television in Eastern Europe During and Since Socialism* (pp. 63–80). New York: Routledge.
- Paczkowski, A. (2003). *The Spring Will Be Ours: Poland and the Poles from Occupation to Freedom*. University Park: University of Pennsylvania Press.
- Płociński, M. (2015). Komedia Barei stawały się coraz ostrzejsze – rozmowa z prof. Tadeuszem Lubelskim [Bareja’s Comedies Stood Evermore Sharply – A Conversation with Professor Tadeusz Lubelski]. *Ośrodek Badań nad Totalitaryzmami im. Witolda Pileckiego*. <https://obnt.pl/pl/aktualnosci/komedia-barei-stawaly-sie-coraz-ostrejsze-rozmowa-z-prof-tadeuszem-lubelskim/>
- Płóński, J. (2017). *Alternatywy 4: przewodnik po serialu i rzeczywistości* [Alternative Street #4: A Guide to the Serial and Its Realities]. Warszawa: Edipresse Polska S.A.
- Replewicz, M. (2015). *Oczko się odlepiło temu misiu...biografia Stanisława Barei* [The Teddy Bear’s Eye Has Fallen Off...A Biography of Stanisław Bareja]. Warszawa: Fronda.

- Roth-Ey, K. (2011). *Moscow Prime Time: How the Soviet Union Built the Media Empire That Lost the Cultural Cold War*. Ithaca: Cornell University Press.
- Skolimowski, H. (1969). Leszek Kołakowski – fenomen Polskiego marksizmu [Leszek Kołakowski – Polish Marxism’s Phenomenon]. *Kultura*, 6, 21–34.
- Skotarczak, D. (2004). *Obraz społeczeństwa PRL w komedii filmowej* [A Portrait of the PRL’s Society in Comedy Films]. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Sobańda, A. (2016, October 22). Duże budżety, brak taśmy filmowej i cenzura. Tak kręciło się filmy w PRL [Large Budgets, and the Lack of Film Tapes and Censorship: That’s How Movies Were Filmed in the PRL]. *Dziennik.pl*. <http://kultura.dziennik.pl/ksiazki/artykuly/533784,rozmowa-z-andrzejem-klimem-na-temat-krecenia-filmow-w-prl.html>
- Sobańda, A. (1 June 2017). “Mieliśmy ambicję, by przemycić coś o Katyniu”. Scenarzysta “Alternatywy 4” o kulisach powstawania serial [“We Had an Ambition to Sneak Something In about Katyń”: “Alternative Street #4’s” Producer on the Serial’s Rise]. *Dziennik.pl*. <http://rozrywka.dziennik.pl/telewizja/artykuly/551159,wywiad-janusz-plonski-scenarzysta-serialu-alternatywy-4.html>
- Szafran, M. (2014, June 12). Czy “Alternatywy 4” mogą być dobrym źródłem historycznym [Can “Alternative Street #4” Be A Good Historical Source?]. *Wiekdwudziesty.pl*. <http://wiekdwudziesty.pl/alternatywy-4-moga-byc-dobrym-zrodlem-historycznym/>
- Urban, G. (1981). A Conversation with Leszek Kołakowski: The Devil in History. *Encounters*, 56, 9–26.

PRIMING EUROPE. TWO PERSPECTIVES ON THE EUROPEAN ISSUES IN POLAND

EWA NOWAK-TETER

Maria Curie-Skłodowska University, Poland

ABSTRACT

The concept of priming is regarded as one of the most prominent approaches concerning media effects. In the current study, we aim to understand how the media message is able to impact the attitudes concerning European issues. In particular, we intend to find out how these issues are primed out in the media message, as well as how they are primed in the participants' minds. When processing this research issue, we assumed that watching TV news which presents the pro-European or Euro-sceptic message causes a change of the direction of original attitude towards Europe or the EU. The material under investigation includes both pro-European and Euro-sceptic content offered by two Polish TV stations. The two-phase sequential mix-methods approach used in the study combines both the thematic analysis (504 news; TVP and TVN, 2016) and experimental design (N=192). The results of the thematic analysis revealed that two super-themes (one pro-European and one Euro-sceptic) organised media communication. The results of the experimental stage showed that the Euro-sceptic message was more effective than the pro-European one.

Keywords: priming ▪ pro-European ▪ Euro-sceptic ▪ mix-method approach ▪ TV news

1. INTRODUCTION

The common communication and media space in Europe belongs to the weakest sides of the European integration process. The popular concept of the European Public Sphere (EPS) describes rather a postulate and the space *in the making* than a real condition (Grill & Boomgaarden, 2017). It means that integrational aspirations did not result in emerging the ESP conceived as the communicative commonwealth which comes into existence once the same European issues are discussed in different countries (Fossum & Schlesinger, 2007). Although the emerging transnational journalism networks form a certain potential for Europeanisation of national media content, in the meaning of the same topics being discussed at the same time in various national media (Risse, 2015), generally the pan-European media are still a niche limited to

the elitist media, addressing only the specific audiences (Heft, Alfter & Pfesch, 2017; Risse, 2015). Also the European online media sphere is described as being far from a common space. One reason for that are the existing online inequalities and differences, comprising diverging national networks, where nationally confined news reporting dominates which is especially visible during European Parliament elections time (Michalidou, 2015). The weakness of common communication space results in the deficiency of European identity¹ – “being European might mean different things to different people” (Galpin, 2017, p. 22). What can be observed instead is the *Europeanised nation-state identity*, in the meaning of incorporating European identity into national identities and mixing multiple understanding of what it means to be European (Galpin, 2017). The shortage of communicative commonwealth is not only institutional in its origins, but also of an axiological and emotional nature, driven by mediated fears and threats, in particular, the fear of the loss of national identity or a threat of immigration that can endanger national culture or identity (Demos, 2017).

What can be considered paradoxically as common among the European countries is the Euro-sceptic frame which is being used not only by media or political parties, but also by the EU institutions themselves. This frame is used across Europe when discussing and interpreting European-wide events or issues, e.g. during European elections, Euro-crisis, or immigration crisis (Brack & Startin, 2015; cf. Bruter, 2008). In other words, what Europeans have in common is that they observe the same essential European problems and use the same perspective (Euro-scepticism); however, these perspectives are nationally grounded (Bijsmans, 2017; Michalidou, 2015). Also when considering the term *European discourse*, the literature of the subject offers ‘national filters’ being generally applied in order to perceive and evaluate European issues. The differing national-political cultures and historical experience are identified as the lens through which the European integration is interpreted (Harmsen, 2008).

The Euro-scepticism is observed even in the countries considered so far as traditionally pro-European or even Euro-enthusiastic, in the meaning of representing strongly positive attitude toward the EU, including Poland. In 2018, the positive image of the EU was declared by 55 % of Polish respondents (European Commission 90, 2018). However, when observing the trend of the last five years, the lowest level of the EU positive image was noticed in 2017 (European Commission, 2017), after two years of the Euro-sceptic party Law & Justice in power. Also the European discourse in Poland has witnessed a *critical turn* in the last years, which should be attached to the major crisis in the relationship between the European Union and Poland since the EU accession in 2004. In 2015, when the party Law & Justice won the parliamentary and presidential elections, the process of introducing the radical reforms of judiciary, administration and the public media institutions took place. These fundamental changes raised major doubts on their conformity to the constitution and

---

1 In the meaning of the EU identity. Both terms are used interchangeably in the literature of the subject (see e.g. Galpin, 2017), as well as in this paper.

evoked the conflict between the EU institutions, which were questioning the obedience to the rule of law and liberal democracy in Poland (Galpin, 2017; Gromadzki, 2018; Sweeney, 2018). Despite this conflict, the ruling party was supported by the significant part of the electorate, gaining the competitive advantage over the other parties (CBOS, 2018; Kantar Millward Brown, 2018).

The European communication space is at present crowded by different media channels offering diverging news contents, as well as ideological standpoints and interpretative positions. However, the traditional international media players, including TV channels, are still able to offer a mainstream content of the news. In 2017, television was considered the main supplier of the news concerning national political matters for the majority of European citizens (European Commission, 2017). Although it is clear that the position of television and press (offline and online) on the news media market is overshadowed by the online news media platforms, it is empirically proved that generally all media types set and follow the agendas of each other in the European countries and beyond – the mechanism known as the *inter-media agenda-setting* (Conway-Silva, Filer & Kenski, 2017; Harder, Sevenans & Van Aelst, 2017), as it is also the case in Poland (Nowak-Teter, 2017a). It means that national news media spaces across Europe are dominated by more or less the same (nation-wide or European) topics, offering, however, different interpretations and ideological explanations depending on the national, regional or socio-political target group which they address. Taking into account the persisting importance of television in European communication space, as well as the above-mentioned mechanism of intermedia agenda-setting, we mean that studying TV news content can give a relevant picture of mediated European issues.

The main empirical goal of the presented study is to determine the dominant evaluative perspectives used by the TV stations in Poland when presenting European issues. Drawing from the previous studies, we consider priming as dominant evaluative perspective used in political communication (Iyengar & Kinder, 1987; Roskos-Ewoldsen et al., 2009). We also offer the extension of the conceptual shape of the priming approach claiming that the evaluative perspective should be complemented by the positive or negative (neutral) valence (direction) of the political attitudes applied in certain media messages. In order to provide evidence to this claim, we examine the picture of the pro- and anti-EU divisions in Poland (CBOS, 2017b) in the news content broadcasted in the public (TVP) and the commercial (TVN) TV stations, representing two sides of the controversy. These divisions are probably not an exception within the European public sphere. On the contrary, they can be considered as the one of the symptoms of the socio-political divisions and conflicts during the “exit time” currently witnessed in the EU. The study aims to present how young people judge European issues, as well as whether and to what degree they are able to change their attitudes. In this respect, the concept of priming served as a theoretical approach, being also the tool of the empirical analysis. It was used when examining the content and features of the communication perspectives, which

dominated the Euro-sceptic and Euro-positive discourses in the analysed country. The same approach served when designing the test of the effects of the pro-European and Euro-sceptic communication, by taking the advantage of the experimental design and quantifying the reception side of the news media message.

Aiming to accomplish the research goals mentioned above, we proceeded by presenting and analysing the theoretical assumptions of the priming approach, as well as by complementing them by positive or negative direction of the political attitudes. The description of national political context of the pro-European and Euro-sceptic divisions precedes the explanation of two-stage qualitative (thematic analysis) and quantitative (experimental approach) research design. The results of the qualitative stage allowed us to determine the evaluative perspectives used by news media, which were then applied in the experimental survey to observe the changes of the direction of original attitudes toward Europe or the EU, as well as changes of the direction of original attitude toward the performance of the government in relation to Europe or the EU.

2. THEORETICAL APPROACH: THE CONCEPTUAL DEVELOPMENT OF PRIMING

Priming is considered as one of the fundamental concepts in social psychology, applied also in political communication research. It draws from the cognitive approach, where it denotes mental processes engaging long-term memory being responsible for the priority effect when searching and processing information and determining context (Fiske & Taylor, 1991). Priming studies have revealed the powerful ways in which our experiences can influence our present or future behaviour (Doyen, Klein, Simons & Cleeremans 2014, p. 15). The essence of the processing information consists in the cognitive accessibility of the prior stimulus that changes the way, in which the subsequent stimulus is processed. The development of priming research has also led to the conclusion that the modality of stimuli matters. It means that the same category of the prior and subsequent stimuli, in the case of the form, topic, but also the valence, makes the priming effects more plausible to happen. What makes the priming effect more likely to happen is not only the similar category to which stimuli belong, but also the features they have in common. In particular, the factors of accessibility and applicability are considered to be the two main incentives improving the likelihood of the stored knowledge to be activated at the right moment (Higgins, 1996). Accessibility of the stimulus means that it can be easily retrieved from memory and used in the subsequent processing, both in conscious and in unconscious manners (Loersch & Payne, 2014). On the other hand, the applicability of the stimulus reflects the positive relation between certain features of the stored knowledge and the attended features of the subsequent stimuli. Mental representations which gain applicability can be also activated without the perceivers' intention or awareness (Higgins & Eitam, 2014). In other words, the more accessible

and applicable the piece of information in certain processing situation is, the greater the possibility there is for this information to be used when assessing the object.

The concept of priming is regarded as one of the most prominent approaches concerning media effects (DeFrancesco, Hamilton & Machado, 2019; McCombs, 2014; Scheufele, 2000; Scheufele & Tewksbury, 2007; Van Duyn & Collier, 2018; Wright, DeFrancesco, Hamilton & Machado, 2019). Experimental design based on TV news as the most influential source of information in 1980s and 1990s, employed by Iyengar and Kinder (1987) revealed the so-called priming effect. The TV news broadcast (especially “the last minute news”) was identified as being able to set the criteria for judging political issues and leaders, what was recognised as having a crucial meaning during election campaign. Also the further studies acknowledged the essential role of television and the news media when imposing the standards of political issues’ evaluation and interpretation (Druckman & Holmes, 2004; Iyengar & Simon, 1993; Kioussis, Strömbäck & McDevitt, 2015). When considering the political and media contexts, generally priming is about using certain criteria (benchmark), when assessing (evaluating) the current political reality in the meaning of the most accessible political objects (news, problems, leaders) playing the role of the priming standards (Dillman-Carpentier, 2017; Iyengar & Kinder, 1987; Roskos-Ewoldsen, Roskos-Ewoldsen & Dillman-Carpentier, 2009). The priming effect, on the other hand, is conceptualised as the context function, when some aspects of the political situation are presented as more important than the other, and where these aspects are able to influence the evaluation of this situation (Althaus & Kim, 2006; McCombs, 2014). In one of the most recent studies the laboratory experiments presented by Andrew Holbrook and Timothy G. Hill (2005) showed that viewing crime dramas significantly increases concerns about crime and these concerns affect viewers’ evaluation of the president.

Priming is frequently cited as one of three major media effect concepts together with agenda-setting and framing (Scheufele, 2000; Scheufele & Tewksbury, 2007), although it is much less studied in media and political communication than agenda-setting or framing. It is probably grounded in a more demanding experimental design required in empirical priming studies (Iyengar & Kinder, 1987). In this study, we do not aim to address the differences between these concepts extensively. At the same time, for the conceptual clarity, it is reasonable to explain the essence of priming by confronting it with these related notions. While agenda-setting is about shifting salience of an issue from media agenda to public agenda, and influencing citizens by offering them a set of the most important public issues (Dearing & Rogers, 1996; McCombs, 2014; Wanta, Golan & Lee, 2004), priming is about the most important public problems (or phenomena) serving as an overall criterion for assessing political situation (Iyengar & Kinder, 1987; Lee, 2010). Priming is also identified as a consequence of agenda-setting, which takes place by building opinion direction (McCombs, 2014). The third concept, which is framing, is understood as applying certain interpretation of the object, which limits choosing the interpretation of the issue to certain features of the presented subject. The process of framing results in

using frames as schemata of interpretation that help to build and understand the meaning of the subject (Borah, 2011; Entman, 1993). When comparing priming and framing, the former should be considered as providing the overall perspective which helps to make an assessment of the current political situation in general. Framing, on the other hand, which is mainly based on certain features of an object, and is able to impose the manner how the issues are understood and perceived in details. In other words, framing is about selecting some aspects of a perceived reality, and not about a general picture of this reality, as it is expected in the case of priming. Framing also concerns enhancing salience, but only of some aspect of reality, in order to promote a particular problem definition, causal interpretation, moral evaluation of the object or treatment recommendation (Entman, 1993). However, when looking for the approach which allows us to determine the media impact in the experimental conditions, it is the priming approach that not only includes the causality model, but also the general evaluative perspective, different from agenda-setting, i.e. the hierarchy of the most important issues and framing, i.e. the detailed interpretation based on the issue attributes (McCombs, 2014).

Drawing from previous works devoted to the priming concept (Iyengar & Kinder, 1987; McCombs, 2014), in the current study, we understand priming as the general dominant evaluation perspective applied in order to present (news media) and assess (the audience) the political situation. At the same time, when aiming to offer a conceptual and operational development of the priming approach, we assume that this dominant evaluation perspective is complemented by positive or negative (neutral) direction – valence of the political attitudes applied in certain media messages. What is then assumed is the valence compliance (with positive, negative or neutral direction) between the evaluation of the current political situation used in the media messages and evaluations reflected in the audience's attitudes. In other words, it seems possible that general meaning of the media message is not only able to stimulate general evaluation of political situation (accessibility – in our example – “Europe matters”), but also the direction of this evaluation (applicability – e. g. “we are for or against the European integration”). Consequently, taking into account the analysed national political context, the following research question has been formulated:

RQ1: What are the dominant evaluative perspectives used in the media messages concerning Europe and European Union, in terms of offering the pro- and Euro-sceptic content?

3. PRO-EUROPEAN AND EURO-SCEPTIC DIVISIONS IN POLAND

Priming is not very often studied in political communication beyond the Western world and it is not so obvious, whether it is an exceptional US American or Western European media phenomenon or a generalizable trend across modern democracies. Therefore, using the example of Poland, that is a Central-Eastern European country, may shed additional light on this phenomenon. In this section, we explain

the political context of the research, including the conditions of the emergence of pro-European and Euro-sceptic divisions, which also take its stronger forms in Euro-enthusiastic and anti-European attitudes. These divisions are reflected in different evaluative perspectives applied in public discourse in Poland.

After populist-conservative political shift in Poland in 2015, the government and political leaders of this country belonged to the most often mentioned, when breaching European democratic norms was under consideration (Ascherson, 2016; Freedom House, 2017; Kisilowski, 2015). They also served as the example representing the Euro-sceptic policymaking, not hesitating to oppose or criticise the activity of the European Commission and to express deep differences concerning European values. However, the nationalist, populist and anti-European discourse was not the only communication strategy hold in Poland. The liberal, pro-European and anti-government media and public discourse had an equivalent if not prevalent position in the public sphere. These two discourses are conditioned in the wider and older, politically and ideologically grounded traditions, and in the party system in Poland, representing the post-communist and sharp socio-political divisions (Markowski, 2015). In line with the research results of McManus-Czubińska et al. (2003), political divisions associated with national identities in Poland include two categories, i.e. dual European-Polish seeing Poland as a part of Europe and exclusive Polish nation-centric points of view.

As a result of the 2015 parliamentary election, the right-wing coalition (The United Right) took over, where the dominant position was held by nationalist Euro-sceptic party Law and Justice, representing one third of the Polish electorate, but taking advantage of a low voter turnout and the failure of left-wing election strategies (PKW, 2015; Markowski 2016). The similar political position of the same party, leading the ruling coalition – The United Right – was ensured by the 2019 national elections. The nationalist and Euro-sceptic political strategies were also observed at the same time in Hungary (Malendowicz, 2017) and Great Britain (Henderson et al., 2017), with Euro-scepticism becoming some part of the mainstream European political debate (Brack & Startin, 2015). After the right-wing takeover in Poland in 2015, the argument between Euro-sceptic and pro-European political sides became not only more visible in media discourse, but also more tangible in the public and daily life of the citizens (Koralewski & Melhausen, 2017; Leśniczak, 2019). A severe political conflict was focussed on the issues concerning legality, the protection of minorities, and the environmental protection (e.g. the Court of Justice of the European Union's decision about Puszcza Białowieska [Curia, 2018]; the European Commission decision to launch the infringement procedure to protect the independence of the Supreme Court [European Commission, 2018]; the Emissions Trading Scheme and its impact on the power prices [Keating, 2018; see Balcer et al., 2017 for the wider context of the public discussion]).

While Poles remain in their majority the advocates of the EU membership, they are in favour of the protection of national independence within the EU at the same time (in 2017, 88% of Poles declared to be in favour the EU membership; 67% were of the opinion that the impact the country has on the EU decisions is not sufficient [CBOS,

2017b]). In 2016 Poles declared having the most positive image of the EU among all the investigated nationalities (taking also the fifth position in the EU in terms of being optimistic about its future), but they were not so strongly convinced that their “voice counts in the EU” – 46% agreed and 45% disagreed with this statement (European Commission, 2016). Simultaneously, the survey focussed on the potential “Polexit” revealed that the attitude of young people towards leaving the European Union considerably differs from the remaining groups of society. 27% respondents aged 18-29 were in favour of “Polexit”, while generally in the investigated sample the vast majority was in favour of belonging to the EU, and only 16% declared being against (Balcer et al., 2017).

The frequency of the presentation of the European issues in news media in Poland remained on more or less similar level as in other European countries. The EU, its policies and institutions were more often used as a context of national events, than as a topic as such, and the share of news devoted to these issue was ranging from few to several per cent (Jas-Koziarkiewicz, 2017; Mrozowski, 2009; Stępińska, 2014). Unlike in Western Europe, where the media-driven Euro-scepticism strengthened its position after 2008 economic crisis (Caiani & Guerra, 2017), the image of the EU in Polish media remained generally positive till the parliamentary election in 2015, when the Euro-sceptic party won the election and took control over public media (Dopierała & Ossowski, 2018). The state of political divisions in Poland was also not a stable one; nevertheless, the existence of two opposing groups with contradictory attitudes toward the EU was unquestionable. These political cleavages have its clear reflection in televisual news programmes, including public and commercial TV channels (Klepka, 2018; Nowak-Teter, 2017b; Seklecka, 2017), which were playing the role of the main supplier of information about public issues in Poland at the time of the research (CBOS, 2017a). The position of the “old media” on news media market remained strong, although taking various forms of distribution and access to the content. The televisual news programmes were definitely more popular among the older groups of population, while online news was the young users’ favourite source of information (CBOS, 2017a). Nevertheless, when young people were asked for the second most popular source of information about social, cultural or political issues, they pointed at televisual news programmes (Boruszkowska, 2019). At the same time, it should be noticed that the news organisations are experimenting with different kinds of television-like and online video news to reach the new, especially younger audiences (Nielsen & Sambrok, 2016), and the online video versions of televisual news have also the chance to reach the young audience.

4. MATERIALS AND METHODS

The intent of this two-phase sequential mix-methods study was to determine the most meaningful topics (themes) of media message and the evaluative perspectives resulting from them – used by two Polish TV stations while presenting European

issues (qualitative stage), as well as to determine the capacity of the media message to change the direction of the original attitude toward Europe or the EU (quantitative stage). The usage of the mix-method design was motivated by the need of revealing the meaning of the media message in the qualitative stage and the necessity to employ the experimental (quantitative) approach generally applied in priming studies.

The selection of the commercial (“Fakty” TVN) and the public (“Wiadomości” TVP) channels and its news bulletins was grounded two-fold. These channels represent two sides of the EU debate, and they were considered as two most popular and most reliable sources of information for the majority of Poles at the time of the research (Nowak-Teter, 2017b; CBOS, 2017a). The choice of these channels allows us to characterise the positions of two sides of the above-mentioned EU debate. The first phase including qualitative exploration of the “European” message aimed to find out how European issues are primed “out”. The findings from this phase were used to test the priming effect in the experimental quantitative stage, i.e. to verify whether the dependent variable, which is the participants’ attitude toward Europe and the EU (experimental survey), depends on watching pro-European or Euro-sceptic message: how Europe and the EU is “primed in” the participants minds. The Euro-sceptic message is understood in line with definition of the words: *eurosceptyczny/eurosceptycyzm* (Euro-sceptic/Euro-scepticism) offered by *Słownik Języka Polskiego* (SJP, 2019) in the meaning of being against deepening the European integration or the EU enlargement. Generally the same meaning is offered in the literature of the subject (see: Leruth, Startin & Usherwood, 2018). The pro-European message, on the other hand, is understood in line with the dictionary definition of the word: *proeuropejski* (pro-European), which offers the meaning of being favourable toward the European integration. The same understanding can also be found in the studies devoted to pro-European attitudes, which signifies the support for the European integration (Hertner & Keith, 2017; Andrzejewska, 2016). As the neutral message, we considered the content where the attitudes toward the EU or Europe were not expressed. On the contrary to this, as the pro-European or anti-European message, we considered the media content where arguments (points) supporting or criticising the European integration or the EU were openly or implicitly expressed.

The first research question presented in previous part is going to be answered in the first qualitative stage of the research. The aim of this part of the (thematic) analysis (Guest, MacQueen, Namey, 2012) is to find out the dominant evaluative perspectives, i.e. the meaning that is most broadly pervading the selected thematic categories (related to the topics of the TV message) used to judge European issues, especially in terms of offering a certain direction of the attitudes toward Europe or the European Union. The process of data reduction and categorisation in this stage is based on inference about the prevailing meaning of media material by breaking down the raw data and then reconstituting them into categories, e.g. themes; 2) prioritising the meaning through inductive thought (Lindlof & Taylor, 2011).

The results of this stage of the analysis served as a point of departure when

designing the framework of the subsequent quantitative stage, including the form of the experimental survey. The aim of the experimental part of the study is rooted directly in the priming concept and was designed in order to make probable or reject the following hypotheses:

H1: Watching TV news which presents the pro-European message causes a change of the direction of the original attitude toward Europe or the EU into a pro-European one to a statistically significant degree.

H2: Watching TV news which presents the Euro-sceptic message causes a change of the direction of the original attitude toward Europe or the EU into Euro-sceptic one to a statistically significant degree.

The hypotheses are rooted directly in the priming concept as understood and presented in the theoretical part. In line with this concept, we also assumed the most probable direction of the attitude change. In other words, we suppose that a certain direction of media message devoted to European issues is able to impact the attitude change. However, we cannot exclude that also other variables (various former experience, knowledge and opinions about the EU or Europe being at the disposal of the experiment participants) mattered and influenced the attitude change. At the same time, we can justify our decision by the nature of priming, which takes place by adopting the most accessible evaluative perspective provided in a certain point of time.

When observing the dependent variable, i.e. the attitude toward Europe and the European Union, the cognitive dimension is represented by two components: 1) perceiving Europe or the EU as a community: *the community of member states and their unity is especially valuable and we should protect it first of all*; 2) attaching the idea of the conflict to Europe or the EU: *there is a conflict of interest among member states, including Poland, and the interest of national states should be protected first of all*. In order to measure the cognitive dimension, the participants were asked to declare their attitude toward Europe and the EU, using the five-point Likert scale. The emotional component was represented by declaring the emotions toward Europe: *how would you describe your emotions toward Europe/the EU*, and the answers include positive, negative, and the mixture of positive and negative emotions, as well as the neutral attitude and the lack of emotions. The attitudes towards Europe and the EU were separately measured. Both cognitive and emotional components of the dependent variable were expected to react to the independent variable represented by the news media messages devoted to Europe and the EU.

As we previously stated, we also assume that the dominant evaluative perspectives can be complemented by positive or negative (neutral) direction (valence) of the political attitudes applied in certain media messages, and that this direction is able to impact the assessment of the important political actors or institutions (e.g. who is right and who is not):

H3: Watching TV news which presents the pro-European messages toward Europe causes a change of the original attitude toward the performance of the government in relation to Europe;

H4: Watching TV news which present the Euro-sceptic messages toward the EU causes a change of the original attitude toward the performance of government in relation to the EU.

By offering these hypotheses, we aim to extend the understanding of the priming approach on the plausible congruence of the valence of the media messages and the relevant political assessment expressed by the receivers of these messages. We then stipulate that the direction of the political evaluation extends on the objects that are more or less associated (the government) with the political situation presented in these messages.

5. QUALITATIVE STAGE

When aiming to identify the dominant evaluation perspectives we applied the elements of the thematic analysis, which allowed us to operationalise the primed out perspectives by the identification of themes (Guest, MacQueen & Namey 2012). In the subsequent stage, we were able to reduce the themes into the super-themes embedded in the mediated picture of the European issues, i.e. to isolate of the dominant evaluative perspectives. In order to prepare the thematic analysis, the research unit, which is singular news item, was determined, and the sampling procedure was carried out. The composite week technique (Wimmer & Dominick, 2010) allowed us to gather the sample of 504 news reflecting news items broadcasted by two TV stations in Poland in 2016, represented by “Wiadomości” of the public station TVP1, and “Fakty” of the commercial channel TVN. The public station news were the exponent of the governing coalition’s political views, with its Euro-sceptic stand almost directly expressed in the media messages, while the news of commercial TVN channel represented the pro-European, liberal and overwhelmingly anti-governmental position in its mediated political communication (Klepka, 2018; Nowak-Teter, 2017b; Seklecka, 2017). The collected sample of the news became the subject of the thematic analysis, which served, in the first step, to select the news devoted or related to Europe or the European Union. As Europe-related or the EU-related news, we qualified only these cases when Europe or the EU was not only mentioned (where short mentions did not allow to analyse the evaluation of meaning of the message), but were also a significant topic or the context of the story. In the second step, we determined the dominant evaluation perspectives used when presenting the European themes (how Europe and the EU is primed out). Thus, the analytical process consisted in selecting and then refining the European themes (prevailing meaning) into super-themes (prioritising the meaning) in order to observe the dominant evaluation perspectives used when describing Europe (when the message does not concerned the issues of European Union as the organization) and European Union. The results of the thematic analysis are presented in Table 1.

6. QUANTITATIVE STAGE

The quantitative stage based on the experimental design and included pre-test and post-test surveys in experimental and control conditions. The surveys' design was based on the structure of queries applied in the Special Eurobarometer *Future of Europe* structure (451, October 2016), and the country specific attitudinal questions (open-ended and close-ended and multiple-choice questions). The manipulation of the independent variable took place by presenting two types video materials. The first video compilation consisted of 30-minute Euro-sceptic message broadcast by public TVP1 and was watched by the first experimental group. The second video compilation contained the pro-European message (also 30 minutes) broadcast by commercial TVN and was watched by the second experimental group. The control group was not presented with the video material. Both pro-European and Euro-sceptic messages consisted of the seven (as we observed the TV news programmes under analysis included more or less this number of news) video news items in which the positive or negative evaluation of the EU or Europe was undoubted and easy to be understood. Our decision to use the TV news as an experimental stimuli for young people who generally do not watch TV news on a daily basis was grounded in the conviction that they would watch these news programmes for the first time, therefore their reaction will be more authentic (fresh) than it would have been in the case of using social media or online news. At the same time, we are aware the limitation of the sample, and we do not extrapolate the results on the wider population.

Both the experimental and control groups were asked to answer a pre-test and post-test survey containing the same set of eight questions (close-ended questions; four for Europe and four for the EU; demographic data were included in pre-test survey), devoted to the attitudes towards Europe and the EU. The survey was conducted in November 2016. Each experimental and control group consisted of 64 participants (192 in total). The participants were randomly assigned to the experimental and control group. They were male and female journalism and communication students aged 19-25. The structure of the participants was reasoned by the idea that in the case of the participants being aware that the message can impact their attitudes, the expected priming effect will be more grounded than in the case of the less deliberate participants.

The statistical analysis (Tables 2 and 3) served to compare the differences between the answers concerning the attitudes towards Europe and the European Union before (pre-test) and after (post-test) watching TV news. The data was grouped using the numerical scale, and to compute the impact of the experimental stimuli, we used the SPSS software offering the t-test, which is recommended for parametric data when comparing two paired groups (Rajaretnam, 2016). By measuring the differences between the attitudes in pre-test and post-test, as well as taking into account only the statistically significant cases, we can assume the probability of the media impact and its direction (H1 and H2), although establishing the causal relation would require further tests. In order to measure the plausible congruence of the valence of the

media messages and the relevant political assessment of the government, expressed by the receivers of this messages, we also applied the t-test (H3 and H4), allowing however for further tests to explain the possible results.

The potential threats to the internal and external validity of the research was identified and minimised by including the control group, as well as taking care of the suitable selection of the participants (randomisation; Babbie, 2007; Creswell, 2009). The t-test applied in the procedure, where the control group was observed, proved that there are not statistically significant changes in the attitudes toward Europe or the EU in the pre-test when comparing to the post-test. The participants in the experimental and control groups were separately surveyed, so that they were not able to communicate to each other (diffusion of treatment). The order of the questions in the survey was changed in the post-test to make the “automatic” answers less probable (instrumentation). Although the results of the experiment were related to certain political situation, in the meaning of pro-European and Eurosceptic divisions, the basic divisions existing in the public discourse in Poland have remained more or less the same in the last years.

7. RESULTS

The first step of the thematic analysis, applied to the collected sample of the news media messages, served to determine how Europe and the EU are “primed out”, and resulted in selecting the list of the European themes presented in Table 1. The analytical reduction of the themes related to the topics of the TV message, reflected in the selected themes, led to isolating the “super-themes”, as well as to the conclusion about the dominant evaluative perspectives (second step). The results of these two steps of the analysis are presented in Table 1.

Table 1: Thematic analysis of media messages devoted to Europe and the European Union (2016)

Type of media message	Themes	Examples
Europe – pro-European	European institutions take care of (worry) about rule of law and order in Poland.	“The Secretary-General of the Council of Europe concerned with ‘the paralysis’ of Constitutional Court.” “Draft opinion of Venice Commission is very critic.” “The government is not sure whether to accede to this opinion. No one is permitted to intrude in Polish affairs”. “Does the government is going to ignore the opinion?” “European Parliament is concerned that the actual paralysis of the Constitutional Court threatens democracy, rule of law and human rights in Poland.”
	Europe takes care of the security of citizens.	“Hunting for a terrorists in Belgium and France. Europe trembles and the services are alarmed.”

Type of media message	Themes	Examples
Europe – neutral	Europe needs reforms	“The politicians across Europe are debating about reforms needed in Europe. The Brussels must listen to people. Donald Tusk says: what doesn’t kill you, it makes you stronger. Manuel Valls is of the opinion that there is a time for inventing new Europe.”
Europe – Euro-sceptic	Conflict between Europe and Poland	“Europe cannot afford an artificial conflict with Poland.” “The draft opinion of Venice Commission evokes political emotions. The draft not only includes remarks regarding Constitutional Court, but also makes recommendations concerning amendments of Polish constitution.” “An awkward leak concerning a draft opinion Venice Commission.”
EU – pro-European	The EU as the defender of human rights and legality in Europe	“Parliamentary debate devoted to women’s rights in PE. The reason of the debate is restrictive abortion law that is planned to be introduced.” “Black protest worldwide. Women from Berlin, London, Paris and from Kenya are supporting Polish Women.” “The EU alleges Poland breaching the constitution. President is going to refute the allegations against Poland.” “Lech Wałęsa is appealing to the EU to rescue democracy in Poland. President of the European Commission declares there it is unlikely to introduce sanctions.”
	The EU should be a unity.	“Great Britain – EU negotiations.” “There is no an agreement between the EU and Great Britain. What about family allowances for immigrants?” “British are going to leave the EU because of the will of majority of them.” “Young people protest against Brexit. The United Kingdom is no longer united.” “Is Poland going to became peripheral country?” “Italy around the bend. After losing the referendum, the prime minister resigns and Europe asks whether Italy is going to leave the Euro-zone.”

Type of media message	Themes	Examples
EU – neutral	Compromise in the EU is needed	<p>“There is an agreement that makes Brexit less possible”. “Secretary-General of the Council of Europe Thorbjorn Jagland is visiting Warsaw. The compromise between government and opposition is necessary, the Constitutional Court may be no longer paralysed.”</p> <p>“Prime Minister Beata Szydło in Berlin. The EU should persist.”</p> <p>“Brexit has become a reality.”</p> <p>“Poland has an idea how to reform the EU. Jarosław Kaczyński is of the opinion we need a new treaty on European Union.”</p>
EU – Euro-sceptic	The conflict of interests among European countries dominates in the EU.	<p>“After yesterday’s failure president Tusk have to make some concessions in negotiations with Mr Cameron. Family allowances for immigrants and the reforms of the EU are at stake.”</p> <p>“The EU (Western) countries agreed for limiting family allowances in Great Britain, and other countries, including Poland, cannot allow for it.”</p> <p>“The opposition striving to get foreign intervention in constitutional conflict failed once more.”</p> <p>“Immigration crisis. The EU demands 250,000 euros fine for each not accommodated refugee. It is going to make Europe becoming even more divided.”</p>
	EU is not transparent the organisation.	<p>“The secret debate about Poland.... There is not clear whether European Commission was entitled to launch an infringement procedure.”</p> <p>“The secret agreement between the EU and the USA. Mass protest against the introduction of the transatlantic free trade area.”</p> <p>“After Brexit. Does Germans want a two-speed Union?”</p>
	Poland is not going to take in refugees so far.	<p>“The government persuades that the EU procedures are not able secure safety, and Poland is not going to take in refugees.”</p> <p>“Support for Poland. We have more and more common affairs, including immigration, energy and many others. The president of the Czech Republic is supporting Poland against Western Countries.”</p>

Note: own elaboration

In the case of the pro-European discourse in the commercial TVN (“Fakty”), the dominant communication perspective (the first super-theme) which permeates the national discourse devoted to the European issues, can be summarised as follows: *United Europe is the defender of human rights and legality*. This view is reflected in the institutional concerns represented in official statements (“The Secretary-General of the Council of Europe concerned with ‘the paralysis’ of the Constitutional

Court”), which are highlighted in leads and emphasised in live reporting. Also the informal international support for the “black protests” (women’s rights concerning abortion) is broadly reported and persuasively underlined in textual and visual forms media reporting. On the other hand, the Brexit issue and immigration crisis means the presented picture of Europe and the EU had also its weaknesses, and the dominant evaluative perspective cannot be described as Euro-enthusiastic. Instead, it should be determined as pro-European, including Euro-realistic concerns, in the meaning considering both the strengths and weaknesses of the European integration, reflected in neutral and balanced reporting. Nevertheless, when comparing the European utterances of the TVN messages with the same dimension of the content offered by the public TVP, it becomes clear that the evaluation perspectives used by these two stations vary significantly. The thematic categories of the content of public TV were focussed mainly on different forms and dimensions of the European conflicts. The controversies are detected not only in bilateral relations, but also on the multilateral level: “The secret debate about Poland”; “Immigration crisis.... It is going to make Europe becoming even more divided”. In other words, the faulty and uneven relationships within the EU are indicated among other issues. Consequently, the second super-theme which leads to isolating Euro-sceptic evaluative perspectives, which is used by the public TV, can be summarised as follows: *The conflict of interests among European countries dominates in the EU which is not the transparent organisation*. If the neutral or less Euro-sceptic reporting appears in the message of public TV, it is conditioned in idea that the EU needs to be transformed into a more “democratic” community (in the meaning of being less Western-centric) and a more transparent organisation, which covers the interest of the Central-Eastern European countries to the greater extent: “Poland has an idea how to reform the EU”; “The president of Czech Republic is supporting Poland against Western Countries”.

The conclusion concerning the first research question can thus include the following answer: the analysed Polish TVs applied two competing evaluative perspectives concerning Europe and the European Union, i.e. the pro-European and Euro-sceptic one. In other words, the supposition that the themes of Europe and the EU are primed out using two distinctive evaluation perspectives can be considered as justified and reflected in the analysed media content.

Treating this conclusion as a point of departure for the second step of the analysis, using the quantitative approach, we aimed to compare the differences between the original and the post-test attitudes towards Europe and the European Union. In other words, as we assumed in the hypotheses, we intended to determine whether watching TV news, which present the pro-European or the Euro-sceptic messages toward Europe, has the capacity to change the original attitudes toward Europe or the EU (H1 and H2).

Table 2: Paired Samples Test. Paired differences. Pro-European message for the 1st experimental group

	95% Confidence Interval of the Difference							Sig. (2-tailed)
	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	Lower	Upper	t	df	
Emotions towards the EU	.05556	2.07144	.48824	-.97455	1.08566	.114	64	.911
There is a conflict in the EU	-.11111	1.07861	.25423	-.64749	.42527	-.437	64	.668
The EU as a community	-.11111	1.71117	.40333	-.96206	.73983	-.275	64	.786
Assessment of the government's policy towards the EU	-.10769	1.25154	.15523	-.41723	-.20242	-.694	64	.490
Emotions towards Europe	.000	1.237	.291	-.615	.615	.000	64	1.000
There is a conflict in Europe	.05556	1.21133	.28551	-.54682	.65794	.195	64	.848
Europe as a community	-.44444	1.14903	.27083	-1.01584	.12695	-1.641	64	.119
Assessment of the government's policy towards Europe	.00000	1.81497	.42779	-.90256	.90256	.000	64	1.000

Note: N= 64

In Tables 2 and 3 the results of the Paired Samples Tests, concerning the changes of attitudes declared by the participants watching the pro-European message of the commercial TVN (“Fakty”) are presented. In the case of the pro-European message, there are not statistically significant changes of the participants’ attitudes observed in the post-test. On the contrary to this observation, the results in Table 3 concerning the attitudes towards Europe and the EU, declared after watching the Euro-sceptic message (public TVP1, “Wiadomości”), show statistically significant changes revealed in the post-test. It could be considered as reasonable that only one of these two types of messages, which is the Euro-sceptic one, turn out to be effective. The most significant shift in the case of the EU can be observed in relation to the cognitive components of the attitude towards the EU, as the participants changed their mind concerning the EU as “a community” ($t=-2,915$; $sig.=.010$). Also the second cognitive component, that is perceiving “a conflict in the EU” turned out to be responsive to the media stimuli ($t=-2,122$; $sig.=.049$).

Table 3: Paired Samples Test. Paired differences. Euro-sceptic message for the 2nd experimental group

	95% Confidence Interval of the Difference							
	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	Lower	Upper	t	df	Sig. (2-tailed)
Emotions towards the EU	.11111	.90025	.21219	-.33657	.55880	.524	64	.607
There is a conflict in the EU	-.38889	.77754	.18327	-.77555	-.00223	-2.122	64	.049
The EU as a community	-.33333	.48507	.11433	-.57455	-.09211	-2.915	64	.010
Assessment of the government's policy towards the EU	-.22222	1.00326	.23647	-.72113	.27669	-.940	64	.361
Emotions towards Europe	.77778	1.47750	.34825	.04303	1.51252	2.233	64	.039
There is a conflict in Europe	-.38889	1.53925	.36280	-1.15434	.37656	-1.072	64	.299
Europe as a community	-.44444	1.29352	.30489	-1.08770	.19881	-1.458	64	.163
Assessment of the government's policy towards Europe	-.22222	1.47750	.34825	-.95697	.51252	-.638	64	.532

Note: N= 64

In relation to the emotional component, the Euro-sceptic message proved to be persuasive in the case of “emotions towards Europe” ($t=2,233$; $sig.=.039$). As a consequence, we had to reject the H1, i.e. the assumption that watching TV news which presents the pro-European message causes a change of the direction of the original attitude toward Europe or the EU into a pro-European one to a statistically significant degree. At the same time, we ascertain the dependency expressed in H2 as probable: Watching TV news which presents the pro-European message causes a change of the direction of the original attitude toward Europe or the EU into a pro-European one to a statistically significant degree.

The remaining tests, concerning the assessment of the government performance to Europe and to the EU, did not provide statistically significant results concerning changes in the examined attitudes. Consequently, the hypotheses H3 and H4, in which we assumed that watching TV news which presents the pro-European/Euro-sceptic messages toward Europe/the EU causes a change of the original attitude toward the performance of the government in relation to the Europe/the EU, cannot be positively responded. When looking for the reasons of this discrepancy, we applied additional procedures. The linear regression test help us to determine whether there are any significant internal dependencies between the attitudes toward Europe or the EU and

the assessments of the government's European policy which can be observed at the same point of time, i.e. within the pre-test or in the post-test. The results pointed at the statistically significant dependency of the of the assessment of the government's policy toward Europe and toward the EU (independent variable) on the perception of the Europe or the EU (the dependent variable). In particular, the most significant dependency was observed in the case of the pro-European message (post-test-Europe - "emotions toward the EU"; Beta 400; Sig .001). This outcome suggests that the attitudes toward the performance of the government in relation to Europe and the EU can be consistent with the attitudes declared toward Europe and the EU as such, and that might be the reason they are not susceptible to the changes in response to the media message.

8. DISCUSSION AND CONCLUSION

The phenomenon of priming, traditionally investigated using the experimental design, assumes the quantitative approach when collecting and analysing the data. In the current study, however, the quantitative phase of the investigation is based on the survey experiment being supplemented by the qualitative-preceding phase, which is applied in order to isolate the dominant evaluative perspectives (the super-themes) of the observed national discourse devoted to Europe and the EU. This qualitative stage allowed us to answer the first research question and to determine the two most meaningful super-themes organising the public discourse in terms of the attitude to the European issues. The first perspective, which can be summarised in the following sentence: *United Europe is the defender of human rights and legality*, is definitely the pro-European in its meaning. The second perspective: *The conflict of interests among European countries dominates in the EU, which is not the transparent organisation*, is clearly the Euro-sceptic one, and is justified by the faulty relationships within the EU. The determination of the relationship between these two perspectives (which of them is more popular), applied in media communication and supported by its recipients, is not the subject of the study. Nevertheless, as we can observe from the numbers of voters supporting the oppositional and mainly pro-European political parties on the one hand, as well as the governing Euro-sceptic coalition on the other, the cleavages are strong (somewhat fluctuating) and separating the electorate into two, more or less comparable, political camps, with the prevalence of the governing coalition taking an advantage in the last two parliamentary elections.²

These two perspectives, however, turned out to be not equivalent when their impact on the attitudes towards the EU and Europe was considered. What the results of the experimental stage of the research showed was that the pro-European message

---

2 In 2015 parliamentary election, the Euro-sceptic party Law & Justice won almost 38% of votes, and the strongest oppositional and pro-European party Civic Platform got 24% of votes. In 2019, these parties won respectively almost 44% and over 27% of votes. In both cases of 2015 and 2019 elections, the pro-European camp was supported with less popular liberal and left wing parties of more or less 12-13% of supporting votes (PKW, 2019).

was much less effective than the Euro-sceptic one. Consequently, we were not able to substantiate the plausibility of the first hypothesis, assuming that watching TV news which presents the pro-European message toward Europe causes a change of the original attitude toward Europe to a statistically significant degree. At the same time, we consider as probable the second hypothesis, presuming that watching TV news which presents the Euro-sceptic messages toward European Union causes a change of the original attitude toward the EU to a statistically significant degree. These results are also congruent with the national survey data showing a significant decrease in the support of the European integration. In particular, in the last ten years, there has been a visible increase of the share of the opinion that the “European integration has gone too far”. The biggest increase was observed in 2013, 2014 and in 2016, when 33%, 29% and 28% of respondents respectively believed that the integration had gone too far (CBOS, 2019). The research carried out in Western countries revealed similar results, as the sentiments expressed toward the European issues were more often negative than positive (Ruiz-Soler, 2019). The consequences of these observations may be considered both in short- and long-term perspectives. The former can bring a constructive criticism of the EU, while the long-lasting Euro-scepticism may be dangerous for the EU legitimacy.

We were not able to observe any significant impact of the pro-European or Euro-sceptic message on the assessment of the Polish government performance in relation to Europe or the EU. This result can be at least partially explained by means of a certain degree of political sophistication of the participants. As social science students, they can be more independent in their assessment of the governmental European policy than an average citizen, as well as more critical to media message, and, as I mentioned in the previous section, they could be less prone to media impact, so the presented results of the analysis can be underestimated. This explanation can have at least partial confirmation in the consistency of the pro-European attitudes, which are related to the participants’ assessment of the performance of the government toward the EU. It is also possible that the multiplicity of the sources used by the young participants when gaining political knowledge played a role, and, as a result, the TV messages were not able to influence their opinion.

When concluding about the results of the two-stage mix-method investigation process, we should state that we were able to observe that the priming effect did take place; however, the media impact was limited to certain components of the media message. In other words, what was primed out was not necessarily (exactly) primed in. In this respect, we have to take into account the limitations of the study, which is that the participants were recruited from university students, and that the results of the analysis can be extrapolated only for young, educated citizens. However, taking into account the kind of communicative sophistication of journalism students, we can also presume that the impact of media message, observed among the general audience, could have been even stronger. Therefore, the further priming studies, including multiple channels of the online and social media,

should be able to provide an answer to the impact of media message embedded in the European context.

Ewa Nowak-Teter, Ph. D. is associate professor at the Institute of Media and Communication Science, Maria Curie-Skłodowska University in Lublin and serves as editor-in-chief of the *Mediatization Studies*. Her research interest is focused on mediatization, political communication and public opinion. She has published a monograph on media-policy agenda-setting and several articles in academic journals and edited books devoted, among others, to mediatization (*Sociology Compass*), reverse agenda-setting (*Zeszyty Prasoznawcze*) and political advertising (In Search of Common Patterns: Political Advertising in Central and Eastern Europe. In C. Holz-Bacha, E. Novelli, K. Rafter [eds.] *Political Advertising in the 2014 European Parliament Elections*, London: Palgrave Macmillan). Her academic experience includes also Sciences Po teaching staying in Grenoble, and DAAD Scholarship in TUD Dresden.

REFERENCES

- Althaus, S. L., & Kim, M. K. (2006). Priming Effects in Complex Information Environment: Reassessing the Impact of News Discourse on Presidential Approval. *The Journal of Politics*, 68(4), 960–976.
- Andrzejewska, M. (2016). Pomędzy Euroentuzjastami a Eurosceptykami – Kogo wybierają Europejczycy? [Between Euroenthusiasts and Eurosceptics – Whom Europeans choose?] *Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne*, 49, 154–163.
- Ascherson, N. (17 January 2016). The assault on democracy in Poland is dangerous for the Poles and all Europe, *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/jan/17/poland-rightwing-government-eu-russia-democracy-under-threat>
- Balcer, A., Buras P., Gromadzki G., & Smolar E. (2017). *Polish views of the EU: the illusion of consensus*, Stefan Batory Foundation, Warsaw. https://www.batory.org.pl/upload/files/pdf/rap_otw_eu/Polish%20views%20of%20the%20EU.pdf
- Bijmans, P. (2017). Varieties of opposition to the EU in the low countries: a comparison of the Dutch and Flemish press. In B. Leruth, N. Startin, & S. Usherwood (Eds.), *The Routledge Handbook of Euroscepticism* (pp. 357–368). New York: Routledge.
- Borah, P. (2011). Conceptual issues in framing theory: A systematic examination of a decade's literature. *Journal of Communication*, 61, 246–263.
- Brack, N., & Startin, N. (2015). Introduction: Euroscepticism, from the margins to the mainstream, *International Political Science Review*, 36(3), 239–249.
- Boruszkowska, D. (1 February 2019). Młodzi a newsy [Youth and the news]. *Press*. <https://www.press.pl/magazyn-press/artykul/55705,mlodzi-a-newsy>

- Bruter, M. (2008). Legitimacy, Euroscepticism & Identity in the European Union – Problems of Measurement, Modelling & paradoxical Patterns of Influence. *Journal of Contemporary European Research*, 4(4), 273–285.
- Caiani, M., & Guerra, S. (2017). Communicating Europe, Contesting Europe: An Introduction. In M. Caiani, & S. Guerra (Eds.), *Euroscepticism, Democracy and the Media. Communicating Europe, Contesting Europe* (pp. 1–20). London: Palgrave.
- CBOS, (2017a). *Ocena wiarygodności telewizyjnych programów informacyjnych i publicystycznych* (Komunikat z badań 52/2017) [Assessment of the reliability of TV news and journalistic programmes (Research report No. 52/2017)]. Centrum Badania Opinii Społecznej. www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2017/K_052_17.PDF
- CBOS, (2017b). *Polacy, Czesi. Słowacy i Węgrzy o członkostwie w Unii Europejskiej* (Komunikat z badań, 103/2017) [Poles, Czechs and Hungarians about the EU membership (Research report No. 103/2017)]. Centrum Badania Opinii Społecznej. http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2017/K_103_17.PDF
- CBOS, (2017c). *Jakiej Unii chcą Polacy* (Komunikat z badań, 50/2017) [What kind of the EU Poles want? (Research report No. 50/2017)]. Centrum Badania Opinii Społecznej. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2017/K_050_17.PDF
- CBOS, (2018). *Preferencje partyjne w listopadzie* (Komunikat z badań, 149/2018) [Party preferences in November (Research report No. 149/2018)]. Centrum Badania Opinii Społecznej. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2018/K_149_18.PDF
- CBOS, (2019). *15 lat członkostwa Polski w Unii Europejskiej* (Komunikat z Badań Nr 59/2019) [15 years of Poland's membership in the EU (Research report No. 149/2018)]. Centrum Badania Opinii Społecznej. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_059_19.PDF
- Chong, D., & Druckman, J. N. (2011). Identifying frames in political news. In E. P. Bucy, & R. L. Holbert, (Eds), *The Sourcebook for Political Communication Research. Methods, Measures, and Analytical Techniques* (pp. 238–267). New York: Routledge.
- Conway-Silva, B. A., Filer, C. R., & Kenski, K. (2017). Reassessing Twitter's Agenda-Building Power: An Analysis of Intermedia Agenda-Setting Effects During the 2016 Presidential Primary Season. *Social Science Computer Review*, 36(4), 469–483.
- Creswell, J. W. (2009). *Research Design. Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches*. Los Angeles: Sage.
- Curia. (2018). *Press Release* (No 48/18, Luxembourg, 17 April 2018). Court of Justice of the European Union. <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2018-04/cp180048en.pdf>
- Demos. (2017). *Mapping and responding to the rising culture and politics of fear in the European Union. Nothing to fear but fear itself?* <https://www.demos.co.uk/wpcontent/uploads/2017/02/Demos-Nothing-To-Fear-But-Fear-Itself.pdf>
- Dearing, J. W., & Rogers, E. M. (1996). *Agenda-Setting*. Thousand Oaks: Sage.
- Dillman-Carpentier, F. (2017). Priming. In P. Rössler (Ed), *The International Encyclopedia of Media effects* (pp. 1595–1608). Chichester: John Wiley & Sons.

- Dopierała, W., & Ossowski, S. (2018). Polityzacja audycji informacyjnych w Polsce na przykładzie “Wiadomości” TVP i “Faktów” TVN [Politicization of news programmes in Poland with the example of “Wiadomości” TVP and “Fakty” TVN]. *Com.press* 2(1), 4–25.
- Doyen, S., Klein, O., Simons, D. J., & Cleeremans, O. (2014). On The Other Side Of Mirror: Priming in Cognitive And Social Psychology. In D. C. Molden (Ed.), *Understanding Priming Effects in Social Psychology* (pp. 14–34). New York-London: The Guilford Press.
- Druckman, J. N., & Holmes, J. W. (2004). Does Presidential Rhetoric Matter? Priming and Presidential Approval. *Presidential Studies Quarterly*, 34(4), 757–758.
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51–57.
- European Commission. (2018). *Rule of Law: Commission launches infringement procedure to protect the independence of the Polish Supreme Court*. Brussels. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-4341_en.htm
- Fossum, J. E., & Schlesinger, P. (2007). *The European Union and the Public Sphere. A Communicative Space in the making*. London-New York: Routledge.
- Freedom House. (25 September 2017). *Poland’s Radical Break from Democratic Norms Leaves Hungary in the Dust*. <https://freedomhouse.org/blog/poland-s-radical-break-democratic-norms-leaves-hungary-dust>
- Galpin, C. (2017). *The Euro Crisis and European Identities. Political and Media Discourse in Germany, Ireland and Poland*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Gromadzki, G. (2018). *Polska w Unii Europejskiej. Nieunikniona marginalizacja z małym znakiem zapytania* [Poland in the European Union. Inevitable marginalization with a small question mark]. Friedrich Ebert Stiftung. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/warschau/14180.pdf>
- Grill, C., & Boomgaarden, H. (2017). A network perspective on mediated Europeanized public spheres: Assessing the degree of Europeanized media coverage in light of the 2014 European Parliament Election. *European Journal of Communication*, 32(6), 568–582.
- Harder, R. A., Sevenans, J., & Van Aelst, P. (2017). Intermedia agenda-setting in the Social Media Age: How Traditional Players Dominate the News Agenda in Election Times. *The International Journal of Press/Politics*, 22(3), 275–293.
- Harmsen, R. (2008). The Evolution of Dutch European Discourse: Defining the Limits of Europe. *Perspectives on European Politics and Society*, 9(3), 316–341.
- Hertner, I., & Keith, D. (2017). Europhiles or Eurosceptics? Comparing the European policies of the Labour Party and the Liberal Democrats. *British Politics*, 12(1), 63–89.
- Henderson, A., Jeffery, C., Wincott, D., & Jones, R. W. (2017). How Brexit was made in England. *The British Journal of Politics and International Relations*, 19(4), 631–646.
- Heft, A., Alfter, B., & Pfesch, B. (2017). Transnational journalism networks as drivers of Europeanisation. *Journalism*, 20(9), 1183–1202.

- Higgins, E. T. (1996). Knowledge Activation: Accessibility, applicability, and salience. In E. T. Higgins, & A. W. Kruglanski (Eds.), *Social psychology: Handbook of basic principles* (pp. 133–168). New York: Guilford Press.
- Higgins, E. T., Eitam, B. (2014). Priming ... Shmiming: It's About Knowing When and Why Stimulated Memory Representations Become Active. In D. C. Molden (Ed.), *Understanding Priming Effects in Social Psychology* (pp. 234–251). New York and London: The Guilford Press.
- Holbrook, R. A., & Hill, T. G. (2005). Agenda-setting and Priming in Prime Time Television: Crime Dramas as Political Cues. *Political Communication*, 22(3), 277–295.
- Iyengar, S., & Kinder, D. (1987). *News that Matters. Television and American Opinion*. Chicago: University of Chicago Press.
- Iyengar, S., & Simon, A. (1993). News Coverage of the Gulf Crisis and Public Opinion: A Study of Agenda-Setting, Priming and Framing. *Communication Research*, 20, 365–383.
- Kantar Millward Brown. (2018). *Sondaż partyjny dla "Faktów" TVN i TVN24* [Party survey for "Fakty" TVN and TVN 24]. <https://fakty.tvn24.pl/ogladaj-online,60/sondaz-partyjny-dla-faktow-tvn-i-tvn24-duze-zmiany,885397.html>
- Keating, D. (2018, August 31). EU Carbon Trading Is Working Again – And Power Prices Are Rising. *Forbes*. <https://www.forbes.com/sites/davekeating/2018/08/31/eu-carbon-trading-is-working-again-and-power-prices-are-rising/#31a356e81435>
- Kiouis, S., Strömbäck, J., & McDevitt, M. (2015). Influence of Issue Decision Salience on Vote Choice: Linking Agenda Setting, Priming, and Issue Ownership. *International Journal of Communication*, 8, 3347–3368.
- Kisilowski, M. (2015, December 8). Poland's "overnight court" breaks all the rules. Law and Justice party attempt political takeover of the Constitutional Court. *Politico.eu*. <https://www.politico.eu/article/law-vs-justice-poland-constitution-judges/>
- Klepka, R. (2018). Medialna stronniczość polityczna jako nowa forma cenzury: przypadek Wiadomości TVP [Media political bias as a new form of censorship: the case of „Wiadomości” TVP]. In Z. Romek, & K. Kamińska-Chełmiński (Eds.), *Cenzuro wróć? Mechanizmy ograniczania wolności słowa w Polsce po 1990 roku* [Censorship – lets go back? Mechanisms of the limitation of freedom of expression in Poland after 1990] (pp. 189–203). Pułtusk-Warszawa: Oficyna Wydawnicza Aspra-JR.
- Koralewski, I. P., & Melhausen, T. (2017). Między polityką kreowania a asertywnością. Polskie debaty o Europie na przykładzie europejskiego traktatu konstytucyjnego i wojny na Ukrainie [Between the politics of creation and assertiveness. Polish debates about Europe with the example of the European Constitutional Treaty and the war in Ukraine]. *Przegląd Politologiczny*, 2, 55–78.
- Krzyżanowski, M. (2009). Europe in Crisis? Discourses on Crisis Events in the European Press 1956-2006. *Journalism Studies*, 10(1), 18–35.

- Lee, G. (2010). Who let priming out? Analysis of first- and second level agenda-setting effects on priming. *The International Communication Gazette*, 72(8), 759–776.
- Leruth, B., Startin, N., & Usherwood, S. (2018). Defining Euroscepticism: from a broad concept to a field study. In B. Leruth, N. Startin, & S. Usherwood (Eds.), *The Routledge Handbook of Euroscepticism* (pp. 3–10). New York: Routledge.
- Lindlof, T. R., & Taylor, B. C. (2011). *Qualitative Communication Research Methods*. Thousand Oaks–New Delhi: Sage.
- Loersch, C., & Payne, D. K. (2014). Situated Inferences in and the What, Who, and Where Priming. *Social Cognition*, 32, 137–151.
- Leśniczak, R. (2019). Proeuropejskość czy eurosceptycyzm? Wizerunek Unii Europejskiej w kontekście kryzysu migracyjnego i uchodźczego w ogólnopolskiej prasie opinii [Proeuropeanism or Euroscepticism? The image of European Union with the context of immigration and refugee crisis in the Polish opinion forming press]. *Łódzkie Studia Teologiczne*, 28(1), 115–131.
- McManus-Czubińska, C. Miller, W. L., Markowski, R., & Wasilewski, J. (2003). Understanding Dual Identities in Poland. *Political Studies*, 51, 121–143.
- McCombs, M. E. (2014). *Setting the Agenda: Mass Media and Public Opinion*. Cambridge: Polity Press.
- Malendowicz, P. (2017). Sceptycyzm wobec integracji europejskiej a antyunijny radykalizm. Przykład Węgier i Polski [Scepticism facing the European integration and the anti-EU radicalism. The cases of Hungary and Poland]. *e-Politikon*, XXI, 136–154.
- Markowski, R. (2015). The Polish parliamentary election of 2015: a free and fair election that results in unfair political consequences. *West European Politics*, 39(6), 1311–1322.
- Mrozowski, M. (2009). Telewizyjne programy informacyjne – polskie i zagraniczne (analiza porównawcza) [Polish and foreign TV news programmes – the comparative analysis]. *Studia Medioznawcze*, 3(38), 27–49.
- Michalidou, A. (2015). The role of the public in shaping EU contestation: Euroscepticism and online news media. *International Political Science Review*, 36(3), 324–336.
- Michalidou, A. (2017). Mirroring or setting the political agenda? The Role of the media in the Eurosceptic debate. In B. Leruth, N. Startin, & S. Usherwood (Eds.), *The Routledge Handbook of Euroscepticism* (pp. 344–356). New York: Routledge.
- Nielsen, R. K., Sambrook, R. (2016). *What Is Happening to Television News?* Reuters Institute. University of Oxford. <http://www.digitalnewsreport.org/publications/2016/what-is-happening-to-television-news/>
- Nowak-Teter, E. (2017a). Agenda intermedialna a agenda „rzeczywista”. Nieadekwatność hierarchii newsów w mediach informacyjnych do wskaźników świata rzeczywistego podczas samorządowej kampanii wyborczej w 2014 roku [Intermedia and real-world agenda. Inadequacy of the hierarchy of news and real world cues. The local election in 2014]. *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*, 1, 101–120.

- Nowak-Teter, E. (2017b). Rodzaje i przejawy tendencyjności w telewizyjnych programach informacyjnych [Media bias in TV news: Forms and manifestations]. *e-Politikon*, XXI, 102–135.
- PKW. (2019). *Wybory i referenda* [Elections and referenda]. Państwowa Komisja Wyborcza. <https://pkw.gov.pl/wybory-i-referenda/wybory-do-sejmu-i-do-senatu/wybory-do-sejmu-i-senatu-w-2019-r/informacje-ogolne/obwieszczenie-panstwowej-komisji-wyborczej-z-dnia-14-pazdziernika-2019-r-o-wynikach-wyborow-do-senatu-rzeczypospolitej-polskiej-przeprowadzonych-w-dniu-13-pazdziernika-2019-r-dz-u-z-201>
- PKW. (2015). *Wybory do Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej* [Elections to the Sejm and Senate of the Republic of Poland]. Państwowa Komisja Wyborcza. <https://parlament2015.pkw.gov.pl/>
- Risse, T. (2015). Introduction. In T. Risse, (Ed.), *European Public Spheres. Politics is Back* (pp. 1–28). Cambridge: Cambridge University Press.
- Roskos-Ewoldsen, D. R., Roskos-Ewoldsen, B., & Dillman-Carpentier, F. R. D. (2009). Media priming. An updated synthesis. In J. Bryant, & M. B. Oliver (Eds.), *Media Effects: Advances in Theory and Research* (pp. 74–93). New York: Routledge.
- Ruiz-Soler, J., Curini, L., & Ceron, A. (2019). *Commenting on Political Topics Through Twitter: Is European Politics European? Social Media + Society*. <https://doi.org/10.1177/2056305119890882>
- Scheufele, D. (2000). Agenda-Setting, Priming, and Framing Revisited: Another Look at Cognitive Effects of Political Communication. *Mass Communication and Society*, 3(2&3), 297–316.
- Scheufele, D., & Tewksbury, D. (2007). Framing, Agenda Setting, and Priming: The Evolution of Three Media Effects Models. *Journal of Communication*, 57, 9–20.
- Seklecka, A. (2017). „Alternatywne światy”, czyli różnice w relacjonowaniu wydarzeń w „Faktach” TVN i „Wiadomościach” TVP. *Political Preferences*, 16, 131–152.
- SJP. (2019). *Słownik Języka Polskiego* [Dictionary of the Polish Language]. <https://sjp.pl>
- European Commission. (2016). *Standard Eurobarometer 86*. European Commission. Public Opinion. <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/index#p=1&instruments=STANDARD&yearFrom=1974&yearTo=2016>
- European Commission. (2017). *Standard Eurobarometer 88*. European Commission, Public Opinion. <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/2098>
- European Commission. (2018). *Standard Eurobarometer 90*. European Commission. Public Opinion. <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/2041>
- Stępińska, A. (2014). Ile Europy w europejskich mediach informacyjnych? Rola mediów w kształtowaniu Europejskiej sfery publicznej [How much Europe in European news media? The role of media in shaping the European public sphere]. *Rocznik Integracji Europejskiej*, 8, 171–184.

- Sweeney, R. J. (2018). Constitutional Conflicts in the European Union: Court packing in Poland versus the United States. *Economics and Business Review*, 4(8), 3–29.
- Van Duyn, E., & Collier, J. (2018). Priming and Fake News. The Effects of Elite Discourse on Evaluations of News Media. *Mass Communication and Society*, 22(1), 29–48.
- Wanta, W., Golan, G., & Lee, C. (2004). Agenda Setting and International News: Media Influence on Public Perceptions of Foreign Nations. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 81(2), 364–377.
- Wimmer, R. D., & Dominick, J. R. (2010). *Mass Media Research. An Introduction*. Wadsworth: Cengage Learning.
- Wright, C. L., DeFrancesco, T., Hamilton C., & Machado, L. (2019). The Influence of Media Portrayals of Immigration and Refugees on Consumer Attitudes: An Experimental Design. *Howard Journal of Communication*, 31(4), 388–410.

THE TIMID GIANT: THE EARLY DAYS OF CZECHOSLOVAK TELEVISION

ROBERT KULMIŃSKI

University of Warsaw, Institute of Western and Southern Slavic Studies, Poland

ABSTRACT

This article describes the early days of television in Czechoslovakia (from the first experiments, through trail broadcasting, to the beginning of the 1960s) from the perspective of the meanings attributed to it in the press and in the television's documents. The example of Czechoslovakia in the 1950s provides one with a special opportunity to have a look at the ways the new medium was being presented to a particular socialist society and at the attempts to define it and incorporate it into the existing cultural model. The objective of the article is to reflect on the role attributed to the new medium, from the perspective of the social reality's division into the public and private spheres through the reconstruction of the TV and press document's image of television. The reconstruction allowed for the identification and description of the essential metaphors and phrases used in the dominant discourse in order to describe the new medium and thus integrate it in the socialist reality.

Keywords: Television in Czechoslovakia ▪ television and communist regime ▪ socialist society ▪ censorship

1. INTRODUCTION

Marshall McLuhan borrowed the almost poetic term for the new medium from Edith Efron's article, which appeared in the *TV Guide* in 1963 (McLuhan, 1991, p. 286). Though the term "timid giant" was coined when television was flourishing in the United States (McLuhan writes about the 1950s), it serves as the perfect description for the early days of the new media in general, before the genres and the means of expression took shape, before people were fully aware of how great of an impact on social and political life television would have and of the fundamental way in which it would change the sphere of communication by replacing the word with the image (Sartori, 2007, p. 21).

The short period when it was still a "timid giant", a medium just coming into existence and presented to the viewers somewhat shyly is a highly interesting period in the history of television. It is the time when television forced its way between

the public and private spheres, undermining the traditional division and changing everyday habits. While Joshua Meyrowitz's claim that the development of electronic media blurs the line between the private and the public, making it possible for the outside world to barge into the home, may already be cliché (Halawa, 2006, p. 47), the strategies of public sphere appropriating the private spheres and the process of their interaction, especially in the early days of the new medium, are not obvious.

For the purposes of this text, let us (rather broadly) assume that this stage of the new medium's development lasted from the end of the experiments with television and the start of test broadcasting, on the 1 May 1953, until September 1962, when television secured a permanent place in the social structure. This is when the number of registered subscribers reached one million.¹ According to Martin Štoll, who periodizes the development of the Czechoslovak television in a similar manner, the Czechoslovak television nation was born at this time (Štoll, 2011).² In a way, it only extended its influence and strengthened its significance from then on.

The biopolitics of living space remains the focus of every authority (Foucault, 2011). However, during the communist era it was under special supervision: "The traditional family and the sphere of privacy and intimacy from the beginning of the design of the socialist future have emerged as spaces so independent and uncontrollable that they need to be given increased ideological attention" (Hanáková, 2011, p. 217). In the 1950s, there was a consistent politicization of the private sphere (Bren, 2013, p. 304) and an attempt to limit it as much as possible as undesirable and invisible (Bren, 2013, p. 302). In the 1950s, television entered this ideologically shaped space. A medium which, like radio, yet in an even more invasive way, deepens the interpenetration of the private and public spheres. It is a representative of the public sphere with its ideological message, placed in the very centre of the private sphere.

Following this, I am interested in the answer to the question of how was television presented to its viewers in official documents and press (which at that time were under strict control of the ruling communist party) in the context of attempts to limit the private sphere in favour of the public sphere in the ideology of the 1950s in communist Czechoslovakia. What terms were used to describe the new medium and what role was assigned to it in the fragile space between privacy and the public sphere?

The answer to the above questions supplements the history of the beginnings of Czechoslovak television, which Martin Štoll described so meticulously in his works (2011, 2019). It introduces new threads to the existing, primarily historical, reflection over media studies (Cysařová, 2002; Köpplová, et al., 2003; Končelík et al., 2010; Bednařík et al., 2011), so far not touched by researchers, and above all a new perspective.

---

1 N/a, Prehistorie. <http://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/historie/ceskoslovenska-televize/prehistorie/>. 2 March 2019. Martin Štoll gives the year 1961 (Štoll, 2011, p.178).

2 In this periodization, one can distinguish also the stage of experimental broadcasting, which lasted from the 1 May 1953 to the 25 February 1954, i.e. the beginning of permanent broadcasting.

It captures this period from the point of view of changes in communication, from the perspective of attempts to define a new medium (television) in relation to the structures of the dominating cultural order.

The analysis of the source material enabled to abstract metaphors and terms needed to introduce a new medium into the existing political and media discourse. Consequently, the study revealed specific tensions between the established structures and a new phenomenon forcing its way through the socialist reality. As a result, the article shows that the dominant discourse, despite having full power over the presented meanings, must also take into account the character of television and the economic and political situation in constructing the meanings attributed to the new medium. The shaping of meanings by the dominant discourse is therefore not arbitrary and unlimited even if it seems that it controls the entire communication process. In this case, the beginning of television signal broadcasting is a particularly interesting period of time, because it is then when television was shaped not only as a new medium in the reality of socialist Czechoslovakia, but also as an institution.

2. METHOD

The subject of this article is a reflection on the beginnings of television broadcasting in the socialist reality of Czechoslovakia in the first half of the fifties. In my considerations, I wanted to present how the dominant discourse coped with introducing a new medium (television) into the existing meaning structures, while also struggling with technical and economic difficulties related to the creation of television and television broadcasting. I need to highlight here that the state of art has been included in the main considerations because I make use of the scientific achievements of this area in two ways. Not only do I refer to the results of previous studies, but I also use them (Štoll's work in particular) as an important complement to the presented theses.

The materials which I analysed were collected during five two-week library queries at the National Library in Prague, Olomouc Research Library, Archives and Programme Funds of Czech Television (APF ČT) during the period 2015-2019. In the end, I analysed 89 press titles from years 1953-1960, in which the word "televise" appeared 6758 times, in 576 press articles and over a thousand various documents from the archives of Czech Television, in particular minutes of meetings of the management of Czechoslovak Television and weekly reports prepared for the Minister of Culture and the management of Czechoslovak Radio.

The analysis reflected in this paper was carried out with the help of thematic coding of particular source materials (see the list of cited sources), with the aim to extract the most important categories (semantic units). Coding is a manner of indexing or categorising the text in order to establish a framework of thematic ideas about it. This form of retrieval is a very useful manner of managing or organising the data and enables the researcher to examine the data in a structured way (Gibbs, 2007,

p. 39). The codes of meaning derive directly from the texts and are also used as titles of subchapters in the following text (in this case basic codes serve as overriding thematic units):

- *Like a theatre;*
- *Like a child;*
- *For everyone;*
- *For every home;*
- *For the socialist masses.*

This method (coding) allows for the treatment of all texts as a comprehensive narrative (discursive formations; see Foucault, 1977, p. 56ff) focused on the central subject of the study: the beginnings of Czechoslovak television. Subsequently, the descriptive analysis seeking patterns and regularities derived from the established codes was replaced by the theoretical analysis concentrated on relations among particular components (codes) (Gibbs, 2007, p. 39ff). Adopting this perspective allowed me to treat all documents as an overall narrative, in which the context (time of origin, the nature of the documents) was considered at the stage of coding. This solution meant that all the used codes were derived directly from the texts themselves in which they were established, referring to the described precise method of Barney Glaser and Anselm Strauss rooted in a qualitative analysis (Glaser & Strauss, 2017).

In the introduced context, there are no grounds for speaking about the resistance strategies against the dominant discourse in a manner the Centre for Contemporary Cultural Studies and its representatives did (e. g. Willis, 1977; Hoggart, 1999; Hall, 2005). We may only speak about the confrontation or negotiation and the strategies for integrating a new element (i.e. television) into the reality. A strategy which is precisely reflected in the said metaphors and phrases and consists primarily of attempting to define television as such for it to fit the structures of the dominating cultural order. In consequence, we are dealing with a perspective which allows the understanding of the nuances of cultural changes via the observation and analysis of the transforming situation of communication.

3. TIMID GIANT IN CZECHOSLOVAKIA

When in December 1952 the Tesla Strašnice factory provided the president of Czechoslovakia, Klement Gottwald, with the first television set which was mass produced (Tesla 4001), it could be perceived as nothing more than a piece of furniture, as the TV signal was not being transmitted yet. In fact, Klement Gottwald died on 14 March 1953, before the transmission even began (Köpplová et al., 2003, p. 192).

The first public presentation of television took place on the 15 May 1948, during the First International Radio Exposition (Mezinárodní Výstava Rozhlasu – MEVRO).³

³ Of course, earlier experiments with television could not do without an audience. Television was presented during various meetings, lectures, talks and shows for the press. As early as in 1947, the team working on television in

A group of scientists from the Military Technical Institute (Vojenský technický ústav), who had been working on the new medium since 1945, showed the audience a transmission from two recording cameras. One was located at the street intersection, so that people could see on the screen what was actually happening in the studio. The other was put in an improvised television studio. Crowds of people were able to admire the new medium for an hour three times a day.

In July of that year, during the eleventh Sokol Festival in Prague (4-8 July 1948), its citizens saw the images from three cameras set up on the Strahovský Stadium (two on the field, one on the roof of the main stand) on twenty-five television sets placed in public places (including the office of *Rudé Právo*, the main Communist newspaper). Though the broadcast became highly popular (tens of thousands of people saw it over the course of five days), the development of television in Czechoslovakia stopped (because many televisions experts were moved to military units; see Štoll, 2011, p. 75-110 for more details), and it was not until the early 1950s that it picked up again (Bednařík et al., 2011, p. 271). It reached the high point in January 1953, when Karel Kohout (executive producer at Barrandow Studios) was appointed programme director of the new television studio in the Czechoslovakian radio by the Minister of Information and Education, Václav Kopecký. A small dancing hall in the Prague's Burger Hall (Měšťanská beseda) was adapted to be a television studio. Regular broadcasting of the still experimental programme (it remained experimental until the 25 February 1954) began – not by accident – on the 1 May 1953. The official name of the station was Czechoslovak Radio – Television Studio Prague (Československý rozhlas – Telesní studio Praha).⁴

3.1. Like a theatre

As a side note, television used radio (and theatre) genres at first, before it created its own. At the beginnings, television was understood to be a radio with added visuals. As Martin Štoll writes in his book “Television and Totalitarianism in Czechoslovakia: from the First Democratic Republic to the Fall of Communism”, which explores the technical side of television's development in depth: “Television was merely a technical curiosity on the flourishing radio market to which nobody ascribed much importance” (Štoll, 2019, p. 34). Therefore, it naturally (and not merely administratively) constituted as a part of the radio.⁵ In its early days the radio drew on writing. The first Czechoslovak radio announcer Adolf Dobrovolný would read out the news from

---

Tanvald managed to make a camera, a transmitter and a receiver. They tested the devices by transmitting image from their laboratory to a receiver placed in the U Müllerů Inn. Thus, the first post-war viewers of Czechoslovakian television were the frequent visitors of one of the inns in Tanvald (Štoll, 2011, p. 89).

4 Administratively, television was a part of the radio from the beginning; the separation occurred in 1959.

5 As Martin Štoll notes, in the first months care was taken to broadcast a variety of programmes. The goal was to find something that would best fulfill the ambitions of the makers, the tastes of the viewers and the needs of the authorities. (Štoll, 2011, p. 147)

newspapers bought on the way to work. In the case of television, we face, at first, the dictate of the radio and the theatre. At least to a considerable extent.

The documents promoting television prepared in November 1952 by the Institute of Radio Technology (Ústav rozhlasové techniky) also used the metaphors of theatre:

We are building a theatre, in which the stage is separated from the audience not only by a curtain and a space for the orchestra. A theatre, to which the viewer does not have to come, and yet he is a spectator, a theatre that is not really a theatre, cinema or radio, but nevertheless combines these modern cultural means – we are building a Czechoslovak television (Štoll, 2011, p. 109).

The press also used the metaphor of theatre to describe the new medium, as it presented television as theatre (or cinema or the opera) transferred to households. For instance, Iva Sedláčková and Rudolf Faulkner write in the magazine *Věda a technika mládeži* (1954, p. 300): “Moreover, we must realize that television, this theatre for tens of thousands of viewers is a new art.” Thus, the change of the public place into the private, personal one is the essence of this metaphor.

In the first stage of broadcasting, plays were broadcasted very frequently, and until 1956, from 7:00 to 7:30 PM, one could look at a sign which read “You are listening to radio news” (“Posloucháte rozhlasové noviny”) and listen to the radio signal coming out of the TV. This was the first news programme in Czechoslovakia.

3.2. Like a child

Official press materials treated the issues above as obviously transient, as their occurrence was to be detached from television creators and a natural stage of development of the television medium, associated with the progress of the socialist state, though completely independent. Press descriptions from the beginnings of the Czechoslovak television use the metaphor of the child in order to emphasise that all the difficulties result not from the state’s shortcomings, but they are a physiological consequence of a normal development that should only pass with time. Jiří Macků writes in *Květy* magazine (Macků 1953, p. 8) that, “After more than six months of experimental broadcasting, our television seeks to grow out of its childish shoes.” In the same magazine, more than six months later, František Janura notices that, “Childhood diseases are clearly visible at the beginnings of our television” (Janura, 1954b, p. 12). The metaphor of the child seems to be highly functional, as it refers to universal experience. Even if one does not have children, one undoubtedly knows about what a child must experience certain diseases to gain immunity against them.

After all, even the programme director of the new television studio in the Czechoslovak radio, Karel Kohout, used this metaphor during the press conference on 15 April 1954, in the central television studio, with the management of the

Czechoslovak Television, the members of the commission for the propagation of Czechoslovak Television, and invited journalists:

It is a very young child that needs help and asks comrades journalists – from 1 to 7 May of this year – to gradually publish in their articles in their magazines all that may help in the propagation of the Czechoslovakian television” (Propagace televise, 1954, 15 April, p. 10.).

For the record, we should add that Karel Kohout stated clearly during the same conference that, “it was decided that all articles concerning television should go through the propaganda commission, as it is necessary that these articles at this period of time are coordinated in such a way so that no early, false, and wrong information reach the general public” (Propagace televise, 1954, April, p. 7). Obviously, this means not only strict television’s control over the content of press articles but also a direct cooperation between television authorities and journalists. Hence, we may say that the image of television shaped at that time in the press was negotiated between and agreed upon in the circles of the television management and journalists. It should be remembered, however, that both the television administration and the press remained under the strict control of the Communist authorities of Czechoslovakia.

Let us return, however, to the first year of broadcasting in Czechoslovakia. The beginning was incredibly difficult. The introduction of television in the new space was mostly associated with various technical difficulties. First, the introduction occurred in the sphere of television programmes’ production. The first television cameras and receivers arrived, as the magazine *Československý voják* reported in October of 1953, only three weeks before the beginning of experimental broadcasting. More than two hundred wooden barrels and nine hundred large chests with the inscription “Teleprijomnik T-2 Leningrad” were reloaded in Čierna nad Tisou to the train headed straight to Prague (Jandík, 1953, p. 20). At that time, the Czechoslovak industry was unable to meet the needs of this new medium (especially in the field of television signal production technology) and, to a large extent, it had to use the achievements of Soviet engineers (Štoll, 2015 p. 56).

The recording of television programmes also posed various difficulties, especially associated with the inexperience of television employees. As stated by Martin Štoll, television staff experimented with genres, footage and broadcasting techniques. “In the 1950s, the screenwriters and other employers engaged in the programme began to explore the expressive and organisational possibilities of the new medium employing all sorts of available technological innovations” (Štoll, 2019, p. 137). This period is described by Štoll as the age of television experimentation. In July 1954, in an article which summed the first year of television broadcasting, František Janura mentions a few related anecdotes. Among others, Janura describes a situation when one of the technical workers borrowed office equipment for a scene never knowing it belonged to the president of the television (Janura, 1954b, p. 12). In the 1950s, problems were

never serious, as they were instantly solved only to appear as anecdotes, which one could laugh at in less than a year: “This is why there appeared situations that today make television employees laugh. But it was no laughing matter when it happened” (Janura, 1954b, p. 12). In the press image of the beginnings of television, complications always appeared as temporary challenges to undertake immediate actions and fix imperfections. Jan Hruška fittingly pointed out:

Our television became a reality – and it could become a reality – under conditions of the economic growth of the people’s democracy. When creating television, we used only our own products; our industry in times of the first Gottwald’s five-year-plan grew and developed its production to such an extent that we could produce all the equipment necessary from metallurgy, glassmaking, engineering and other branches of industry (1953, p. 104).

Obviously, the reality was different. Problems were not temporary at all and – without any doubt – the television management had nothing to laugh about when writing their weekly reports to the Ministry of Culture and the president of the Czechoslovak Radio, to which television belonged at the beginning⁶. Almost every other description of programmes has a note attached about the technical problems during recording. The report from 3 – 9 August 1953 presents an example of this:

A technical failure occurred just before the beginning of Saturday broadcasting. The initial information text required changes. Due to a misunderstanding between the technicians and the director, the same information appeared twice, i.e. “Here is the central television studio Prague” („Týdenní hlášení” 1953, 3-9 August, p. 4).

After more than a year, little changed in this respect. In the report for 26 September – 1 October 1953, we read: “During broadcasting, there occurred small technical problems: taking out of the negative, camera failure for some time, and the soundman did not use the gong during the ending”. (“Týdenní hlášení”, 1954, 3-9 August, p. 3)

One should not, of course, forget about the technical imperfections of the new medium, which certainly contributed to its decreasing popularity. At the beginning, the signal could be received only in Prague and within a 30 km radius. In addition, there was little to offer. In the first months, the broadcasting amounted to less than four hours over three days each week (two days in the summer) (Bednařík et al., 2011, p. 271). The reach of the Czechoslovak Television’s reception became in 1953 and 1954 one of the main motifs of press articles about the new medium. Although *Květy* magazine published in 1954 an aphorism by Jiří R. Pick, entitled “Television”, which read:

⁶ During this period, Czechoslovak Television fell under the control of Czechoslovak Radio. The two institutions ultimately split on 1 October 1959 (Štoll, 2019, p. 151).

“You say it’s progress? Oh please, you can’t even see me 150 km from Prague” (Pick, 1954, p. 13), the authors most frequently bragged that reality significantly exceeded expectations and one can receive television signal even on the Sněžka Mountain⁷, or in many different and surprising places:

The expected reach is from forty to fifty kilometres away from the Prague broadcasting station, situated on the Petřín Lookout Tower. However, the television signal was received in far more distant places like Plzeň, Karlovy Vary, and even on Sněžka ((Práce), 1953, p. 6).

This short reach was explained with technical differences between the transmission of television and radio waves (Brand 1953, p. 6; Macků 1953, p. 9; (Práce) 1953, p. 6). Therefore, extending the coverage of the television signal as fast as possible became one of the most important tasks for the nearest future of the Czechoslovak television’s development. Together with the spirit of the socialist propaganda, the task of “passing difficulties” was reshaped into a challenge ready to be conquered, tasks to be fulfilled in the nearest future, and objectives soon to be accomplished. The magazine *Československý voják* lists among the four main objectives of Czechoslovak television the extension of its signal reach (Jandík, 1953, p. 22).

3.3. For everyone

However, so as to return to the course of argument, access to television sets also undoubtedly constituted a “childhood disease” of the beginning of the Czechoslovak television. By December 1953, only five hundred TV sets had been registered. The TV set sales were so low that on the 1 December 1953, the party organisation at the Wholesale with Household Products (Velkoobchod s potřebami pro domácnost) demanded that the government stopped production at the Tesla factory, as there was enough merchandise in the warehouses for about the next ten years (Köpplová et al., p. 195). It seems that to a large extent, the new medium was not popular due to the high cost of TV sets. During this period, as Martin Štoll noted, the medium’s factual reach was quite small and the television sets were still too expensive for the average household in Czechoslovakia: “People could not afford to buy expensive television sets anyway; and [...] there was nothing to broadcast (Štoll, 2019, p. 63). The Tesla 4001 TV set cost Kčs 4,000, while the average salary was about Kčs 1,000. Moreover, the monetary reform from June 1953 considerably diminished the Czechoslovak citizens’ potential for consumption.

But more importantly, TV could be watched in public places, such as cafes, community centres, worker’s cultural centres, etc., where it was so-called “TV cinema” (“televizní kino”). And the people met to watch television – large groups of neighbours

⁷ The highest point in the Czech Republic (1,603.3 metres/5,260 ft).

met in homes, where the hosts could afford a TV set earlier than others. Paradoxically, the birth of television was closely tied with the public sphere. In fact, the television was presented as something public from the beginning. Admittedly, mainly for technical reasons, there were few sets and the range of the signal was still limited.

Vlasta magazine offers an interesting example of placing television sets in public places. The description of the activity of the agitation point no. 314 begins with a history of two boys who come to the point's office and ask whether there is television already. Even though the answer is negative, they are assured that they soon will be able to watch television (Maříková, 1954, p. 6). On the one hand, this article pays attention to the clear need to watch television and, on the other hand, it includes the new medium in the sphere of a public institution's functioning.

A similar tone appears in an appeal with the meaningful title, *Nový pomocník hledá své přátele!* (A New Helper Seeks its Friends!) published in the instructional magazine *Vedoucí pionýrů*, intended for leaders of pioneer organizations⁸ and employees of afterschool education. The author signed as “-stc-” not only persuades that television can broaden awareness (meaning the socialist awareness) but also further indicates the methods for obtaining funds for having a television set in each Pioneer House by recalling the example of students and pioneers from Jindřichův Hradec, who announced a gathering of recyclable bottles for this goal, achieved in but a couple of days (-stc-, 1954, p. 17).

3.4. For every home

Similarly, in addition to other problems with broadcasting and reception of the television signal, the situation of public television watching was treated as the aforementioned childhood diseases; thus, as natural but passing. Ultimately, television sets were supposed to be in every Czechoslovak household, while television reception was supposed to be reachable in the entire Czechoslovakia. Věra Lukešová sums the first year of television signal broadcasting as follows:

At first, television sets appeared in more accessible places: restaurants, large trading houses, or libraries. Then, industrial plants bought television sets for workers' clubs, where their employees could regularly meet in the evenings. It was not long after, when the first families began to watch television in their homes. (Lukešová, 1954, p. 8)

The visual material illustrating the majority of the previous press articles constitutes further evidence that television was supposed to assume an eminent place in the

---

⁸ Pioneer Organization (officially Pioneer Organisation of the Socialist Youth Union (Pionýrská organizace Socialistického svazu mládeže) was founded on 24 April 1949. It was a mass leisure organisation for children and youth aged 6 to 15 (Pavelčíková, 2006, 19 p. 1ff).

private sphere. Each drawing (not photograph) that accompanied the articles depicts a family gathered around a television set. There is no depiction of collective watching television in a public place.

However, neither the high price nor the scanty programme deterred potential viewers for long. The Czechoslovak government was trying to make television more accessible. The price was cut down to Kčs 2,500, which was proudly described by the press:

It did not take much time for some of Prague shops to have television sets for sale. ... After the currency reform, a television set cost Kčs 4,000 while, after the September reduction in prices of products, it costs Kčs 2,500. Despite the fact that the price is relatively high even now, first private people appeared in Prague shops eager to buy a television set shortly after the price reduction ((Práce), 1953, p. 6).

Moreover, people were explicitly encouraged to buy a television set: “And now, we come to the thing we want to tell you. Buy a television set; of course, if your finances allow to fulfil this dream” (Sedláček, 1954, p. 5).

During the aforementioned press conference, the original programme director of the new television studio in the Czechoslovak Radio, Karel Kohout, announced the introduction, among other things, of the instalment system of television sets sale from 1 May 1954 (Propagace televize, 1954 April 14, p. 10). The entire discussion during the conference adopted the perspective of the individual reception of the television signal and treated public television watching as a situation that results primarily from the economic situation. This perspective was similar to the one included in the brochure supposed to be published by the publishing house Orbis, entitled *Czechoslovak Television Broadcasts*. Among its theses that were to determine the content of particular chapters were such points as: “Your television at home”; “How to set the television picture”; “Sound in television. How to set the sound”; or “Advice on signal reception. How to place your television set, how to watch television” (These brožury o Čs. televizi, Propagace televize, 1954 May 13. p. 1). This approach clearly depicts television as a private medium.

Mateusz Halawa argues that “the division into the private and the public is at the same time a division into that which we can scrupulously control and that which we cannot” (Halawa, 2006, p. 47). For the purposes of this essay, I will make the viewer’s perspective presented by Halawa more specific. In the division into the private and the public, we are (at least in this case) dealing with a difference in the degree of supervision rather than a dichotomous division into control and its lack, in the public and private spheres, respectively. While coding (public broadcast) can be subject to strict control, decoding (interpretation of the code) of the broadcasts cannot be. The production of the content which appears in the media (not only on TV) can be

supervised at every stage; interpretation is subject to this control to a much lesser extent.

The television code was controlled by the state from the start. When television was taking its first steps, Czechoslovak media were functioning based on a so-called Small Press Act (tzv. Malý tiskový zákon) from 1950, which sanctioned the existence of the Editorial Board (Lektorská rada) established by the Communist Party of Czechoslovakia and requiring all journalists to have an identity card of the Czechoslovak Association of Journalists (Svaz československých novinářů). The main censorship office was established on the 22 March 1953, several months before the regular, trial broadcasting of Czechoslovak Television called Chief Authority for Press Supervision (Hlavní správa tiskového dohledu, hence forth HSTD) began. One must remember that the role of the Press Department of the Central Committee of the Communist Party of Czechoslovakia (tiskový odbor ÚV KSČ), which appointed members of the Editorial Board, did not end with the appearance of HSTD; its influence over censorship was still very strong.

Every censor (officially called a representative) had their number with which they marked the material they censored. They then allowed it (or not) to be broadcasted or printed. Publishing without the permission of a censor was prohibited. Preventive censorship in television required not only the control of the text, but also of the image, so the censor had to be present at the dress rehearsal of the live programme or while it was being broadcasted.

At first, however, the censorship had not been as scrupulous as it later became. It was surely due to censors' inexperience and more importantly, to the lack of established procedures of censoring live television broadcasts. The first documented intervention of repressive censorship in television took place on the 26 January 1954 after the broadcast of a short documentary about the production of the daily *Rudé právo*, which showed people who were later fired from the editorial staff for political reasons. Right after this event, additional censors were put in the television studio and methods of preventive censorship were established. Jarmila Cysařová describes these events in detail (Cysařová, 2002, p. 525). For instance, before a theatrical play was broadcasted, the censor first reviewed the entire creative process, from the idea, through the script and drafts, to the final version of the text, and then, he checked the backstage. In the case of live programmes, they sat next to the director and stamped each page of the script.

Believing that the public is much easier to control than the private, the socialist authorities tried to eradicate intimacy, which is not subject to supervision and which could harbour ideologically undesirable ideas. "Families and couples are not only places of parallel (to the official one) economic production and redistribution of goods, of recreating social relations and of reproduction, but they are also a space for potential opposition to the new social goals," as Petra Hanáková writes in an article on films of the late 1940s and the 1950s (*Vzbouření na vsi*, 1949, directed by Josef Mach, *Slovo dělá ženu*, 1952, directed by Jaroslav Mach, and *Kudy kam?*, 1956, directed by

Vladimír Borský) (Hanáková, 2011, p. 217)⁹. At this point, it is worth reminding that the socialist project to considerably limit the private sphere did not end with literature or film code (Zarecorová, 2015, pp. 63).

It encompassed nearly all aspects of everyday life, which is most visible in the case of collective houses, such as the one built between 1947-1957 for the workers of a nearby chemicals factory. Architects designed its spaces for common meals, bringing up children, doing the laundry, and free time.¹⁰ It would seem that watching TV in public, especially in places designed specifically for that purpose, would fit the holistic concept. This way it was much easier to control society. However, in this case, somewhat inconsistently with the project of limiting the private sphere, television was advertised also as home entertainment. As I have mentioned, the first stage of this process was cutting the price of TV sets down from 4,000 to only 2,500 crowns already in the first year. Instalment sale was soon introduced as well. In the 1960s, there were already TV rentals set up by the Tesla factory (advertised, for instance, in *Rudé právo*).

Undoubtedly, it must be remembered that promoting watching TV individually at home was partly due to an economic aspect. The simplest and most banal one, it would seem, as the state was interested in the profits that could be made from a new booming industry. As Marek Krajewski argues, “it is the economy and the vulgar pursuit of profit, though we commonly label them as wrong, dangerous for social life and culture, set-off processes that bring life to the circumstances of our existence, make us constantly wonder at how interesting the world is,” (Krajewski, 2006, p. 5). This aspect is often left out, especially if we are analysing television from the point of view of semiotics, so I would like to emphasise it.

Of course, at first, (throughout the period described in this article) watching TV in groups, in public – in cafes, workers cultural centres, community centres or at the homes of friends, family or neighbours – was still more common. Nevertheless, with the considerable support from, power holders, television began to enter the private sphere with a public code, violating its character, which was already very weakened by the radio. It seems that behind these actions, apart from the economic reasons mentioned above, there was the belief that mass audiences are passive – a claim resonating with the Frankfurt School (thus, it did not originally concern television).

According to Horkheimer and Adorno the culture industry forms the social consciousness, tastes and preferences, instils the desire to satisfy false needs (produced

⁹ Also, Hanáková (2011, p. 218) demonstrates that the roots of this project are associated with the interwar avant-garde which sought a new, liberated man, freed as well from the musty atmosphere of home. Nevertheless, it seems that though the similarity of the ideas is striking, the way the communist project was carried out and its scope differentiate it from the idea of the avant-garde.

¹⁰ The idea of collective housing (the so-called Koldům) originated with leftist architects in the mid-1920s. The utopian vision of a community living together was to be fulfilled in the specially planned apartments with common kitchens, dining rooms, laundry rooms and all other facilities performing all functions necessary in a society (they included pre-schools, day cares and places for recreation). As a result, private space was limited to the absolute minimum (Zarecorová, 2015, p. 63).

by the industry) and as a result, eliminates true needs. The viewer, unaware of these mechanisms, accepts false needs as their own, passively surrendering themselves to manipulation. Therefore, it is an inherent power of the media to control a passive viewer. According to the Frankfurt School's theory, the cultural industry is a means of subjugating the working class and strengthening the durability and stability of the capitalist system. (Horkheimer & Adorno, 2002, pp. 118-119)

In contrast, according to the official documents, socialist television was to inculcate socialist values, cultivating the "true" desires of an individual. This had been clear before broadcasting began. In the report on the state of television in Czechoslovakia from the 18 September 1951 we read:

While in the capitalist world, television is spread like a tool of subversive and destructive propaganda concentrated on decadent culture and perverse sensation, in our country it will serve the creative and peaceful values of our socialist efforts. It's only in socialist society, as we see in the Soviet example, that television gains its true and useful social meaning (Štoll, 2011, pp. 106-107).

3.5. For the socialist masses

Thus, the same medium that was an instrument facilitating the preservation of the bourgeois yoke when used by capitalist cultural industry became a way to the "wonderful new communist world" when used by socialist authorities (it is important to point out, that this was only happening in the media representation in the press and television's documents aimed at Czechoslovak socialist society). Thanks to the television ideas of socialism could be propagated. It seems that there was no need to explain the paradox. In fact, the situation was not even considered a paradox, analogously to earlier media. For instance, in 1950 the National Assembly of Czechoslovakia passed an act, in which the mission of the press in socialism was clearly defined: "help in the effort to build the Czechoslovak nation and cooperate in its education for socialism" (Köpplová et al., 2003, p. 254).

The ideological significance of television from its beginning is described perfectly by Valter Feldstein, the author of the first comprehensive study of the new medium from the historical, aesthetic and ideological points of view in Czechoslovakia. He elaborated on the idea of "good" - socialist and "evil" - capitalist hegemony in a book entitled *Television Yesterday, Today and Tomorrow*: "Television in a socialist society serves the goals, interests and needs of all citizens, consciously fulfils the tasks of socialist and communist education" (Feldstein, 1964, p. 29). Socialist television was to teach, not delude; set free, not subjugate; and educate, not deceive. Television itself was not an evil instrument; it was merely an instrument in the hands of good or bad government, once again drawing from the picture made by contemporary documents.

These views were neither individual nor incidental. We may even say that – in the 1960s – this approach already had a long tradition as similar beliefs were uttered from the very beginning of the Czechoslovak television broadcasting. For instance, in the weekly *Svět práce*, Václav Jelínek talks about an American dancer, Mrs Wandr, who requested asylum in Czechoslovakia with her husband and compared the socialist and capitalist televisions:

Of course, she did not talk about our television but about the television in the United States. In American television, the programme slightly differs from our television. Stagings of classical works of literature? Are you mad? Television has a completely different programme. Murder, robbery, and debauchery, and again, murder, robbery, and debauchery. This is the everyday content of American television. Horror, scare, and fear found the atmosphere of the American television (Jelínek, 1954, p. 2).

The author clearly contrasts American television programming with the Czechoslovak broadcasts. Besides, he does so in a very characteristic manner, by using exaggerated argumentation. First, by recalling a mother who worries about the mental state of her children, Mrs Wandr, says that she has two little boys, and second, by showing an emigrant who saw everything with her own eyes, which emphasises the authenticity of the experience.

In the abovementioned appeal to the leaders of pioneer organisations and employees of the afterschool education published in *Vedoucí pionýrů*, there appears no comparison with capitalist television, but the author very clearly indicates the educational possibilities of the new medium. The author emphasises television's role in the upbringing of youth and recalls a programme about Africa, which brings to life the collection of the Náprstek Museum of Asian, African and American Cultures, in which actors retell traditional African legends, while viewers may admire African animals on screen: "The best lecture could not have such results and the most perfect geography textbook could not approximate such a distant land better as does the picture box of a television set" (-stc-, 1954, p. 17).

It was clear that television had the potential to be a channel of propaganda (and was used as such), which is consistent with the belief in the passivity of the viewer and therefore, with the view that censorship – especially preventive censorship – would effectively control the content being broadcasted. As a result, television could become a private mode of entertainment, since the content would directly influence the viewers and thus, the controlled view of reality would almost imperceptibly cross the threshold of home, becoming a part of the occupants' everyday life. The belief in the power of the medium was clear from the beginning. Earlier experience with the radio and the success of television in the United States, in Western Europe and in the Soviet Union were clear signs of the television character, its possible uses in propaganda, and the directions in which it would develop. Before broadcasting began, the

authors of the report on the state of television in Czechoslovakia from the 18 September 1951 had written: “[...] the television is a more effective information medium than the radio” (in Štoll, 2011, p. 107). This obviously means that the potential for the use in propaganda was fully taken advantage of from the start. As late as in 1958, in a secret resolution, the management of the radio and the television drew attention to the fact that economic propaganda is not effective enough and postulated:

[...] Greater prowess of propaganda, more effective demonstration of successes in building socialism and the fight for a socialist morality, orientation on socialist education of intelligentsia, partisanship in art, folksiness, political operativeness, bringing classical music and contemporary folk art closer, increasing the participation of progressive, contemporary music, better political education of creators (Štoll, 2011, p. 167).

4. CONCLUSIONS

Television entered the private sphere so easily and with the permission (and even with the help) of the regime, as the regime was convinced of the ease with which the broadcasted code could be controlled and of the direct effect of the content on the consciousness of the viewer. This resembles one of the hypothetical positions of the viewer (the dominant/hegemonic) in the structure of mass communication. When the viewer takes the connoted meaning, decodes the message in the terms of the reference code in which it has been encoded. Consequently, the viewer is operating inside the dominant code (Hall, 2005, pp. 125-126). And by extension, it seems the regime did try to not admit the possibility of another reading of the code than the one that was meticulously programmed.

Attributing meanings to the new medium, despite the fact that the power over the meanings expressed in the press and television documentaries was in one hand, did not take place in a one-way manner. It turns out that not only the dominant and dominated discourses have an impact on the specific meanings. The nature of the new medium, its technical capabilities and the context (in this case, the economic and political situation in socialist Czechoslovakia) also play an important role.

Summarising the metaphors used in the source material, the comparison with theatre (often opera or cinema) involves one of the ways in which unknown phenomena are incorporated into the world we already know. Before the new element of reality (in this case, television) is incorporated into the social reality, it is often compared with another phenomenon that has been functioning in the particular reality for a long time (in this case, theatre, opera, or cinema).

Television is a medium pertaining to the private-owned realm, yet it was initially presented as a state-owned medium due to the high price, the availability of the TV television signal, or the lack of adequate numbers of TV sets on the market. It was only over time (though relatively soon) that TV took its rightful place, adequate to its

essential properties. This is what leads directly to the commonly used metaphor of a child whose identity is just being shaped.

As shown in this article, the terms 'television for everyone' and 'television in every home' are of the essential nature. Economic and commercial circumstances (for example, the purchasing power of Czechoslovak society or the technical capacity of the Czechoslovak industry) did not allow for the immediate implementation of the socialist requirements, i.e. equality of access to a television signal and television receiver. These slogans, therefore, had to be accompanied by appropriate reservations.

The function assigned to television in the press and in the analysed document that television was to perform in the socialist society ("For the Socialist Masses") had to be semantically separated from the function it already performed in capitalist societies. Thus, its role as a carrier of socialist propaganda was justified and television became a teacher of the idea of socialism for Czechoslovak society.

When attempts are made to greatly limit the private sphere, the most difficult one to control, television finds its place there, makes itself comfortable and begins to slowly annex the private sphere. The new medium gives the authorities a sense of control or at least a great influence upon the private sphere. This was one of the reasons why they actively participated in the process of putting a TV set in every home as quickly as possible and turning the citizen into a viewer, in the eyes of the authorities, a passive receiver, mindless consumer of programmed ideological content.

Mgr et Mgr Robert Kulmiński PhD – is an Associate Professor in the Institute of Western and Southern Slavic Studies University of Warsaw, deputy head of the Institute of Western and Southern Slavic Studies University of Warsaw, member of Interdisciplinary Research Team devoted to the Communism Culture in East-Central Europe and Balkans. His main academic interests circle around history and culture of post-communist countries, cultural Anthropology, Czech & Slovak Studies, Czech history, research methodology and Czech pop-culture.

From 2009 till 2017 he conducted anthropological/ethnographical researches concerning the analysis of the self-immolations in Czechoslovakia/Czech and Poland. He has published over 39 academic articles and book chapters in Polish and Czech. His is an author of books: *Śmierć w Czechach: wizja śmierci w prozie czeskiej lat 1945-1989* (2009) and *Tu pali się ktoś. Ryszard Siwiec, Jan Palach, Zdeněk Adamec* (2016). He edited among others: *Zmysłowy komunizm. Somatyczne doświadczenie epoki* (2014), *Doświadczenie I dziedzictwo totalitaryzmu na obszarze kultur środkowoeuropejskich* (2011). In recent years he has been involved also in several project on contemporary Czech culture.

E-mail: r.kulminski@uw.edu.pl

REFERENCES

- Bednařík, P., JirákJ. & Köpplová, B. (2011). *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. Grada.
- Bourdieu, P. (2009). *O telewizji. Panowanie dziennikarstwa*. PWN.
- Bren, P. (2013). *Zelinář a jehotelevize. Kultura komunismu po pražském jaru 1968*. Academia.
- Buonanno, M. (2008). *The age of television: experiences and theories*. Intellect.
- Corner, J. (1992). *Critical Ideas of Television Studies*. Claredon.
- Cysařová, J. (2002). Československá televize a politická moc 1953-1989. *Soudobé dějiny*, 3-4, 521-537.
- Dickey, S. (1997). Anthropology and Its Contributions to the Study of Mass Media. *International Social Science Journal*, 153, 413-427.
- Eco, U. (1999). *Semiologia życia codziennego*. Czytelnik.
- Fiske, J. (2010). *Zrozumieć kulturę popularną*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Foucault, M. (1977). *Archeologia wiedzy*. PIW.
- Foucault, M. (2011). *Narodziny biopolityki. Wykłady z Collège de France 1978/1979*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Gibbs, G. R. (2007). *Analysing Qualitative Data*. Sage.
- Ginsburg, F., Abu-Lughod, L. & Larkin, B. (2002). *Media Worlds. Anthropology on New Terrain Berkeley*. University of California Press.
- Glaser, B. G. & Strauss A. L. (2007). *Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Routledge.
- Godzic, W. (1999). *Telewizja jako kultura*. Rabid.
- Halawa, M. (2006). *Życie codzienne przed telewizorem. Z badań terenowych*. Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Hall, S. (2005). Encoding/decoding. In S. Hall, D. Hobson, A. Lowe & P. Willis (Eds.), *Culture, Media, Language: Working Papers In Cultural Studies* (pp. 117-127). Routledge.
- Hanáková, P. (2011). Ślepa plamka w oku postępu: wypieranie przestrzeni prywatnej w filmach realizmu socjalistycznego. In J. Goszczyńska, J. Królak & R. Kulmiński (Eds.), *Doświadczenie i dziedzictwo totalitaryzmu na obszarze kultur środkowoeuropejskich* (pp. 216-229). Elipsa.
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Portál.
- Hoggart, R. (1996). *The Way We Live Now: Dilemmas in Contemporary Culture*. Pimlico.
- Horkheimer, M. & Adorno, T. W. (2002). *Dialectic of Enlightenment*. Stanford University Press.
- Kaňka, P., Kofránková, V., Mayerová, I. & Štoll, M. et al (Eds.). (2015). *Autor – vize – meze – televize. Literární akademie, Česká televize, Ústav pro studium totalitních režimů, Vysoká škola múzických umění*.
- Končelík, J., Večeřa P. & Orság P. (2010). *Dějiny českých médií 20. století*. Portál.

- Köpplová B. et al. (Eds.). (2003). *Dějiny českých médií v datech. Rozhlas – Televize – Mediální právo*. Karolinum.
- Krajewski, M. (2006). *Popamiętanie. Słowo/obrazterytoria*.
- Kraus, W. (1991). *Televize – nový kontinent: kultura nebo chaos?*. Československá televize.
- Kruml M. (2013). *Televize? Televize!: procházka prvními šesti dekadami televizního vysílání u nás pro začátečníky i pokročilé*. Česká televize.
- McLuhan, M. (1991). Televize: nesmělý obr. In M. McLuhan, (Eds.), *Jak rozumět médiím* (pp. 286-311). Odeon.
- Morley, D. (1992). *Television, Audiences and Cultural Studies*. Routledge.
- Orlebar, J. (2012). *Kniha o televizi*. Nakladatelství Akademie múzických umění.
- Pavelčíková, N. (2006). Pionýrská organizace. In J. Kocian (Eds.), *Online slovníková příručka k československým dějinám 1948–1989* (pp. 10). Ústav pro soudobédějiny AV ČR. http://www.usd.cas.cz/wp-content/uploads/Prirucka48_89.pdf.
- Pink, S. (2009). *Etnografia wizualna. Obrazy, media i przedstawienie w badaniach*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Rothenbuhler, E. & Coman, M. (2005). *Media Anthropology*. SAGE Publications.
- Sartori, G. (2007). *Homo videns. Telewizja i postmyślenie*. WUW.
- Spitulnik, D. (1993). Anthropology and the Mass Media. *Annual Review of Anthropology*, 22, 393-315.
- Štoll, M. (2011). *Zahájení televizního vysílání. 1. 5. 1953 – Zrození televizního národa*. Havran.
- Štoll, M. (2015). Televizní národy východní Evropy aneb Sovětský svaz náš vzor. In Bednařík, P. et al. (Eds.) *Autor - vize - meze - televize* (pp. 56-62). Literární akademie, Česká televize, Ústav pro studium totalitních režimů, Vysoká škola múzických umění.
- Štoll, M. (2019). *Television and Totalitarianism in Czechoslovakia. From the First Democratic Republic to the Fall of Communism*. Bloomsbury.
- Williams, R. & Williams, E. (2003). *Television: technology and cultural form*. Routledge.
- Willis, P. (1977). *Learning to Labor: How Working Class Kids Get Working Class*. Columbia University Press.
- Zarecorová, K. E. (2015). *Utváření socialistické modernity. Bydlení v Československu v letech 1945-1960*. Academia.

Cited news and sources

- (Práce). (1953, December 25). Neustálé zdokonalování televizního vysílání. *Práce* 307, 6.
- (Práce). (1954, April 29). Diváci o televizi. *Práce* 101, 4.
- (-stc-). (1954, July 6). Nový pomocník hledá své přátele! *Vedoucí pionýrů* 12, 17.

- [Author Unsigned]. (1954, December 25). Velký rozvoj československé televise. *Práce* 309, 3.
- Brand, J. (1953, November 16). O televizi. *Pravda* 83, 6.
- Feldstein, V. (1964). *Televize včera, dnes a zítra*. Orbis.
- Hruška, J. (1953). *Rozhlas a televise. Kulturně politický kalendář 1955*, 98-104.
- Jandík, M. (1953, November 16). Hlásí se vám ÚTS PRAHA.... *Československý voják* 21, 20-22.
- Janura, F. (1954a, April 22). Po prvním roce vysílání. *Svět práce* 17, 9.
- Janura, F. (1954b, July 22). První rok naší televise. *Květy* 295, 12.
- Jelínek, V. (1954, December 2). Potíže s televizi. *Svět práce* 49, 2.
- Lukešová, V. (1954, April 4). O televizi a jejích divácích. *Práce* 80, 8.
- Macků J., (1953, December 17). Obrazy přenášené na dálku. *Květy* 51, 8-9.
- Maříková, E. (1954, November 28). O agitačním středisku, které nemusí zahajovat. *Vlasta* 43, 6.
- Marková, L. (1953, September 25). Máme televizi! *Svět práce* 39, 3.
- Pick, J. (1954, July 8). Televise. *Květy* 27, 13.
- Propagace televise, Zápis z tiskové konference, která se konala 14. dubna 1954 o 15.00 hod. v Ústřed. televizním studiu, p. 10, sign. Inf-k169-inv1036_Propagace televise 1953-1954_OCR, APF ČT
- Propagace televise. (1954 April 14). Zápis z tiskové konference, která se konala 14. dubna 1954 o 15.00 hod. v Ústřed. televizním studiu," p. 10, sign. Inf-k169-inv1036_Propagace televise 1953-1954_OCR, APF ČT
- Sedláček, J. (1954, May 13). Nastavujeme zrcadlo. *Svět práce* 20, 5.
- Sedláčková, I. & Faulkner, R. (1954, May 7). Návštěvou v rozhlase a televizi. *Věda a technika mládeži* 10, pp. 300-302.
- These brožury o Čs. televizi. (1954 May 13). p. 1, sign. Inf-k169-inv1036_Propagace televise 1953-1954_OCR, APF ČT
- Týdenní hlášení pro pana ministra kultury a vedení Čs. rozhlasu. (1953, August 3-9), p. 4, sign. Ve1_k25_inv193_Týdenní hlášení pro pana ministra kultury a vedení Čs. rozhlasu 1953_OCR, APF ČT)
- Vajs, P. (1953, 17 December). Než zapojíte televizor. *Svět práce* 51, 8.

Archives

Archives and Program Funds of Czech Television (APF ČT)

UMLČENÝ DISKURZ: MEDIÁLNÍ REPREZENTACE TZV. „NAMIBIJSKÝCH DĚTÍ“ MEZI LETY 1985–1992 V ČESKOSLOVENSKÉM TISKU¹

// SILENCED DISCOURSE: MEDIA REPRESENTATION OF NAMIBIAN
CHILDREN BETWEEN 1985–1992 IN CZECHOSLOVAK PRESS

MONIKA ABRHÁMOVÁ

Univerzita Palackého, Česká republika

ABSTRACT

This article focuses on how the stay of the group of 56 Namibian children in Czechoslovakia between 1985 and 1992 was represented in the print at the time. It reflects the discourse produced by both national and regional journals and compares their approaches to the topic. Using the method of critical discourse analysis, the article highlights authoritative practices of the socialist press behind the rhetoric of education and care for the group of Namibian refugees. It also points to some narrative strategies in the analysed texts, commonly used in production of media discourses about minority groups, such as othering, exoticization or labelling.

Keywords: namibian children ▪ namibian Czechs ▪ media analysis ▪ critical discourse analysis ▪ socialist press ▪ othering ▪ exoticization

1. ÚVOD

Mezi lety 1985 a 1991 pobývalo na území Československa 56 dětí ve věku 5–9 let, které do země přicestovaly z uprchlických táborů v Angole a Zambii, zřízených zde v 70. letech jako provizorní útočiště namibijských uprchlíků. Příjezd dětí do Československa byl výsledkem přátelských vazeb mezi Československou vládou a osvobodeneckou organizací SWAPO,² která od 60. let 20. století sehrávala zásadní roli ve

1 Tento článek vznikl z podpory MŠMT, grant IGA Biografie, kulturní identita a pojetí domova/domoviny mezi namibijskými Čechy a Slováky, IGA_FF_2019_028, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci.

2 SWAPO neboli Lidová organizace Jihozápadní Afriky (South-West Africa People's Organization) je organizace založená v roce 1960, která svou činností přímo navazuje na OPC (Owamboland People's Congress) – organizaci v Namibii původně sjednocující členy etnika Ovambo, které představuje okolo 50 % populace Namibie. Fungování

vyhroceném boji o nezávislost Namibie na jihoafrické apartheidní nadvládě. Stejně jako do Československa bylo také do dalších ideologicky spřízněných socialistických zemí v závislosti na gradaci vnitropolitické situace v Namibii či uprchlických táborech postupně umístěno několik stovek dětí. První skupina dorazila v roce 1978 na Kubu (Gleijeses, 2013), o rok později pak přicestovalo 430 dětí do NDR (Schmitt et al., 2014). Dle oficiálního narativu byla většina dětí polosirotky či potomky SWAPO funkcionářů, měla vazby na ohroženou namibijskou inteligenci, anebo se během válečných střetů stala úplnými sirotky, a tak se jejich odsun z dosahu potenciálních nepřátel stal pragmatickým řešením komplikované bezpečnostní situace.³

Do Československa bylo ve dvou vlnách umístěno celkem 120 dětí. První skupina 56 dětí, kterou se zabývá tento článek, přicestovala 15. listopadu 1985 a svých šest let pobytu zde strávila nejprve v Bartošovicích na Olomoucku, v listopadu 1988 pak byla přemístěna do jihočeských Prachatic, odkud o tři roky později v listopadu 1991 odcestovala „zpět“ do Namibie (kterou však většina dětí do té doby znala pouze z výuky svých vychovatelek).⁴ Po příjezdu byly děti umístěny do izolovaného internátu v provizorně upraveném bývalém bartošovickém zámku a zejména zpočátku kromě vychovatelek nepřicházely do kontaktu s jemu vnějším světem. Společně se skupinou přicestovalo z uprchlických táborů také šest namibijských vychovatelek a jeden vychovatel, který současně fungoval jako legální zástupce. Tyto osoby měly zajišťovat dohled nad dostatečně pronacionálním vzděláváním dětí a dohlížet nad jejich výchovou v duchu ideologie hnutí SWAPO, seznamovali děti také se znalostmi kultury Ovambo.⁵ Protože však mělo vzdělávání probíhat binacionálně, pracovala s dětmi současně početná skupina československých pedagogických a výchovných pracovníků, kteří zajišťovali výuku v českém jazyce. České vychovatelky se u dětí paradoxně pro svůj vřelejší přístup těšily navzdory počáteční jazykové bariéře mnohem vyšší oblibě než jejich striktní namibijské protějšky. Byly to právě ony, které dětem umožnily návštěvy v „pěstounských“ rodinách, většinou svých vlastních, s nimiž děti trávily víkendové dny nebo podnikaly menší výlety. Komfort rodinné péče nicméně nebyl režimem příliš podporován, zřejmě z obavy navázání příliš silných vazeb, které by dětem „znesnadňovaly“ SWAPO plánovaný návrat do Namibie.

SWAPO je existenčně spjato s osobou Sama Nujomy, který v 80. letech intenzivně budoval vazby na socialistické partnery nejen v Africe, ale udržoval také vřelé vztahy např. s Gustavem Husákem. Tyto vztahy a silně levicové směřování organizace se staly předpokladem umístění „namibijských dětí“ nejen do ČSSR, ale také dalších socialistických zemí (Machalík, 2007).

- 3 Kritéria výběru dětí nejsou dodnes přesně objasněna. Zatímco tehdejší SWAPO autority tvrdí, že směrodatný byl primárně věk a osíření dětí, rozhovory realizované v rámci výzkumu Kateřiny Mildnerové se samotnými namibijskými Čechy ukazují, že klíč musel být komplikovanější. Řada dětí se po návratu do Namibie s rodiči opět shledala a je vysoce pravděpodobné, že roli ve výběru sehrála zejména politická příslušnost rodičů dětí (Mildnerová, 2020).
- 4 Druhá skupina 64 dětí byla situována do Považské Bystrice a pobývala v Československu jen velmi krátce, od září 1989 až do společného odjezdu s první skupinou. Analýzu mediální reprezentace jejího pobytu zpracovala před nedávnem Martina Jakubcová ve své studii 'Jakeš's Children'. Media Portrayal of Namibian Child (Jakubcová, 2018) a tato analýza se jí proto nadále nevěnuje.
- 5 Záměrem hnutí totiž bylo vychovat v zahraničí generaci intelektuálních elit a budoucích vůdců nově osvobozeného namibijského lidu (Mildnerová, 2019).

Ten se uskutečnil v listopadu 1991 a pro *namibijské Čechy*, jak jsou k dnešnímu dni někdejší *děti* označovány, představoval traumatizující životní událost, se kterou se řada z nich dodnes nevyrovnala (Mildnerová, 2020).

Celý průběh událostí už od samého příjezdu tzv. „namibijských dětí“, jak byla skupina v dobovém tisku označována, byl navzdory očekávatelné žurnalistické atraktivitě události podobného charakteru a rozměrů z dnešního pohledu překvapivě málo medializován. Jedním z možných vysvětlení, která se nabízejí, je, že dotyčné děti by v opačném případě mohly být vystaveny politicky motivovaným útokům, a tisk byl z toho důvodu vládou řízeně cenzurován. Vedle toho by zřejmě také tehdejší vláda jen velmi komplikovaně příchod této skupiny cizinců vysvětlovala veřejnosti. V celostátním či regionálním tisku se navzdory tomu objevilo několik článků, které na přítomnost dětí více či méně přímo upozornily. Tento text se zabývá analýzou právě těchto článků – často útržkovitých či záměrně nekonkrétních zpráv – a pokouší se na jejich základě popsat charakteristiku diskurzu, který v krátkém období pobytu namibijských dětí v Československu tištěná média veřejnosti nabízela.

2. SOCIOPOLITICKÉ PŘEDPOKLADY MEDIALIZACE TÉMATU

Stejně jako všechen mediální obsah také informace o namibijských dětech podléhaly v 80. letech systematizované cenzuře, která se během normalizačního období stala mimořádně nesmlouvavou.

Husákovu neostalinistickému režimu se dařilo potlačovat smysluplný oficiální diskurz až téměř do konce osmdesátých let. Soustavný tlak propagandy izoloval jakýkoli druh nezávislého myšlení, intelektuální elity, umělce od společnosti v globálním měřítku. (Cornis-Pope, 2004, s. 100).

Bezprostředně po pražském jaru, 3. září 1968, vešel v platnost *zákon o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředků* (zákon 127/1968 Sb.), který mimo to, že obnovoval tentokrát ještě přísnější cenzuru mediálních obsahů veškerého typu, ustanovoval také náplň činnosti nově vzniklého *Úřadu pro tisk a informace*. Na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let pak byl oddělením masových sdělovacích prostředků ÚV KSČ zřízen navazující kontrolní orgán, tzv. *Federální úřad pro tisk a informace*. Orgán zastřešoval činnost vládou zřízených dceřiných *Slovenského a Českého úřadu pro kontrolu informací*, jejichž přímou agendou byl dohled na to, aby tisk a další média „vytvářela veřejný obraz spokojeně fungující a myšlenice socialismu věrné společnosti bez závažných vnitřních rozporů a napětí“ (Bednařík, Jiráček & Köpplová, 2011, s. 314). Součástí Federálního úřadu byl také *II. odbor hodnocení a analýz*, který kontinuálně analyzoval největší celostátní deníky, časopisy a televizní a rozhlasové obsahy a na pravidelných týdenních schůzkách ÚV KSČ šéfredaktory preskriptivně korigoval v otázkách žádoucích mediálních obsahů. Zároveň na těchto setkáních kriticky dementoval obsahy již dříve zveřejněné:

Na základě analýz byli šéfredaktoři upozorňováni, že došlo k publikování nevhodných mediálních obsahů. Tento systém vedl k velké míře autocenzury u šéfredaktorů i jednotlivých novinářů, aby se pro svoji novinářskou činnost nedostávali do problémů. Každý novinář si pečlivě promyslel, zda nepřipravuje mediální obsah, za nějž by mohl být následně po jeho zveřejnění kritizován. (Bednařík, Jiráček & Köpplová, 2011, s. 337)

Právě princip *následné cenzury* tak do velké míry nahradil kontrolní mechanismy, které režim uplatňoval v období před pražským jarem. *Předběžná cenzura* už nebyla potřebná, protože hned v první fázi normalizace došlo společně se zánikem periodik prosazujících proreformní ideje také k obměně řady nepohodlných členů redakcí. Žurnalisté, o nichž se předpokládalo, že se budou vyjadřovat v neprospěch režimu, tak byli většinou nuceni odejít. Zatímco dříve se autoři mohli pokusit své myšlenky formulovat provokativně a otestovat, zda sítím předběžné cenzury projdou, nyní obava z fatálního postihu vedla novináře k preventivní autocenzuře a výběru potenciálně ožehavých témat se raději vyhýbali.

Tato atmosféra vedla přirozeně k velké obezřetnosti také v souvislosti s informováním o přítomnosti a pobytu namibijských dětí v ČSSR, které vzhledem k vazbě na zatím neetablovanou komunistickou organizaci SWAPO zcela jistě ideologicky citlivé téma představovaly (O'Neil, 1997). Zveřejnění informací o lokalitě pobytu nebo umožnění identifikace by totiž mohla pro děti představovat bezpečnostní riziko, a pro hnutí tedy strategickou nevýhodu. O tom, jak výrazně bylo toto téma shora regulováno, svědčí například z dnešní perspektivy velmi nestandardní otisknutí děkovného dopisu tehdejší ministryně školství Jany Synkové předsedovi ONV Františku Billovi v bartošovickém regionálním periodiku *Rozkvět* 1. prosince 1988. V textu ministryně předsedovi děkuje za kooperaci při zajištění péče a zázemí pro děti. Vzhledem k dobovému kontextu by na tomto faktu samotném nebylo až tolik překvapivého. Hodný pozornosti je nicméně závěr doslovně ocitovaného dopisu, v němž ministryně uzavírá, že:

Vztah všech školských pracovníků okresu k plnění tohoto mimořádného úkolu [péče o namibijské děti, pozn.] je důkazem internacionálního cítění našich lidí, jejich citlivého přístupu k řešení problémů naší současnosti. (Za poskytnutou pomoc, *Rozkvět*, 1. 12. 1988)

Zcela totožná formulace totiž uzavírá také článek, který o týden dříve otiskl *Rozkvět* (Budeme na ně vzpomínat, *Rozkvět*, 24. 11. 1988), tehdy nicméně prezentovaný jako autentická formulace redaktora. To svědčí buď o tom, že ministryně přímo převzala redaktorovu formulaci, anebo o silně direktivním přístupu politických elit k tomu, jak redaktoři formulují citlivá témata, a to dokonce na regionální úrovni; v každém případě však o těsném sepětí mediálního a oficiálního diskurzu. Alexej Jurčák uvádí, že většina diskurzů produkovaných v sovětském pozdním socialismu byla významně

poznamenaná autoritativním diskurzem (tedy diskurzem dobové hegemonie) a výrazně se v nich upřednostnila funkce performativní, oproti funkci konstativní; informační hodnota mediálních obsahů tedy častokrát ustoupila ideologickým záměrům (Jurčák, 2018, s. 39–42).

O individuální odpovědnosti za agenda setting a priming,⁶ tedy výběr a nastolování konkrétních témat, která normalizační diskurz veřejnosti distribuoval, dnes už můžeme pouze spekulovat, je ale pravděpodobné, že úloha novinářů coby gatekeeperů,⁷ informujících o pobytu namibijských dětí, byla institucionálně minimalizována. Ačkoli tato praxe v porevolučním období polevila, ani rozvolnění „informačního embarga“ k zintenzivnění zpravování o namibijských dětech nevedlo. Celospolečenský vývoj vyústil v upřednostnění politických a ekonomických témat a sociální, regionální náměty, jakými přítomnost namibijských Čechů bezpochyby byla, zůstaly v proměňujícím se klimatu upozaděny.

3. TEORETICKO-METODOLOGICKÝ RÁMEC ANALÝZY

Symbolické moci médií tedy více či méně reflektovaně využíval jak normalizační, tak porevoluční režim; každý volil poněkud jinou, pro své účely příhodnou strategii. Zvláště tištěná periodika se v normalizačním období opírala o vlastní, komplexně konstruované pojmové slovníky, s jejichž pomocí vytvářela příslušnou ideologii determinovaný diskurz (Fidelius, 1998). Na význam rozkrývání jazykových struktur, jejichž prostřednictvím jsou diskurzy konstruovány, upozornily v 70. letech úvahy rozvíjené na poli kritické lingvistiky a systematicky je rozvedl britský sociolinguista Norman Fairclough. Ve své metodě kritické diskurzivní analýzy pohlíží na jazyk jako na sociální praxi, v níž dochází k utvrzování moci vládnoucí třídy (Fairclough, 1995). Jazyk, jímž je diskurz distribuován, je nositelem sociální změny, stejně jako mediátorem názorů, postojů a sociálních vztahů. Je prostředkem legitimizace moci – ta je skrze něj nejen integrována v zákonech a normách, ale také implicitně v každodenních návycích, které panují mezi subalterními a majoritními částmi populace (Gramsci, 1971). Metoda kritické diskurzivní analýzy je ve světle uvědomění si těchto skutečností pro studium totalitních mediálních diskurzů mimořádně vhodná – překleneje totiž propast mezi studiem mikrostruktur sociálního řádu (tedy studiem jazyka a verbálních interakcí, které mediální obsahy formálně konstruují)

6 Agenda setting je teorie proklamující přesvědčení, že existuje přímá korelace mezi pozorností, kterou média věnují určitému tématu, a důležitostí připisovanou těmto problémům masovými publiky (McCombs & Shaw, 1972). Je to teorie „o přenosu významu obrazů, které produkují masová média k významům v našich hlavách“ (McCombs & Ghanem, 2001, s. 67).

Priming pak lze označit za praktické důsledky agenda settingu, projevující se v jednání masových publik (Scheufele & Tewksbury, 2007). Priming se projevuje změnami standardů, které veřejnost přijímající mediální diskurz podstupuje pod vlivem nastolených témat (Iyengar & Kinder, 1987, s. 63).

7 Gatekeeping je proces třídění a shromažďování bezčetného množství drobných informací, z nichž je abstrahováno pouze zlomkové množství zpráv, které jsou následně distribuovány veřejnosti. Tímto procesem média formují sociální realitu (Shoemaker & Vos, 2009).

a makrostruktur sociálního řádu (moci, dominance a nerovnosti sociálních skupin, které je možné rozklíčovat pouze na základě znalosti sociokulturních norem a příslušného kontextu) (van Dijk, 2001). Zejména pro svůj potenciál pochopení mechanismů reprodukce hegemonie prostřednictvím konstruování mediálního obrazu subalterních skupin metodu CDA rozpracoval také Teun van Dijk. Už od 80. let ve svém pojetí CDA problematizoval, že se diskurzivní praxe ve vztahu k historicky kolonizovaným regionům (tedy také k Namibii) zpravidla vyznačuje prvky dominance a moci, a ve své teorii nového rasismu reflektoval nové trendy v dobové mediální reprezentaci etnických i jiných menšin (van Dijk, 1991). Ta se v obecných tendencích podle něj nestala korektnější,⁸ jak by se mohlo na první pohled při pročitání dobového tisku zdát – změnila pouze strukturální a formální znaky sdělení. Etnocentrické tendence ve vyjadřování o příslušnicích minoritních skupin nevymizely, pouze se staly subtilnějšími. Chceme-li tedy vytvořit komplexní obraz reprezentace namibijských dětí v československém tisku 80. let, je nezbytné mít tyto úvahy na paměti a zaměřit se na analýzu jazykových prostředků a mechanismů, kterých nový rasismus využívá.

Analýze budou podrobeny články pocházející z periody, která odpovídá pobytu namibijských dětí na území Československa, tedy články uveřejněné mezi lety 1985–1992⁹ v celostátních a regionálních periodících. Je přitom třeba zdůraznit, že rešerše předrevolučních archivů je nedokonalý proces, protože ne všechen regionální, ba ani celostátní tisk vždy disponuje archivem kompletně dostupným, tím méně pak digitalizovaným. Ve zkoumaném období nicméně digitalizací prošla všechna významná celostátní periodika,¹⁰ která byla pro potřeby této analýzy pročtena metodou OCR za pomoci aplikace Kramerius a následně podrobena vyhledáním mutací klíčových slov „namibijský“ a „dětí“ / „Prachatice“ / „Bartošovice“. V regionech, kde existovala pravděpodobnost vyššího zájmu veřejnosti a médií o téma z důvodu pobytu dětí v této lokalitě (Novojičínsko a později Prachaticko), bylo analýze podrobena vždy také oficiální regionální periodikum, na Novojičínsku týdeník *Rozkvět* a na Prachaticku týdeník *Hraničář*. V jejich případě byla rešerše tematických článků v relevantních obdobích provedena ručně v tištěných archivech. Touto metodou bylo v *Rozkvětu* nalezeno celkem osm článků, v *Hraničáři* pak tři články vztahující se ke sledované problematice. Při digitální rešerši se ukázalo, že mimořádný zájem o téma projevovalo rovněž regionální periodikum Olomoucka *Stráž lidu*, což je vzhledem k původnímu situování dětí do Bartošovic pochopitelné. S přihlédnutím k množství publikovaných článků (celkem čtyři, což je více než například v případě celostátního *Rudého práva*) a k tomu, jak významný tisk v regionu *Stráž lidu* představovala

8 Na druhou stranu je třeba připustit, že s nástupem postmoderny do veřejného diskurzu stále intenzivněji pronikaly ideje pluralismu a tolerance.

9 Analyzovaná periodika přesahuje dobu pobytu dětí o jeden rok z důvodu zahrnutí případné reflexe odjezdu dětí ve sledovaném tisku.

10 Vzhledem k informačnímu embargu o tématu referovala pouze následující celostátní periodika: *Rudé právo*, *Lidová demokracie*, *Lidové noviny*. Vzhledem k velkému dosahu časopisů a metodou OCR v nich vygenerovaným nálezům byly do analýzy zařazeny také dva články časopisů *Květy* a *Vlasta*.

(Waschková Císařová, 2013, s. 83), byl materiál společně se zmíněnými regionálními tituly do analýzy rovněž zařazen. Analogická situace pak nastala s českobudějovickým periodikem *Jihočeská Pravda*, pro které začalo být téma relevantní od roku 1989, tedy po přesunu dětí na Prachaticko. *Jihočeská Pravda* se tématu věnovala celkem ve třech svých číslech.

Výsledný soubor analyzovaných článků se tedy skládá z 29 textů, z toho 11 zveřejněných v tisku celostátním, 18 v tisku regionálním. Pět článků je věnováno skupinám dětí pobývajících v jiných státech, ze závěrečného výběru nebyly navzdory svému zahraničnímu zaměření vyřazeny, protože formovaly povědomí o „bratrské pomoci v rámci internacionální solidarity“ (Weis, 2011, s. 352) s namibijskými dětmi také, byť se přímo netýkaly námi sledované skupiny.

Z důvodu abnormálně malého počtu shromážděných článků bylo třeba zvolit takový metodologický přístup, který umožňuje co nejhlubší interpretaci dostupného materiálu. Z výše zmíněných důvodů za takový přístup považuji právě kritickou diskurzivní analýzu. Metoda citlivě reflektuje klíčové determinanty produkce mediálních diskurzů, identifikuje signifikantní aktéry a nabízí komplexní, zastřešující výklad medializované problematiky (Fairclough, 1995). Účelné propojení všech relevantních hledisek vnímám vzhledem ke komplexnosti problematiky za klíč k pochopení mechanismů tištěné mediální produkce věnované namibijským dětem v rámci totalitního politického systému (Machin & Mayr, 2012).

Protože bylo stejně jako do Československa také do dalších socialistických zemí umístěno několik skupin namibijských dětí, vzniklo několik obdobných mediálně orientovaných studií. První děti dorazily v roce 1978 na Kubu, další v roce do 1979 do NDR. Mediální reprezentaci (jak v německém, tak namibijském tisku) této zvláště početné skupiny 430 dětí vypracoval v roce 2014 v kolektivu německých vědců Niekrenz (2014). Dospívá zde k několika překvapivým závěrům. Navzdory mnohaletému pobytu dětí v NDR bylo až do května 1989 na informování o nich uvrženo moratorium – stejně jako v ČSSR tak bylo pokrytí tématu po většinu času pobytu dětí v zemi mizivé. V tomto ohledu je paradoxně možné pozorovat více podobností týkajících se mediálního zobrazování východoněmecké a novojičínské (potažmo prachatické) skupiny namibijských dětí než u mediálního zobrazování dvou československých skupin. Toto srovnání můžeme provést na základě závěrů výzkumu Martiny Jakubcové, která provedla analýzu mediálního obrazu druhé československé skupiny namibijských dětí, pobývajících mezi lety 1989–1991 v Považské Bystrici. Ačkoli by se v tomto případě daly u obou československých skupin očekávat obdobné závěry, opak je pravdou. Za pouhé dvouleté období přinesl slovenský tisk srovnatelně rozsáhlé penzum článků jako námi sledovaná média během více než trojnásobně dlouhého období. Jakubcová metodou kvalitativní obsahové analýzy identifikovala tři diskurzivní rámce, které podle ní vývoj ve sledovaném tisku vystihují – první je typický socialistickou rétorikou, druhý, tranzitivní, se s předchozím obdobím vyrovnává. Poslední se zaměřuje na odjezd skupiny do Namibie (Jakubcová, 2018). Obě studie nicméně shodně identifikují tendence k exotizaci dětí před rokem

1989, v porevolučním období pak trend strohých, informativních sdělení, týkajících se převážně plánovaného odjezdu dětí. Některé paralely s těmito závěry blíže přiblížíme v následující analýze.

4. VÝSLEDKY ANALÝZY

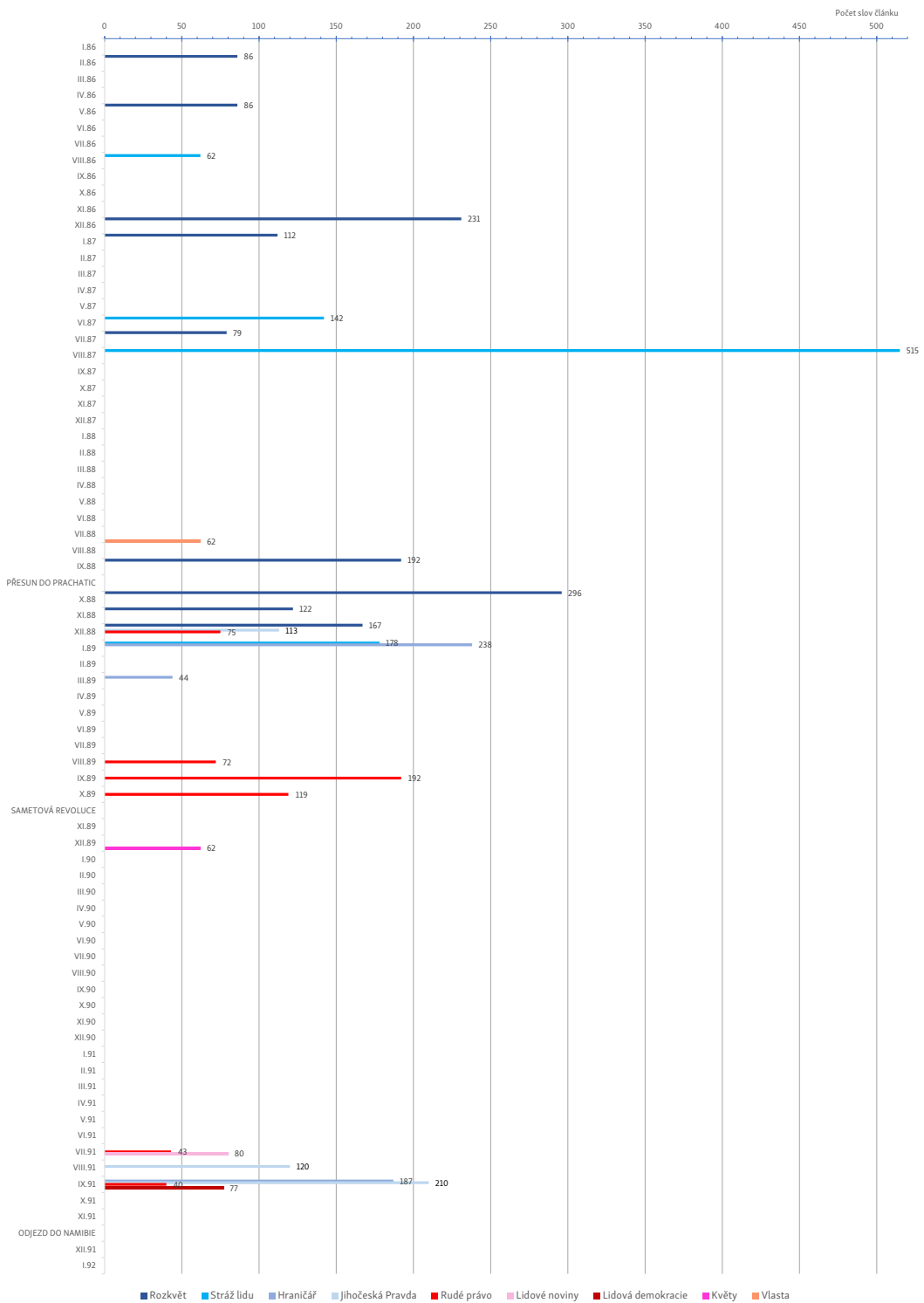
4.1. Periodizace pokrytí tématu tiskem a tematické proměny

Medializace sledovaného tématu přímo odráží dobovou politickou atmosféru a v pozdějších letech sledovaného období postupné uvolňování napjatého celospolečenského klimatu v tehdejší Československu. Periodicita zpráv je proto nerovnoměrná a s blížícím se pádem železné opony se intenzita informací stupňuje. O výrazné medializaci na celostátní úrovni v normalizačním období nemůže být téměř řeč – přítomnosti dětí v Bartošovicích se do začátku roku 1989 věnovaly pouze dva krátké články (Ze svazu žen, *Vlasta*, 1. 7. 1988; Nadílka pro namibijské děti, *Rudé právo*, 27. 12. 1988). Regionální tisk byl sice o něco málo výmluvnější (ve sledovaném období v relevantních lokalitách přinesl veřejnosti celkem 18 zpráv), přesto za šestileté období nemůžeme hovořit o příliš velké pozornosti vůči takto potenciálně atraktivnímu tématu.

Z hlediska tematické náplně je pak možné rámcově vytyčit tři základní typy článků. První dva typy jsou příznačné pro normalizační éru, třetí se objevuje v porevolučním údobí. Zdaleka nejčastějším typem jsou texty zviditelňující aktivity, které byly podniknuty za účelem neformálního vzdělávání dětí – týkají se různých společenských akcí, na něž byly děti přizvány, na regionální úrovni např. účast na letním pionýrském táboře a nejrůznější druhy „družby“, jak by bylo možné aktivity dobovým žargonem shrnout. Druhým typem jsou články, jejichž zřejmým cílem bylo stejně jako u prvního typu pozitivní zviditelnění režimních mechanismů a jejich prezentace v lichotivém světle. Jedná se především o články stylizované formou děkovných dopisů, upozorňující na nadstandardní úsilí jednotlivců ve vztahu ke společnému „internacionálnímu úkolu“, za něž byla péče o namibijské děti označována. Posledním typem jsou pak články, které se po roční odmlce začínají objevovat v červenci 1991, tematizující nadcházející přesun dětí zpět do Namibie,¹¹ v tomto případě již vzhledem k proměně celospolečenského klimatu zastřešené odlišným politickým a ideovým rámcem. V rozmezí tří měsíců se přesunu dětí věnovalo hned sedm článků.

Následující graf shrnuje kvantitativní vývoj pokrytí tématu v průběhu sledovaného období. Vyobrazuje rozsah zveřejněných článků co do počtu užitých slov a data jejich zveřejnění, přičemž modrá škála barev reprezentuje výrazně rozsáhlejší

11 K samotné repatriaci došlo po komplikovaném vyhodnocování vnitropolitické situace v Namibii a bezpečnostních rizik zde dětem hrozících nakonec v listopadu 1991, a to na základně opakovaných důrazných žádostí namibijské vlády.

Graf rozsahu článků zpracovávajících téma namibijských dětí v Československu

pokrytí regionálním tiskem, oproti červené škále barev, reprezentující tisk celostátní. Z grafu vyplývá, že celostátní tisk téma zejména v prvních dvou letech prakticky kompletně ignoroval. O děti se začalo zajímat až v roce 1989 zejména *Rudé právo*. Porevoluční roční odmlka pak prolomil až zájem o odjezd dětí do Namibie.

4.2. Umlčený diskurz

Zejména z počátku sledovaného období byl tisk v otázce zviditelňování namibijských dětí velmi obezřetný. Listopadový příjezd proběhl „v tichosti“ a ve sledovaném tisku nebyl vůbec nijak adresován. První zmínka o přítomnosti dětí v ČSSR se objevila v regionálním bartošovickém týdeníku *Rozkvět* 7. května 1986, tedy až téměř půl roku po jejich příjezdu, a to navíc v článku, který ani nebyl dětem primárně věnován. Text *Za život v míru* pouze mimoděčně podotýká, že mezi několika dalšími jmenovanými skupinami se prvomájového průvodu zúčastnily také „namibijské děti z místní internátní školy“ (*Za život v míru, Rozkvět*, 7. 5. 1986). Konkrétnější a ucelenější informace o přítomnosti dětí v Bartošovicích se poprvé objevuje až o půl roku později, 13. 12. 1986, tedy více než rok po samotném příjezdu. V jiných periodických se během tohoto období zmínka objevuje pouze v olomoucké *Stráži lidu*, kde je mimoděk zmíněna výroba učebnic také pro „namibijské děti z jižní Afriky na základní internátní škole v Bartošovicích“ (*Stráž lidu*, 26. 8. 1986), celostátní periodika nicméně o přítomnosti dětí v ČSSR po dobu více než jednoho celého roku mlčí.

Je přitom nepravděpodobné, že by událost podobného charakteru, tj. přítomnost takto početné skupiny cizích, pro majoritu navíc tak výrazně exoticky vyhlížejících dětí z Afriky nebyla pro média zajímavá, tím spíše uvážíme-li mimořádný potenciál celého internacionálně solidárního „projektu“ ideologicky propagovat režim. Solidarita s „bratrskými“, socialisticky směřujícími státy¹² představovala v 80. letech standardně propagované téma a „bratrská“ pomoc osvobozené organizaci SWAPO na cestě k prosazení socialistického státu v Namibii by do tohoto rámce ideálně zapadala (Schmitt, 2014). Překážkou ve využití tohoto potenciálu tak nutně musela zůstat bezpečnostní rizika, spojená se zviditelňováním dětí v tehdejší mediální prostoru, jak se v analýze ukazuje, především na celostátní úrovni.

První informace přesahující regionální rámec se tak, opět ve velmi strohé podobě, objevuje až 1. 7. 1988 ve *Vlastě* (*Ze svazu žen, Vlasta*, 1. 7. 1988) a vzápětí 27. prosince 1988 v *Rudém právu* (Nadílka pro namibijské děti, *Rudé právo*, 27. 12. 1988). Stejně jako ve všech následujících případech se nicméně informační hodnota sdělení omezuje na strohá konstatování, že děti pocházejí z Namibie a jejich počet je něco přes padesát. Některé texty lze z hlediska specifikace okolností pobytu dětí v Bartošovicích označit až za zavádějící a pravděpodobně záměrně matoucí. Výše zmíněný článek z *Rudého práva* například tvrdí, že jsou v internátní škole umístěny děti „rodičů, kteří jsou na práci v zahraničí, anebo sirotci“ (Nadílka pro namibijské děti, *Rudé právo*,

12 V případě SWAPO marxistické osvobozené hnutí.

27. 12. 1988), což přinejmenším bagatelizuje závažnost důvodů přesunu dětí do ČSSR a jejich odloučení od rodičů, které primárně souviselo s politickou agendou rodičů v Namibii. Obecně lze konstatovat, že zatímco v celostátním tisku do roku 1989 vyšly za tři roky pobytu zde o dětech pouze dva články, regionální tisk byl o něco otevřenější. Přesto ani 18 článků, které se v něm během pětiletého normalizačního období objevily, nelze považovat za zvláště vysoký počet, uvážíme-li, jak nestandardní téma na regionální úrovni přítomnost dětí představovala.

Přestože by se s příchodem listopadu 1989 dalo očekávat rozvolnění dosavadního informačního moratoria, celospolečenská proměna zřejmě otrásla dosavadními mediálními strukturami natolik, že většina mediálních výstupů zcela změnila své zaměření i formu. V rámci sledovaného období tak nastává roční odmlka, během níž se v tisku neobjevila o namibijských dětech žádná zpráva. Toto „hluché období“ lze vysvětlit několika potenciálními příčinami. Zřejmě tou nejpravděpodobnější je porevoluční proměna klimatu, která předurčila k protežování konkurenční politická a ekonomická témata, přičemž kulturní a sociální náměty regionálního charakteru, jakými přítomnost namibijských Čechů bezpochyby byly, musely zůstat na nějakou dobu upozaděny. Svou roli sehrál zřejmě také vývoj politické situace v Namibii, která v březnu 1990 vyhlásila nezávislost na apartheidní nadvládě, a osud dětí rozmístěných po bývalých socialistických zemích byl nevyřešenou otázkou, která se teprve měla stát předmětem mezinárodních jednání. Upozornění na lokaci dětí tak stále mohlo představovat bezpečnostní hrozbu.

4.3. Othering a exotizace

Jedním z klíčových interpretativních rámců, který mediální diskurz o namibijských dětech v 80. letech reprodukoval, byl viktoriánský stereotyp Afriky jako homogenní divošské lokality, která trpí zaostalostí a nevzdělaností a kterou je třeba implementací evropských hodnot pozvednout. Byť v případě Bartošovické skupiny dětí není tento fenomén zřetelný tolik, jako je tomu v případě konstruování mediálního obrazu dětí v Považské Bystrici (Jakubcová, 2018), přetrvává také v našem případě řada narativních prostředků, které k tomuto kolonialistickému pojetí hierarchie kontinentů odkazuje a ústí v exotizaci namibijských dětí. Že byla tato vize živoucí součástí denní interakce s dětmi, dokazují mimo jiné také materiály, které souvisejí s pedagogickými metodikami a počínáním souvisejícím s výchovou dětí (Mildnerová, 2018). Výmluvný je už titul kroniky, ve které její autor Josef Socha popisoval a evidoval progres vzdělávání a výchovy dětí v Bartošovicích. Podtitul knihy *Kronika základní internátní školy v Bartošovicích zní aneb kterak děti z Afrikánské země Namibie z kmene Owambo do Českých zemí šly, aby základy věd poznaly a paprsky umění těšiti je mohly* (Kronika základní internátní školy v Bartošovicích, 1988). Kromě první části podtitulu, ve které se projevuje, pro evropský racionalismus bohužel dlouhodobě typický, vědecký paternalismus (Hall, 1992), je pozoruhodná také zmínka o *paprscích* umění v jeho druhé části. Paprsky mohou implikovat jak ozáření (tedy potěchu uměním), tak

také osvícení (ve smyslu intelektuálního povznesení). Užití spojky *aby* přitom naznačuje, že děti přicestovaly do Československa z důvodu dosažení zmíněných cílů – tedy že by se jinak paprskům umění těšit nemohly. Titul kroniky zaznamenávající okolnosti průběhu výchovy a vzdělávání dětí tak naznačuje etnocentrický postoj, který byl pravděpodobně při práci s dětmi uplatňován.

V samotných analyzovaných člancích se setkáváme s hned několika stereotypizujícími narativními koncepty, které ve čtenáři podporují představu jinakosti namibijských dětí a v konečném důsledku ústí v odtaziťost vůči nim. Sociální vědy tyto diskurzivní praxe označují souhrnným termínem *othering* (Jensen, 2011; Spivak, 1985; Mildnerová, 2019). Jedná se o proces diferenciacce a demarkace, kterým dochází ke zviditelňování dichotomie „my“ a „oni“ – mezi více a méně mocnými – a kterým je ustavována a udržována sociální nerovnost (Lister, 2004, s. 101).

První z těchto praxí je navracející se slovní spojení *černý kontinent*. Ten explicitně odkazuje k odlišným fyzickým atributům Afričanů (tj. i namibijských dětí) a ke geografické demarkaci připojuje také vizuální. Trend reference k černé barvě je v člancích patrný především při popisování samotných dětí. Například v titulu článku „Bartošovice si zvykly na své černoušky.“ (Budeme na ně vzpomínat, Rozkvět, 24. 11. 1988) je obtížné určit, s jakým záměrem autor k volbě formulace přistupoval. Užití označení *černoušci*, namísto například *namibijské děti*, společně s implikací nastalých obtíží (Bartošovice si musely *zvyknout*) však lze vnímat jako projev určité formy dobového paternalismu vůči africkým etnikům a jako reprodukci tradičních mocenských vztahů mezi „bílým Evropanem“ a dítětem z „černého kontinentu“.

Nejvýmluvnějším příkladem je citace z článku reportéra Vladimíra Jordy, popisujícího táborové setkání s dětmi na olomouckém Svatém Kopečku v srpnu roku 1987. Jorda zde popisuje své první setkání s dětmi a je patrné, že se čtenáři snaží maximálně prostředkovat evidentní fyziologické odlišnosti dětí.

Malé, černé, okaté kudrnaté děti, jak si to ve spořádaném špacíru vykračují po Olomouci. Odkud asi jsou? Takovou výpravu z černého kontinentu jsme tu dosud neměli. [...] Až pak z křoví vykukuje hezkých pár černých hlaviček. [...] Vykukuje tam kluk černý, jako tma. (Špekáčky chutnaly i Afričánům, Stráž lidu, 1. 8. 1987)

Vzhledem k faktu, že článek má vyprávěcí, až beletristický charakter, vyskytuje se zde více překvapivých slovních spojení, která se neztotožňují s žurnalistickým vyprávěcím stylem. V titulu článku je rovněž použito substantivum *Afričánci*, které reprezentuje rozšířenou vizi Afriky jako homogenního regionu bez nároku na obdobnou komplexitu, jakou disponuje například Evropa. Pokud už se v člancích vyskytuje odkaz přímo k Namibii, často se tak děje v rámci slovního spojení *daleká* anebo *vzdálená* Namibie (Beseda o vzdálené zemi, Rozkvět, 6. 2. 1986) – to ještě silněji umocňuje jak geografickou, tak kulturní distanci, kterou text konstruuje.

4.4. Další užívané výrazové a jazykové prostředky

Ve snaze o zajištění co nejvyšší míry bezpečnosti se množství jasně čitelných informací ve sledovaných mediálních obsazích omezuje na minimum. Žádné články se k praktickým informacím ohledně pobytu dětí nikdy nevyjadřují přímo. Pokud už se o to některý autor článku pokouší, pak se narativ ubírá po ose obecných frází typického budovatelského žargonu, jehož prostřednictvím se čtenář má přesvědčit o tom, že pomocná ruka namibijským dětem přispívá k dosažení vyšších, společných ideologických cílů. Bezprostředně po přesunu dětí do Prachatic například *Hraničář* prezentoval pobyt dětí v Československu takto:

Jako konkrétní vyjádření mezinárodní solidarity socialistických zemí převzala i naše vlast do výchovně vzdělávací péče 56 dětí, zanechaných téměř bez pomoci svému osudu. [...] V našem krásném prostředí přejeme dětem další rozvoj tělesných i duševních sil, které by využily pro rozkvět vlasti, o jejímž osudu se jedná v současné době na mezinárodním fóru. (Internacionalismus v praxi, *Hraničář*, 6. 1. 1989)

Právě potenciál reprodukce ideologie, tedy „fundamentálního přesvědčení, které leží v základech sdílených reprezentací specifických sociálních skupin“ (van Dijk, 2001, s. 355), mediální diskurzy, respektive normalizační režim intenzivně využívaly. „Diskurzy můžeme nazvat ideologickými tehdy, když sociální analýza prokazatelně dokazuje vztah mezi významy diskurzů (tedy způsoby, jakými jevy reprezentují) a mocenskými vztahy ve společnosti“ (Fairclough, 2006, s. 29). Tento mechanismus však není v žádném případě příznačný výlučně pro normalizační režim, v porevolučním kontextu ideologie mediální diskurzy rovněž ovlivňuje, byť třeba odlišným způsobem (van Dijk, 1995).

Pomoc namibijskému lidu. Zmíněné „naplňování společných cílů“ je jednou z nejtypičtějších rétorických figur, se kterou se v normalizačním tisku setkáváme. Proč a jakými metodami konkrétně k němu má docházet ale zůstává čtenáři zahaleno, o širších souvislostech solidární pomoci dětem se v člancích nedočítáme. Primárním záměrem tak není o pobytu namibijských dětí v Československu informovat, ale přesvědčit čtenáře o legitimitě péče o ně, a to zpravidla strohou, nesmlouvavou formulací. Např. sdělení, že Namibie je „vzdálená africká země, která bojuje za svou nezávislost a svobodu“ (Beseda o vzdálené zemi, *Rozkvět*, 6. 2. 1986) neposkytuje žádné informace o sociálně-politické situaci v zemi.¹³ Ze stejného důvodu se také užívaná adjektiva při referování o činnostech dětí nebo popisu sociopolitické situace v Namibii velmi často přesunují do emoční a etické roviny:

13 Ze zběžného nahlédnutí do digitalizovaného archivu se zdá, že celostátní periodika o vývoji politické situace v Namibii příležitostně informovala, nikdy však v souvislosti s přítomností namibijských dětí v ČSSR. Komplexní analýza tématu mi nicméně není známa, takže srovnání s obecnějším dobovým diskurzem o Namibii, případně Africe, by vyžadovalo oddělenou analýzu.

S dětmi se do vzdálené vlasti vrátí [...] i nezapomenutelné vzpomínky na zemi, která jim podala pomocnou ruku v pro ně tolik těžkých a zprvu i málo nadějných chvílích. (České Vánoce pro namibijské děti, Stráž lidu, 7. 1. 1989)

Jejich země není svobodná. Co asi v těchto chvílích dělají rodiče, kteří tisíce kilometrů od nás bojují proti jihoafrické okupaci své pohádkově bohaté a přitom nedobrovolně chudé země? (Špekáčky chutnaly i Afričánkům, Stráž lidu, 1. 8. 1987)

Základní internátní škola jim po celou dobu poskytovala zabezpečení, kterého se jim v těžce zkoušené vlasti nemohlo dostat. [...] Děti se rozloučily způsobem jim vlastním – písněmi a básněmi, jež zvýraznily touhu žít v míru a přátelství mezi národy. (Budeme na ně vzpomínat, Rozkvět, 24. 11. 1988)

V žádném z analyzovaných textů se dokonce ani neobjevuje název organizace SWAPO, s níž byly děti ve skutečnosti bytostně spjaty, to, nač se má čtenář soustředit, je „namibijský lid“ a jeho zájmy. Topos lidu je pochopitelně v socialistické rétorice standardně užíván, legitimizuje totiž jakékoli politické rozhodnutí či strategii a činí z nich etický a přirozený krok či postup. Lid je pro propagaci socialistické ideologie vhodnějším konceptem než národ, protože překlenuje všechny individuální odlišnosti.

Setkávání. Přesto se normalizační tisk ani termínu národ nevyhýbá, nevnímá však jeho význam jako prvořadý. Pokud je lid identifikován jako socialistický, etnicita představuje až druhořadý, méně podstatný princip, a je tak možné využít rétoriku vzájemné „národní solidarity socialistických zemí“ (Internacionalismus v praxi, Hraničář, 6. 1. 1989). Užívání pojmu solidarity má za úkol posilovat dojem etičnosti režimem proponovaných politických strategií a podporovat vizi společného *socialistického* cíle. Tento mechanismus velmi dobře odhaluje množství analyzovaných článků, které se věnují popisům nejrůznějších druhů setkávání dětí s okolním světem a majoritní populací (byť k těm ve skutečnosti docházelo velmi výjimečně). „Celá beseda, kterou řídila předsedkyně MO SČSP soudružka Škopková, proběhla v duchu přátelství s namibijským lidem a byla slibem dalších podobných setkání“ (Beseda o vzdálené zemi, Rozkvět, 6. 2. 1986). Určitá forma zprávy o internacionálním setkávání se stala námětem prakticky všech analyzovaných normalizačních článků.

Je nicméně důležité vyzvednout fakt, že určitá míra rezervovanosti zůstává po celou dobu zachována, zvláště srovnáme-li naše data se závěry analogické studie věnující se dětem v NDR (Niekrenz et al., 2014). Autoři studie poukazují na velmi oblíbenou praxi užívání velkého množství přivlastňovacích zájmen v rámci lokálního mediálního diskurzu. Německé články hovoří o „svých dětech“ – které se sice mají jednoho dne navrátit do Namibie, do té doby jsou ale tímto narativem připoutání silnou vazbou k německé společnosti, která může vůči dětem za těchto okolností zaujímat vřelejší postoj. V našem kontextu k ničemu takovému nedochází – děti jsou sice malými roztomilými Afričánky, nejsou ale „naší“ –, emfáze je udržována na

faktu, že jsou děti pouze na komplikované cestě domů. Pro čtenáře je toto jasným signálem, jak k nim na základě toho přistupovat; texty dávají na srozuměnou, že záměrem není děti asimilovat, ale pouze umožnit jim přečkat do návratu, jehož očekávání užívané termíny soustavně implikují:

Ano, Namibie bude svobodná a namibijské děti se časem budou moci postupně vrátit do své vlasti. (Namibijské děti se přestěhovaly, Stráž lidu, 7. 1. 1989)

Repatriace. Tato odtažitost se pak v porevolučním diskurzu nepřímo navrácí prostřednictvím pojmu *repatriace*, který je v člancích publikovaných v průběhu roku 1991 univerzálně užíván jako označení přesunu dětí do Namibie. Byť jeho volba udává bezvýjimečně rámec celému porevolučnímu diskurzu, minimálně z dnešní perspektivy je jeho užívání sporné. Termín nedovoluje problematizaci Namibie coby „vlasti namibijských dětí“. Uvážíme-li, že se většina dětí narodila v uprchlických táborech v Angole, majoritní část života prožila v Československu a s Namibií je tedy pojil kromě vychovatelkami vštěpovaných povšechných znalostí namibijské kultury pouze původ rodičů, v řadě případů navíc už v roce 1991 nežijících, termín se jeví jako nevhodný či nepřesný. Situace by dnes pravděpodobně otevřela debatu o podstatě národní příslušnosti a identity, a tedy i legitimity přesunu dětí do Namibie. Dobové mezinárodní právo však bylo nakloněno naplnění namibijských zájmů o přesun dětí do Namibie, a to navzdory tlaku některých československých politických představitelů na důsledné zvážení situace dětí.¹⁴ Intenzivnímu tlaku namibijské vlády tak bylo nakonec vyhověno.

Skutečnost, že tyto okolnosti přesunu lze vyčíst už ze samotných analyzovaných článků, ukazuje na jednu z nejcharakterističtějších proměn diskurzu po roce 1989: ten se totiž nově zaměřuje výhradně na politické a legální aspekty pobytu dětí v Československu, nikoli na jejich každodenní žitou realitu. Výhradním tématem článků jsou okolnosti podpisů dohod, které odjezd ošetřují.

4.5. Doprovodný vizuální materiál

Poslední významnou sledovanou determinantou diskurzu, které je nezbytné věnovat pozornost, jsou fotoilustrace, které v několika případech analyzované články doprovázejí. Persvaze obrazu je v kontextu aktuálního vývoje médií směřujícího ke stále větší grafičnosti a bezprostřednosti hojně diskutované téma (Becker, 1995; Pink, 2001). Čím dál častěji jsou akcentována především rizika spojená se zkratkovitostí, která je esenciální charakteristikou obrazu, prakticky nemožnou eliminovat. Především jako součást mediálního diskurzu obraz přináší nesmírná rizika misreprezentace a velmi snadno může vést k labellingu a stereotypizaci (Pinney,

¹⁴ Na prošetření důrazně naléhal například poslanec za ODS Erich Kříž.

2011). Byť komunikace obrazem neobyčejně zintenzivněla především v posledních letech (Pauwels, 2008), vizuální materiál samozřejmě představoval důležitou součást mediálních diskurzů už v době před masivním rozšířením nových médií. O to překvapivější je, že sledujeme-li natolik vizuálně výraznou skupinu, jakými namibijské děti v československé společnosti byly, je obtížně narazit na veřejně přístupné fotografie, které by tuto skupinu zachycovaly.¹⁵ V penzu našich článků se ilustrační fotografie objevily pouze v sedmi případech. První pochází z redakce *Stráže lidu* (Špekáčky chutnaly i Afričánkům, *Stráž lidu*, 1. 8. 1987). Článek se věnuje táborovému pobytu dětí u Olomouce na Svatém Kopečku, děti na doprovodné fotografii nicméně zachyceny nejsou. Vyobrazena je zde namísto nich starší namibijská dívka, která právě v aule Univerzity Palackého podstupuje imatrikulační obřad. Fotografii doprovází komentář:

Kdoví, zda se některé z namibijských dětí trávících červenec na Kopečku za pár let neobjeví na slavnostní imatrikulaci právě na olomoucké Univerzitě Palackého jako tato jejich starší krajanka. (Špekáčky chutnaly i Afričánkům, *Stráž lidu*, 1. 8. 1987)

Je paradoxní, že dívka se skupinou bartošovických dětí nemá kromě národnosti nic společného, přitom samotné neformální setkání dětí by jistě mohlo poskytnout dostatečně atraktivní vizuální materiál. Ačkoli může být vysvětlení užití tohoto zástupného symbolu čistě praktického rázu (například, že referující novinář neměl k dispozici fotoaparát), může také souviset s již dříve adresovanou otázkou bezpečnosti. Tuto interpretaci podporuje mj. fakt, že možnost veřejnosti děti fotografovat byla striktně regulována:

Místní obyvatelé a další návštěvníci ZIŠ měli těsně po příjezdu dětí zakázáno pořizovat jakékoliv fotografie dětí. Také vychovatelky vzpomínají, že měly nařízeno nesdělovat zvědavým kolemjdoucím informace o místě původu dětí, ani jakékoli podrobnosti. (Mildnerová, 2020)

Trend informovat o dětech tak stroze, jak jen je možné, provází i všechny obsahy celostátního tisku v následujícím období až do roku 1989, a to nejen na úrovni verbálních popisů, ale také v rovině vizuální. V celém sledovaném období se v tisku objevují tři zprávy zahrnující vizuální materiál. Ten ale skupinu namibijských dětí nikdy nezobrazuje. Hlavním námětem těchto článků jsou totiž buď oslavy Mezinárodního dne žen, kterého se děti účastnily, anebo skupina jinde umístěných namibijských dětí, a těmto obsahům odpovídají také přiložené fotografie.

Pokud je bartošovicko-prachatická skupina vizuálně zaznamenávána přímo, děje se tak výlučně v regionálním tisku. Snímky poměrně věrně odrážejí

¹⁵ Odlišná je situace v domácích archívech pěstounských rodin, se kterými děti příležitostně po dobu svého pobytu trávily čas, stejně jako archívech institucí, v nichž byly děti umístěny (Mildnerová, 2020).

ideologicko-politický kontext svého vzniku. Zatímco do roku 1988 snímky zobrazovaly děti výhradně ve stejnokrojích při oficiálních společenských či politických defilé (Budeme na ně vzpomínat, Rozkvět, 24. 11. 1988), v porevolučním období jsou děti zobrazeny volnočasově oděny, bez předepsaného dresscodu, rozmístění nebo vystupování, které byly u předchozí periody tak výrazné. Přestávají totiž reprezentovat vnější struktury, které o ně měly za úkol pečovat, nemusejí nadále dokládat jejich preciznost a efektivitu. Symbolický význam stejnokrojů a poslušnost, která z dětí na snímcích z roku 1987 a 1988 čiší, signalizují velkou míru odosobnění a důraz na strukturální význam *skupiny* namibijských dětí, ne na individualitu jejich jednotlivých členů. To dosvědčuje také skutečnost, že ve dvou případech se děti objevují na snímcích sledovaných regionálních titulů jako reprezentanti heterogenity bez odkazu na vlastní identitu. Tyto články nejsou o namibijských dětech, ty jsou však na doprovodných snímcích přesto zachyceny – například jako účastníci oslav 40. výročí založení Pionýra (Dvakrát z oslav 40. výročí založení pionýrské organizace, Hraničář, 1988) nebo jako řadoví účastníci letního tábora (Informujeme z pionýrských táborů, Hraničář, 1989). Úspěch a záměr fotografa spoléhá na čtenáře, který má dekodovat, že se o řadové účastníky přece jen nejedná. Přítomnost dětí na fotografii totiž spíše reprezentuje ideu *internacionality* než je samotné.

Tento narativ ostře kontrastuje s emotivností a přiznanou spontaneitou dětí na snímcích z pozdějších, porevolučních let zkoumaného období. Ačkoli tyto fotografie nezachycují děti vždy v příjemných situacích – většina článků v této časové periodě pojednává o „návratu“ do Namibie, který děti nenesly vždy snadno (Mildnerová, 2018) –, snímky poskytují prostor individuálním projevům dětí. Ty jsou zde zachyceny s osobními předměty, udržují oční kontakt s fotoaparátem, vzájemně mezi sebou interagují, a snímky tak působí živějším dojmem. Tato proměna patrně přímo souvisí s mírou sociální kontroly, kterou fotografované děti v průběhu pořizování normalizačních záznamů pociťovaly a která na porevolučních snímcích už není znatelná. V novém kontextu jsou ilustrační snímky mnohem méně formální.

5. ZÁVĚRY A DISKUSE

V porevolučním mediálním diskurzu o namibijských dětech je patrný trend vzrůstajícího aktérství těchto dětí. Tento trend také demonstruje širší závěry, jež lze na základě uskutečněné analýzy vyvodit. Ačkoli měla předrevoluční mediální produkce o namibijských dětech pouze omezený rozsah, objevuje se v ní rozsáhlá praxe otheringu a exotizace. Fakt, že až na jeden případ není dětem v článcích poskytnut prostor pro vlastní autentické vyjádření, a je jim tak zcela odejmuta agency, koresponduje s konceptem otheringu. Jansen jej definuje jako praxi, kdy je v procesu generování diskurzu producentem subalterním (subjektům) nabídnuta a současně podsunuta pozice *jako toho druhého (other)* (Jansen, 2011, s.73). Paternalismus, který je patrný z poměru výroků *těch, kteří hovoří o namibijských dětech a dětí samotných*, je dokladem toho, jak k nim přistupují gatekeeperi, ale také spoluurčuje, jak je bude vnímat okolí.

Toto vnímání může být nicméně vzhledem k rozmanitosti tiskem mediovaného diskurzu napříč lokalitami v rámci ČSSR velmi různorodé. Celostátní tisk děti z politických důvodů, po většinu času zcela záměrně, ignoroval, a tak s největší pravděpodobností většina československé populace zůstala s tématem zcela neseznámena. Někteří starší obyvatelé Bartošovic nebo Prachatic by zřejmě dokázali oživit autentické vzpomínky na namibijské děti anebo by si vzpomněli na vlastní rámcovou představu o namibijských dětech, kterou získali konzumací regionálních periodik. I z nich ale bylo možné získat pouze velmi omezenou představu o skutečných okolnostech a důvodech pobytu dětí v ČSSR. Informace byly záměrně deformovány, mlženy nebo rovnou zamlčovány.

Závěrem této stati se proto zdá nezbytné položit si otázku: *Jaká data v naší analýze scházejí?* Z fotografických archivů pěstounských rodin namibijských dětí je patrné, že děti v průběhu pobytu v ČSSR prožily bezpočet významných okamžiků, a to jak ve svém osobním životě, tak v institucích, které navštěvovaly. Jejich reprezentace v médiích ale zcela schází. Namibijské děti během šesti let v Československu navázaly řadu úzkých vazeb na české rodiny, z nichž některé dokonce neúspěšně usilovaly o adopci (Mildnerová, 2020), a také na své české vychovatelky; získaly zde blízké přátele, účastnily se veřejného života. V době příchodu do Československa disponovaly plně rozvinutou namibijskou identitou a kulturními specifiky, jejichž zprostředkování by případným čtenářům mohlo komplexní osudy dětí věrněji přiblížit. Tato identita ale námi sledovaný tisk příliš nezajímala. V mediálním prostoru jako by děti existovaly pouze na setkáních pionýrů, MDŽ nebo před tabulí, recitující básničku v českém jazyce, případně až nastupující do autobusu k letadlu zpět do Namibie. Tento redukcionismus může osvětlit analytický pohled na mocenské mechanismy, které mediální produkci diskurzů o menšinách zpravidla provázejí – jsou charakteristické silnou nevyvážeností, jednostranným aktérstvím a často záměrně nekomplexně konstruovaným diskurzem, který menšiny v očích veřejnosti deformuje a zjednodušuje (van Dijk, 1991). V případě článků z 80. let lze jednostranně produkovanou podobu diskurzu vysvětlit tehdejší věkem namibijských dětí, které nemusely být pro poskytování rozhovorů dostatečně zralé. Pravděpodobnějším vysvětlením ale je, že komplexní asimilace dětí do československé společnosti nebyla pro režim žádoucí, a tak byl také mediální diskurz, který má mimořádnou potenci takovému cíli napomoci, direktivně regulován tak, aby jej nepodporoval. Někteří ze skupiny někdejších namibijských dětí se v roce 2019 do České republiky navrátili. Zda je v současnosti, o třicet let později, od politických a společenských tlaků mediální diskurz osvobozen do té míry, aby komunikoval obraz namibijských Čechů vyváženěji, ukáží až následující měsíce.

Monika Abrhámová je absolventkou oboru kulturní antropologie – filozofie Katedry sociologie, andragogiky a kulturní antropologie Univerzity Palackého, kde je v současnosti doktorandkou kulturní antropologie. Ve svém výzkumu se orientuje na teorii vizuální antropologie a vizuálně antropologické metody výzkumu.

Kontakt: abrahamova.monika@seznam.cz

POUŽITÁ LITERATURA

- Becker, H. S. (1995) 'Visual sociology, documentary photography, and photojournalism: It's (almost) all a matter of context', *Visual Studies*, 10: 1, 5 — 14
- Bednařík, P., & Jiráček, J., & Köpplová, B. (2011). *Dějiny českých médií*. Praha: Grada.
- Cornis-Pope, M., & Neubauer, J. (2004). *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and disjunctures in 19th and 20th centuries*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Dijk, T. A. van. (1991). The new racism. *American Journal of Political Science*, 35.
- Dijk, T. A. van. (1995). The Mass Media Today: Discourses of Domination or Diversity?, *Javnost - The Public*, 2:2, 27-45.
- Dijk, T. A. van. (2001). Critical Discourse Analysis. In Schiffrrin, D., Tannen, D., & Hamilton, H. *The Handbook of Discourse Analysis*. (s.352-371). Malden: Blackwell Publishers Ltd.
- Fairclough, N. (1995). *Media Discourse*. London: Edward Arnold.
- Fairclough, N. (2006). Semiosis, ideology and mediation, A dialectical view. In Lassen, I., Strunck, J., & Vestergaard, T. *Mediating Ideology in Text and Image: Ten critical studies /* (s. 19-36). Amsterdam: John Benjamins.
- Fideliuš, P. (1998). *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda.
- Gleijeses, P. (2013). *Visions of Freedom: Havana, Washington, Pretoria, and the Struggle for Southern Africa*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Gramsci, A. (1971). *Prison Notebooks*. New York: International Publishers.
- Hall, S. (1992). The West and the rest: discourse and power. In S. Hall, & B. Geiben (Eds.), *Formations of modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Iyengar, S., & Kinder, D. R. (1987). *News that matters: Television and American Opinion*. Chicago: University of Chicago Press.
- Jakubcová, M. (2018). 'Jakeš's Children'. Media Portrayal of Namibian Child Refugees in Slovakia. *Etnologia Actualis*. 18.
- Janetová, S. (2019). The Boundaries of Research in an Authoritarian State. *International Journal of Qualitative Methods*. 18.
- Jensen, Q. S. (2011). Othering, Identity Formation and Agency. *Qualitative Studies* 2(2).
- Jurčák, A. (2018). *Bylo to na věčné časy, dokud to neskončilo*. Praha: Karolinum.
- Lister, R. (2004). *Poverty*. Cambridge: Polity Press
- Machalík, T. 2007. Czechoslovakia on the Battlefield of the Cold War, Angola Civil War and the Namibian Czechs. In Machalík, T., & J. Záhořík (eds) *Viva Africa: Proceeding of the 3th International Conference on African Studies*. Plzeň: Dryada, pp. 205-220.
- Machin, D., & Mayr, A. (2012). *How to Do Critical Discourse Analysis: A Multimodal Introduction*. Cardiff: SAGE Publications Ltd.
- McCombs, M. E., & Ghanem, R. (2001). The convergence of agenda-setting and framing. In S. D. Reese, O. H. Gandy, & A. E. Grant (Eds.) *Framing public life*:

- Perspectives on media and our understanding of the social world* (s. 67-81). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum associates.
- McCombs, M. E., & Shaw, D. L. (1972). The agenda-setting function of mass media. *Public Opinion Quarterly*, 36(2).
- Mildnerová, K. (2018). "I feel like two in one". Complex belongings among Namibian Czechs. In *Modern Africa: Politics, History and Society* 6 (2).
- Mildnerová, K. (2019). My Body is African, but my Soul is Czech. Othering and Belonging in the Biographies of The Namibian Czechs. In: Horáková, H., & Rudwick, S. & Schmiedl, M. *Africa on the Move. Shifting Identities, Histories, Boundaries*. Berlin: Lit Verlag, 67-93.
- Mildnerová, K. (2020). *Černí sokoli. Pohnuté osudy namibijských dětí vychovaných v Československu*. Praha: Nakladatelství lidové noviny.
- Niekrenz, Y., Armbrüster, Ch., & Witte, M. D. (2014). Problematic sense of belonging: A Media Analysis of the ,GDR Children of Namibia. *Journal of Namibian Studies*. 15.
- O'Neil, P. (1997). *Post-Communism and the Media in Eastern Europe*. London: Frank Cass.
- Pauwels, L. (2008). Visual Literacy and Visual Culture: Reflections on Developing More Varied and Explicit Visual Competencies. *The Open Communication Journal*. 2.
- Pinney, Ch. (2011). *Photography and Anthropology*. London: Reaktion Books.
- Pink, S. (2001). *Doing Ethnography: Images, Media and Representation in Research*. London: Sage.
- Shoemaker, P., & Vos, T. (2009). *Gatekeeping Theory*. New York: Routledge.
- Schmitt, C., Klein-Zimmer, K., & Witte, M. D. (2014). Growing Up Transnationally between SWAPO and GDR: A Biographical Ethnographic Study on Namibian Refugee Children. *A Social Work Journal*, 3.
- Spivak, G. C. (1985). The Rani of Sirmur: an Essay in Reading the Archives. *History and Theory*, 24 (3).
- Scheufele, D., & Tewksbury, D. (2007). Framing, Agenda Setting, and Priming: The Evolution of Three Media Effects Models. *Journal of Communication*, 57.
- Socha, J. *Kronika základní internátní školy v Bartošovicích, aneb kterak děti z Afrikánské země Namibie z kmene Owambo do Českých zemí šly, aby základy věd poznaly a paprsky umění těšiti je mohly*. Státní okresní archiv Nový Jičín. Fond Základní internátní škola pro namibijské děti (nezpracovaný).
- Waschková Císařová, L. (2013). *Český lokální a regionální tisk mezi lety 1989 a 2009*. Brno: Masarykova Univerzita.
- Weis, T. (2011). The Politics Machine: On the Concept of ,Solidarity' in East German Support for SWAPO. *Journal of Southern African Studies*, 37.
- Xiang Y., Sarvary, M. (2007). The News Consumption and Media Bias. *Marketing Science*, 5 (26).

Zákon č. 127/1968 Sb., *Zákon o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředků.* (1968).

Seznam analyzovaných článků chronologicky

- Beseda o vzdálené zemi. *Rozkvět.* 1986, roč. 38 (6.2.1986)
 Za život v míru. *Rozkvět.* 1986, roč. 38, č. 18 (7.5.1986)
 Pro školy. *Stráž lidu: měsíčník lidové orientace.* 1986, roč. 66, č. 99 (26.8.1986)
 Namibijským dětem. *Rozkvět.* 1986, roč. 38, č. 6, (13.12.1986)
 České Vánoce pro namibijské děti. *Rozkvět.* 1986, roč. 39, č. 1, (7.1.1987)
 Tábor pro namibijské děti. *Stráž lidu: měsíčník lidové orientace.* 1987, roč. 67, č. 83 (21.7.1987)
 Bartošovice. *Rozkvět.* 1986, roč. 30, č. 39, (30.7.1987)
 Špekáčky chutnaly i Afričánkům: u táboráku s namibijskými dětmi. *Stráž lidu: měsíčník lidové orientace.* 1987, roč. 67, č. 88 (1. 8. 1987)
 Ze svazu žen. *Vlasta.* 1988, roč. 42, č. 27. (1.7.1988)
 Loučení. *Rozkvět.* 1986. roč. 40/ č. 46, (17.11.1988)
 Budeme na ně vzpomínat. *Rozkvět.* 1986. roč. 40/ č. 47, (24.11. 1988)
 Za poskytnutou pomoc. *Rozkvět.* 1986. roč 40/ č. 48, (1.12.1988)
 Poděkování do Bartošovic. *Rozkvět.* 1986. roč. 40, č. 50, (15.12. 1988)
 Namibijské děti na Šumavě. *Jihočeská Pravda.* (23.12.1988)
 ČTK. Nadílka pro namibijské děti. *Rudé právo.* 1988, roč. 68-69, č. 304 (27. 12. 1988)
 Internacionalismus v praxi. *Hraničář.* (6.1.1989)
 Namibijské děti se přestěhovaly: v novém domově s novými nadějemi. *Stráž lidu: měsíčník lidové orientace.* 1989, roč. 69, č. 3 (7. 1. 1989)
 (bez názvu, pouze fotografie s komentářem) *Hraničář.* 1989. roč. 34 (17.3.1989)
 NDR poskytuje již několik let druhý domov stovkám namibijských dětí. *Květy.* 1989, roč. 39, č. 36 (31. 8. 1989)
 Dočasný domov namibijským dětem. *Rudé právo.* 1989, roč. 69-70, č. 208 (4. 9. 1989)
 První den v dočasném domově. *Rudé právo.* 1989, roč. 69-70, č. 209 (5. 9. 1989)
 Temperament, radost ze života ... *Rudé právo.* 1989, roč. 69-70, č. 243 (14. 10. 1989)
 Pozastavení repatriace namibijských dětí. *Rudé právo.* 1991, roč. 1, č. 155 (4. 7. 1991)
 Peníze pro nemocnice a školy. *Lidové noviny.* 1991, roč. 4, č. 156 (8. 7. 1991)
 Dohoda o repatriaci namibijských dětí. *Rudé právo.* 1991, roč. 1, č. 220 (20. 9. 1991)
 Namibijské děti domů. *Jihočeská pravda.* (20.9.1991)
 Zpět do Namibie. *Lidová demokracie.* 1991, roč. 47, č. 221 (21. 9. 1991)
 Po šesti letech v Československu namibijské děti odcestovaly. *Jihočeská pravda.* (23.9.1991)
 Směr domov, Namibie. *Hraničář.* (27.9.1991)

EMOTIKONY V INTERNETOVÝCH DISKUSÍCH: JEJICH POZICE, KOMBINACE A VÝZNAM¹

// EMOTICONS IN INTERNET FORUMS: POSITION, COMBINATION AND MEANING

LUCIE JÍLKOVÁ

Ústav pro jazyk český AV ČR, Česká republika

ABSTRACT:

The topic of this article is emoticons in internet forums. The material for this analysis was drawn from two internet forums on the e-mimino.cz website. The informal character of these internet forums leads to the use of emoticons. This article deals with (1) the position of emoticons within the post, (2) repetition of the (same) emoticons, (3) combination of (different) emoticons and (4) their meaning. The analysis demonstrated that emoticons are mostly located at the end of the post. These are very often situated where a punctuation mark would be expected in a more formal text. Repetition and combination of emoticons were found in around a third of posts. Repeated emoticons were: 😊, 😄, 😁, 🤔, 🙄, 😏, 😬. Each combination of emoticons was unique – no combination of emoticons was repeated. The emoticons demarcate the post; they are often the only indicators of punctuation. Another important function is intensification. Furthermore, emoticons can give a positive or negative connotation to a neutral text, so they are the principle means for comprehension of textual meaning. A typical feature of emoticons is their multifunctional nature.

Keywords: emoticons ▪ internet discussion ▪ repetition of emoticons ▪ combination of emoticons ▪ meaning of emoticons

1. ÚVOD

Elektronická, resp. internetová komunikace (srov. i anglický termín computer mediated communication) jakožto neustále se proměňující a do všech oblastí lidského života stále intenzivněji vstupující fenomén je v posledních desetiletích podrobována intenzivní jazykovědné analýze.

¹ Příspěvek byl napsán s podporou projektu Míšení žánrů, stylů a diskurzů v současné české veřejné komunikaci, GA ČR, č. reg. 18-08651S.

Ve svých odborných pojednáních jazykovědci zdůrazňují mluvenostní charakter zvláště neformálních elektronických textů: jde sice o texty psané, mají však mnoho rysů charakteristických pro jazyk mluvený (např. Čmejrková, 1999). Elektronické texty jsou jazykovědci zkoumány na všech jazykových rovinách, tj. hláskové, morfologické, lexikální (včetně analýzy tzv. nicků, viz např. Jandová a kol. (2006); Hladká a kol. (2005) a literatura tam uvedená), syntaktické (včetně zkoumání vícejazyčnosti a jazykových variet češtiny, např. Nábělková (2013)), textové (včetně hypertextového odkazování, jež umožňuje vytváření prakticky nekonečné sítě vzájemně provázaných textů). Nepřehlédnutelným rysem, nejen neformálních, elektronických textů je jejich neustále se stupňující a jazykovědci v poslední době výrazně reflektovaná multimodálnost (LeVine & Scollon, 2004; Kaderka, 2017). Jedním z nejstarších reprezentantů multimodální (v tomto případě obrazové) složky elektronické komunikace jsou emotikony, jež jsou také předmětem výzkumu prezentovaného v tomto článku.

Emotikony byly dosud zkoumány z hlediska jejich pozice v textu, jejich syntaktické funkce, vztahu označujícího a označovaného a s tím souvisejícího významu, a to významu odvoditelného z grafické podoby emotikonu i významu pragmatického (viz podrobně část 3). Tento článek na dosavadní jazykovědný výzkum emotikonů navazuje a rozvíjí jej. S využitím materiálu tří vybraných diskusí na serveru eMimino.cz odpovídá na následující výzkumné otázky:

- Jakým způsobem jsou emotikony začleňovány do celku textu/diskusního příspěvku?
- V jakých případech dochází k jejich opakování a kombinování, resp. jaké emotikony jsou opakovány/kombinovány?
- Jaký je jejich význam?
- Začleňování emotikonů do celku textu / diskusního příspěvku a jejich význam jsou témata, která již byla v domácí jazykovědě částečně zkoumána (viz část 3), opakování a kombinování emotikonů dosud nikoli.

2. DEFINICE EMOTIKONU (A EMOJI A GIFU)

Emotikon (z anglických slov *emotion*, *emoce*, a *icon*, *obrázek*) je v Novém akademickém slovníku cizích slov definován jako *grafický symbol pro vyjádření emocionální reakce (např. smích, radosti, smutku ap.) užívaný v elektronické komunikaci* (2007, s. 207).² Mnozí autoři, kteří se analýzou emotikonů/emoji zabývají, však upozorňují na to, že definice zaměřená na zobrazování emocí (zopakujme: *emoticon = emotion + icon*) je omezující, ba zavádějící, neboť emotikony/emoji zobrazují mnohem více

2 Prakticky totožné definice uvádějí i další zdroje, např. Internetová jazyková příručka (Internetová jazyková příručka, n.d.), Internetový slovník současné češtiny na serveru nechybujte.cz (Nechybujte.cz, n.d.) či Slovník neologismů (2004).

entit než jen emoce (Dresner & Herring, 2010, viz i dále; Yus, 2011) – viz dále. V současné době se slovo *emotikon* používá nejen pro zobrazení tváře složené ze znamének dostupných na klávesnici počítače (typicky :-)), ale také pro stylizované obrázky lidské tváře, nejčastěji v podobě žlutého kruhu se dvěma tečkami představujícími oči a oblouček ústa: 😊.³ Slovu *emotikon* dnes významně konkuruje (v češtině nesklonné) slovo *emoji*⁴; lze se setkat i psanou podobou *emodži*. Toto slovo v žádném z uvedených slovníkových zdrojů dosud definováno není, převezměme tedy definici, kterou nabízí např. server znakynaklavesnici.cz: *Emoji slouží v rámci mobilní a webové komunikace k obrazovému vyjádření nějaké věci nebo skutečnosti, která by jinak byla popsána slovně. Fakticky se tedy jedná o piktogramy svého druhu zobrazující nějakou náladu, činnost, věc, zvíře, místo, počasí atd. (Znaky na klávesnici, n.d.).* Vezmeme-li v úvahu fakt, že slovo *emotikon* se užívá také např. pro obrázky lidské tváře, je zjevné, že se v tomto smyslu definice emoji a emotikonu překrývají. Oba termíny označují obrázky užívané v elektronické komunikaci, emotikon navíc označuje také zobrazení tváře (případně i dalších objektů, viz dále) složené ze znamének dostupných na klávesnici počítače, které – přes nepřehlednou nabídku obrázků – má stále mnoho pisatelů v oblíbě.⁵ Komrsková (2019) rozlišuje *grafickou podobu emotikonu* (obrázky) a *textovou podobu emotikonu* (využití znamének dostupných na klávesnici počítače).⁶ Amaghlobeli(ová) (2012) do své klasifikace zařazuje kromě typografických (textových) a grafických emotikonů ještě další typ, a to *emotikony verbální*, jež jsou vlastně jakýmsi opisem, např.: *happy smiley* (český server okoun.cz nabízí příklad: *Je to opravdu jedno? (pochybující smajlík)*; Okoun, n.d.). Čmejrková (2006) rozpracovává sémiotickou povahu emotikonu; podle této autorky je emotikon zástupným symbolem, ikonem a indexem autorova rozpoložení.

Slova *emotikon* a *emoji* jsou na první pohled podobná, ovšem jejich etymologie je odlišná. Japonské slovo *emoji* je složeno ze znaků s významem *obrázek + znak* (tj. japonské slovo s emocemi nesouvisí); v angličtině se pro tento typ vztahu dvou slov užívá termínu *false cognate(s)*.

Součástí internetových diskusí jsou dnes běžně také emotikony animované, tzv. *gify*. Slovo *gif* je zkratkou anglických slov *Graphic Interchange Format*. *Gif* je krátká neustále se opakující animace, smyčka; v případě emotikonů, resp. emoji jde např. o to, že výše popsany žlutý kruh zobrazující lidskou tvář stereotypně pohybuje očima a ústy. „Rozpohybované“ grafické emotikony či emoji jsou tedy zároveň gify.⁷

3 Viz třeba definice slov *emotikon* a *smajlík* v internetové encyklopedii Wikipedie (Wikipedie, n.d.).

4 Pro zajímavost lze uvést, že jedno konkrétní emoji, a to obličej se slzami od smíchu (face with tears of joy), 😄, bylo v roce 2015 vybráno Oxfordským slovníkem jako slovo roku (Newsbeat, n.d.).

5 Viz třeba příspěvek z internetové diskuse k televiznímu pořadu *Star Dance* ze dne 15. 12. 2019: *Gratuluji, jste holt výjimečná ; -)*

6 Obdobně se již v knize Jandové a kol. (2006) rozlišují emotikony textové a grafické.

7 K vyjmenovaným termínům lze přidat ještě *kaemoji*, tj. japonské emotikony, japonské znaky mají význam *kao* – tvář, *moji* – znak.

3. DOSAVADNÍ VÝZKUM EMOTIKONŮ

Prakticky všechny studie, a to nejen z oblasti psychologie, které se emotikony zabývají, ve svém úvodu zmiňují typologii amerického psychologa Paula Ekmana, jenž definoval sedm emocí, které jsou odhalitelné z výrazu tváře (autor později počet emocí rozšiřoval). Těmito základními emocemi jsou: znechucení, zlost, strach, smutek, štěstí, překvapení a opovržení (Ekman, 2015). Psychologové J. Azuma a M. Ebner (2008), vycházejíce právě z této typologie, píší, že stejně jako jsou zmíněné emoce nezávislé na konkrétní kultuře, lze takto uvažovat i o emotikonech. Emotikony jsou tedy projevy univerzálně platného jazyka, jazyka rovněž kulturně nezávislého. K tomuto pojetí má blízko již zmíněná S. Čmejrková (2006, s. 4), v jejímž textu čteme: „[Emotikon] je [...] znak blízkého kontaktu na velkou vzdálenost a specifická počítačová zprostředkovaná komunikace [...] spočívá v tom, že smrštění světa reflektované jazykem má za následek vznik nového stylu, nového registru a možná i nového existenčního modu jazyka.“⁸

Studie trojice psychologů D. Derks(ová), A. E. R. Bos a J. von Grumbkow (2007) nabídla metodu, jak lze – nejen v psychologii, ale i v jazykovědě – emotikony zkoumat. Její autoři v simulovaném chatu více než 150 středoškolských studentů zjistili jednoznačnou korelaci užívání či neužívání emotikonů v závislosti na tématu a celkovém pozitivním či negativním průběhu chatu. Rovněž psychologové D. Thompson a R. Filik(ová) (2016) zkoumali užívání emotikonů na uměle vytvořeném materiálu. Jejich respondenti měli k různým větám (např. *vypadáš sebevědomě*) písemně dodat sarkastické, pochvalné či kritické vyznění. Ukázalo se, že poměrně často respondenti užili pro vyjádření těchto významů právě emotikon, ačkoli v zadání testu emotikony vysloveně zmíněny nebyly.

Mnoho výzkumů emotikonů spadá do oblasti genderových studií. D. Witmer(ová) a S. L. Katzman(ová) (1997) z analýzy rozsáhlého materiálu internetových diskusních příspěvků zjistily, že ženy užívají více grafických prostředků (včetně emotikonů) a tvoří více konfliktních textů než muži. A. Wolf(ová) 2000 zkoumala změny v užívání emotikonů v závislosti na tom, zda spolu diskutují členové/členky diskusních skupin v genderově homogenních či heterogenních skupinách. Analýza ukázala, že muži v genderově heterogenních diskusních skupinách užívají emotikony (a další prostředky expresivity) častěji než ve skupinách tvořenými pouze muži. Ch. Fullwood a O. I. Martino(ová) (2007) skupině mužů a žen předložili k posouzení jednak texty, které emotikony obsahovaly, jednak texty bez nich. Výsledkem analýzy jsou zjištění, že v případě textů s emotikony usuzují ženy i muži na pisatele s vysokou mírou přívětivosti (agreeableness) a extravertze (extraversion). Kromě toho existují výzkumy užívání emotikonů u příslušníků různých generací. Např. F. Krohn (2004) se zabýval otázkou, zda je v současné době možné v obchodní (oficiální) e-mailové komunikaci (v USA) užívat emotikony. Dospěl k závěru, že užívání emotikonů je

8 K tomu viz i článek B. Niševy (2003), která považuje emotikony za internacionalismy.

generačně podmíněno, tedy že lidem narozeným před r. 1946 e-mail s emotikony poslat nelze, lidem narozeným mezi lety 1946 a 1964 se e-mail s emotikony posílat spíše nemá, lidem narozeným mezi lety 1964 a 1980 je možné poslat e-mail s některým z běžných emotikonů a lidem narozeným po roce 1980 je vhodné psát e-mail s mnoha emotikony.

Další práce akcentují interkulturní hledisko a dokazují, že používání emotikonů ve skutečnosti zcela kulturně univerzální není. K. Markman(ová) a S. Oshima(ová) (2007) například porovnávaly užívání emotikonů v anglických textech a kaomoji (viz k tomu poznámku 8) v textech japonských. Jejich výzkum ukázal, že jak emotikony, tak kaomoji se ve zvoleném souboru elektronických textů často užívaly jako členicí/interpunkční prostředky a dále že repertoár kaomoji byl rozmanitější než repertoár emotikonů. H. Katsuno a Ch. R. Yano(ová) (2007) zkoumali chatovou komunikaci mladých japonských žen v domácnosti. Mimo jiné zjistili, že užívání kaomoji je závislé spíše na pisatelčině náladě, stylu a hravosti než na věcném obsahu textu. Srovnávací analýzu textů na Twitteru (tweetů) českých a anglických provedla Komrsková (2016), a to na příkladu zdvořilostních frází poděkování a pozdravu, jejichž součástí byl emotikon. Autorka mimo jiné zjistila, že při rozloučení se v anglických tweetech výrazně častěji než v českých objevuje záporný emotikon, tj. :-(nebo :-/; pro oba jazyky pak platí, že emotikon je častěji součástí rozloučení než úvodního pozdravu.

V jazykovědě se běžně zkoumá pozice emotikonu v textu, funkce emotikonu jako interpunkčního/členicího znaku a opakování emotikonů (souhrnně k tomu Amaghlobeli, 2012). Např. R. R. Provine, R. J. Spencer a D. L. Mandell(ová) (2007) rozlišují a) samostatné užití emotikonů, tj. emotikon tvoří veškerý obsah např. chatového příspěvku, b) emotikony umístěné na začátku či konci textu a c) emotikony umístěné někde uvnitř textu. F. Yus (2011) konstatuje, že emotikony jsou vizuální prostředky vyjadřující neverbální chování, resp. kompenzují chybějící zvukový kanál; zmiňuje rovněž hledisko frekvenční: nejčastěji užívanými emotikony jsou :-) s významem *štěstí*, :-(s významem *smutek* a ;-) s významem *mrknutí*.

Asi k nejzajímavějším problémům, a to nikoli jen lingvistickým, patří vymezení toho, co vlastně a co všechno emotikony vyjadřují. Tato otázka není snadno zodpověditelná; mnohé studie věnované emotikonům upozorňují na složitý vztah označujícího a označovaného. Jedním z mnoha příkladů, jež ukazují, že emotikony/emoji nezobrazují pouze emoce, je třeba klasifikace v knize E. Jandové a kol. (2006), v níž autoři rozlišují a) výrazy tváře, např. :-) s významem *usmívající se tvář*, b) objekty, lidi, zvířata, např. O:-) s významem *anděl*, c) chování, např. :-? s významem *uživatel kouří dýmku*, d) vzhled, např. B-) s významem *uživatel má brýle*. Velmi inspirativní je v tomto ohledu jazykovědná studie E. Dresnera a S. C. Herringové (2010), kteří analyzují emotikony z pozice teorie mluvních aktů. Docházejí k závěru, že emotikony mohou mít tři různé funkce. Za prvé mohou vyjadřovat emoce, které jsou odvoditelné z výrazu tváře, např. vyjádření radosti či smutku. Za druhé mohou vyjadřovat významy rovněž odvoditelné z výrazu tváře, ovšem nejde o vyjádření emocí,

např. velmi běžně užívaný pomrkávající emotikon může signalizovat žertování. Za třetí mohou emotikony být indikátory ilokuční síly, přičemž tyto indikátory nejsou z výrazu tváře nijak odvoditelné, např. smějící se obličej může podle kontextu vyjadřovat stížnost nebo námitku. Tento emotikon dále velmi často prostě doprovází neutrální text. E. Dresner a S. C. Herringová dále konstatují, že emotikony často nemají význam samy o sobě, svou přítomností však dodávají jisté vyznění psanému textu, např. vyznění sarkastické, zlehčující apod.

4. MATERIÁL A METODA

Pro analýzu byl vybrán server eMimino.cz, konkrétně 100 příspěvků ze tří diskusí věnovaných vaření,⁹ přičemž každý z těchto příspěvků obsahoval alespoň dva emotikony.¹⁰ Obecně velmi známý, oblíbený a často využívaný server eMimino.cz byl vybrán kvůli neformálnímu charakteru jeho diskuzí, který zajišťuje/umožňuje přítomnost emotikonů. Počet příspěvků byl zvolen s ohledem na rozsah tohoto článku. Minimální počet dvou emotikonů v jednom příspěvku umožňuje zkoumat jejich kombinování/opakování, což je předmětem výzkumných otázek. Ve vybraných příspěvcích se objevilo 26 různých emotikonů, jejichž celkový počet činí 257; nejčastěji užívanými emotikony (více než 10 výskytů) byly: 😊 (55 výskytů), 😄 (39 výskytů, animovaný emotikon), 😁 (31 výskytů), 😂 (25 výskytů), 😅 (16 výskytů) a 😊 (15 výskytů). Do zmíněných diskusí přispívají v naprosté většině mladé ženy, těhotné či matky malých dětí (viz např. jejich přezdívky/nicky: kacenka, werunqa, Market091, janca84 aj.), mnohé z matek jsou na rodičovské dovolené.¹¹

Postupně jsem analyzovala všech 100 příspěvků, tj. v každém z nich jsem určila pozici emotikonů (na začátku, na konci, uprostřed, součást oslovení/pozdravu), vyhodnotila případné kombinování/opakování emotikonů a konečně určila význam emotikonů, a to především význam pragmatický, méně často význam odvoditelný přímo z grafické podoby emotikonu. Takto byly získány odpovědi na výzkumné otázky položené v části 1.¹²

Následující analytické části obsahují ukázky z diskusí; čísla, kterými jsou opatřeny, odpovídají pořadí v rámci textu tohoto článku.

9 Jde o diskuse *Co dnes vaříte, Cukroví, cukroví a zase cukroví* a *Co jste dnes pekly dobrého?* (eMimino.cz, n.d.). Téma vaření jsem zvolila zcela náhodně.

10 Rozhodně neplatí, že dva či více emotikonů se vyskytovaly v každém příspěvku ve vybraných diskusích. Např. v 50 po sobě jdoucích příspěvcích diskuse *Cukroví, cukroví a zase cukroví* se objevilo 17 příspěvků bez emotikonu, 20 příspěvků s jedním emotikonem, 5 příspěvků se dvěma, 6 se třemi, 1 se čtyřmi a rovněž 1 se šesti emotikony.

11 Toto tvrzení lze zobecnit pro server eMimino.cz jako celek, o čemž svědčí jedna z charakteristik na serveru uvedená: *Emimino.cz – Největší portál, kde jsou těhotné a maminky jako doma*. Na druhou stranu, přítomnost mužů či příslušnic jiných generací samozřejmě vyloučit nelze.

12 Přehled všech užitých emotikonů je uveden v příloze.

5. POZICE EMOTIKONU V TEXTU

Obecně platí, že ve zvoleném souboru 100 příspěvků se emotikon nevyskytuje na začátku příspěvku. Byl nalezen pouze jediný případ, kdy týž emotikon byl užít před jistou dvojicí slov a po ní. Pouze s výjimkou šesti příspěvků se emotikon (příp. více emotikonů) vyskytuje na konci vždy. Užívání emotikonů na konci příspěvku lze tedy považovat za pravidelné, výjimečné jsou naopak případy, v nichž se na konci emotikon neobjevuje.

Emotikony se nejčastěji vyskytují v místech, v nichž by se ve spisovném (korigovaném) textu vyskytovalo nějaké interpunkční znaménko. Hned je ale třeba říci (k tomu viz již Amaghlobeli, 2012), že emotikony nemohou nahrazovat automaticky jakékoli interpunkční znaménko. Nejčastěji nahrazují tečku, dále mohou nahrazovat čárku, vykřičník či tři tečky. Nenahrazují však otazník (k tomu viz dále). Situaci, v níž emotikony nahrazují interpunkční znaménka – zde nejpravděpodobněji tečku –, ilustruje ukázka (1):

(1) Tak já dnes budu dělat houbovou polívku, a tortilu s kuřecím masem 🍝
inspirace tady z emiminovskejch stránek 🍝¹³

V mnoha příspěvcích dochází k rozmanitému kombinování klasické interpunkce a emotikonů v roli interpunkčních znamének. V příspěvku (2) se například emotikony objevují vždy v místech, kde by v klasickém (korigovaném) psaném textu byla tečka, případně vykřičník. Jinak ale pisatelka v textu užívá velká písmena na začátku vět a souvětí a další interpunkční znaménka, tj. čárky, závorky, v souladu se spisovnou normou.¹⁴

(2) Já tedy dělám jen jeden druh cukroví, ale nejhorší je, že všichni tvrdí, že zase tak dobré není (jako jsou rohlíčky, linecké apod.), ale přitom ho všichni sežerou jako první 🍝 Dělán pro rodinu balíčky a sestřenka přiznala, že jí ho její táta málem snědl, kdyby ho nenachytali a to měl svůj vlastní 🍝 🍝 🍝
Všichni si stěžují, že je tvrdé a nedá se jíst a přitom ho mají v puse a žužlaj 🍝
V tomhle vánoce miluju ❤️

Ve 14 příspěvcích byly emotikony užity po interpunkčním znaménku, resp. po tečce, vykřičníku či třech tečkách, jako v příkladě (3):

(3) Zvláště v případě, kdy mi manžel na otázku "co mám zítra vařit?" odpoví "uvař něco, co jím! 😊 To by mě fakt čerti vzaly. 🍝

¹³ Veškeré příklady z internetové diskuse jsou ponechány v autentické podobě.

¹⁴ Odchytkou od spisovné neutrální češtiny jsou pouze výrazy *sežerou* a *žužlaj* a právě užité emotikony.

V jednotkách případů se objevují delší příspěvky, v nichž jsou jako členicí/interpunkční znaménka užity pouze emotikony. V příkladě (4) pisatelka, s výjimkou dvou čárek, neužívá ani žádná další interpunkční znaménka, ani velká písmena na začátku vět:

(4) to taky není ono tam nebyl kokos 😊 já se z toho zblázním 😊 no na ten pudingove bych taky chtěla 😊 možná babi dávala tuk, všechno bez toho kokosu 😊 na vrch vždycky dala lentytku 😊 když to bylo ještě teplé 😊 klidně pošli do zprávy budu moc ráda i to pudingove já ho udělala ale to není ono 😊 nevím, kde na ty recepty chodili se zkusím pak zeptat a ty recepty pošli do zprávy ale nic moc složitého 😊

Jak bylo uvedeno, obecně platí, že emotikony nenahrazují otazník. Pokud se pisatelky na něco ptají, užívají otazník, který může být doplněn emotikonem, jako je tomu v následujícím případě (5). Pisatelka nejprve užila emotikon, místo kterého si lze představit tečku či vykřičník, dále klade otázku, již signalizuje otazník, až po něm následuje emotikon:

(5) mnam to bych si dala 🤔 jak delas presne ty placky, s cim to smichavas? 😊

V rozporu s tvrzením, že emotikon nemůže nahrazovat otazník, se v analyzovaných příspěvcích objevil následující příspěvek (6), v němž první emotikon zjevně plní funkci otazníku. Je však třeba hned dodat, že v celém souboru se takový případ vyskytl pouze jednou a že mohlo jít o pouhé opomenutí.

(6) a nemáte některá tip na nějaké „zdravé pečení“ 😊 snažím se zhubnout, začala jsem chodit do metabolické poradny, tak bych si to ráda nepokazila. I když stejně nevím, co si počnu na všech těch návštěvách 😊

Ve zkoumaném souboru objevily pouze dva případy, v nichž pisatelky emotikon umístily dovnitř závorok; jedním z nich je příklad (7):¹⁵

(7) Pokud budou zítra všechny ingredience (což je umění nemít doma cukr moučku, hladkou mouku nebo vejce, přestože zázvor máme kupodivu vždy 🍪), tak budu dělat zázvorok ❤️

Na první výzkumnou otázku lze souhrnně odpovědět, že v daném souboru příspěvků se pravidelně emotikony objevují na konci textu. Nejčastěji jsou v roli interpunkčních znamének, resp. členicích signálů. V jednotlivých příspěvcích je značně různý poměr

¹⁵ Závorok jsou obecně v této internetové diskusi užívány jen výjimečně.

klasických interpunkčních znamének a emotikonů, rozmanité je také (ne)užívání velkých písmen po emotikonech. Emotikony se nevyskytují na začátku textů.

6. OPAKOVÁNÍ A KOMBINOVÁNÍ EMOTIKONŮ

Ve zvoleném souboru se objevilo 15 případů opakování/zmnožování emotikonů. Objevily se dvojice či trojice stejných emotikonů, jež byly tvořeny těmito emotikony: 😊, 😄, 😁, 🤔, 😊, 😊. S výjimkou příkladu (2) byly dvojice/trojice stejných emotikonů umístěny vždy na konci příspěvku. Pouze v jednom případě (8) pisatelka emotikony zmnožuje v rámci jednoho příspěvku dvakrát:

(8) Já pečů z Hery, ale 13. prosince mě čeká extrakce všech moudráků a to se zřejmě promítne do výroby a konzumace cukroví. 😊😊😊
Když jsem viděla nadpis, čekala jsem, že to bude souviset s máslem 😊😊😊

Kombinováním emotikonů se rozumí dvojice či trojice (ve dvou případech)¹⁶ různých po sobě jdoucích emotikonů. V analyzovaných příspěvcích se vyskytlo 18 takových případů, viz tabulku:

Tabulka: Přehled kombinací emotikonů

🤔😊	😊	😊😊	🤔😄	😊🌸😊	🤔🤔
🤔😊😊	😊😊😊	🤔🤔	🤔👉👉	😊😊😊	😊🤔
😊🌸😊	🌸😊😊	🌸😊🤔	🤔😊😊	😊😊🌸😊😊😊	🤔🌸😊😊😊

Z přehledu je zjevné, že každá z kombinací emotikonů je jedinečná, neopakuje se. V 11 příspěvcích se kombinace emotikonů vyskytla na konci příspěvku, jako je tomu v příkladě (9).

(9) Děkuju, dala jsem inzeráty, tak uvidíme, snad je vás víc takových 😊😊😊

Dvojice emotikonů uvnitř textu ukazuje příklad (10):

(10) mě zaujali makaronky 🤔😊 znám makronky, nebo marokánky, ale makaronky jsou u nás nudle.. no třeba se dovím něco nového 😊

K opakování a kombinování emotikonů lze souhrnně říci, že ve zvoleném souboru příspěvků byl jeden z těchto způsobů použití emotikonů využit zhruba ve třetině příspěvků. V žádném z příspěvků se nevyskytlo opakování a kombinování emotikonů

¹⁶ V první trojici jsou vlastně emotikony čtyři, první dvě tváře (😊😊) jsou zde považovány za jeden emotikon, takto i v závěrečném přehledu emotikonů (viz přílohu).

současně. Opakováno bylo šest různých emotikonů. V jedinečných kombinacích dvou či tří emotikonů se objevilo celkem 13 různých emotikonů, což pravděpodobně svědčí o tom, že kombinace emotikonů, na rozdíl od emotikonů samotných, nejsou dosud standardizovány.

7. VÝZNAM EMOTIKONŮ

Jak ukazuje také tabulka v příloze, ve vybraném souboru převažuje počet emotikonů kladných, tj. usměvavých tváří. To ukazuje na celkově nekonfliktní průběh zvolených diskusí, na jejich přátelský, kooperující charakter.

Kladné emotikony jsou často užívány jako členicí signály, zároveň se v tomto jejich užívání projevuje jejich polyfunkčnost, tj. poskytují také informaci o bezproblémovém, nekonfliktním, přátelském dialogu. Dále mohou nahrazovat výraz tváře, který by diskutující pravděpodobně zvolili při dialogu tváří tvář, tj. usmívali by se na sebe. Takový význam emotikonů dokládá, kromě příkladu (4) uvedeného výše, třeba příspěvek (11):

(11) jee děkuji já to našla na netu 😊 protože jsem si našla podobný recept a koukám a škrobová moučka 😊 tak říkám zase nic 😊 a ono je to Solamyl 😊 děkuji děkuji já tohle zkusím prvně já vždy dělala klasiku- perníčky, linecké, rohlíčky, atd atd a letos jsem si řekla ,že udělám jinak ,že udělám tu čokoládu a to pudingove a jsme 2 s přítelem a přítel moc sladké nejí tak jsem si řekla, že udělám 5 druhů 3 už mám 3 druhy tak udělám 2 těsta a pak zkusím slané tyčinky a těsně před Vánoci ty šneky 😊 a pak akorát domácí vaječný likér ten nesmí chybět a letos méně alkoholu popřípadně těhotenství takže asi tam dám jen 1 panák na 0,75 😊 a žádné přeheni minulý rok jsem četla, že půl litru jenže to vy bylo moc silné a já to mám hrozně ráda bych byla na šrot 😊 tak jsem dávala 3-4 panáky 😊

Emotikony ve členicí funkci se objevily celkem ve 22 příspěvcích, tedy více než ve třetině. Pokud někdo tímto způsobem člení svůj text, zpravidla užívá jeden stále stejný emotikon, jako je tomu v příkladě (4). Žlutý usmívající se obličej je nejčastěji užívaným emotikonem ve členicí funkci. Jak ukazuje posledně uvedený příklad (11), někdy se takto užívají dva sice různé, ale velmi podobné emotikony (čtvrtý emotikon je mírně odlišný od všech ostatních).¹⁷ V diskusí se v této funkci objevoval ještě zelený usmívající se obličej, ovšem spíše ojediněle (12):

(12) Zapečenou brokolici s bramborama 🍷 přemýšlela jsem jen nad štouchanýma bramborama, ale dnes máme trénink, tak ať je jídlo pořádné 🍷 u mě nápady jsou, dostala jsem novou kuchařku, jedu podle stránek 🍷 bo jsme jedli pořádk to samé dokola, to už fakt nešlo...

¹⁷ Objevil se také příspěvek, v němž byly v členicí funkci užity tři různé emotikony: 😊, 😊, 🍷.

Emotikony se podílejí na pozitivním či negativním vyznění neutrálního textu. Např. v následujícím příspěvku je umístěn emotikon vyjadřující nespokojenost (koulení očima) po souvětí: *Mám 13 měsíční dítě ataky mixuju.*¹⁸ Svou nespokojenost, resp. vyšší míru nespokojenosti pisatelka vyjadřuje ještě dalším emotikonem, obličejem narážejícím do zdi. Oba zvolené emotikony jsou animované, což dodává celému příspěvku na dramatickosti, naléhavosti. Emotikony, společně se třemi tečkami v závěru příspěvku, jsou v tomto případě skutečně zásadními prostředky pro pochopení významu příspěvku. Bez nich by se jednalo o pouhé konstatování, o neutrální vyjádření (malému dítěti je třeba mixovat jídlo).¹⁹

(13) Mám 13 měsíční dítě ataky mixuju. 😞 Respektive maso+zeleninu a když přidám rýži, tak tu už ne. Já vůbec nevím, jak nenápadně zakomponovat větší kousky a postupně míň a míň mixovat. Třeba rohlík sní v pohodě, ale jak je to na lžičce... 🍴 😞

Dvojice různých, významově odlišných, až protikladných emotikonů jsou důležité pro pochopení významu i v dalším příspěvku, které by bez nich bylo rovněž pouhým neutrálním vyjádřením. První emotikon je animovaný, mění se barva obličeje z růžové na žlutou,²⁰ pisatelka jím vyjadřuje svůj stud, omlouvá se za to, že si nepřčetla celou diskusi, tedy se v jednom ze svých předchozích příspěvků ptá na něco, co již bylo zodpovězeno. Následuje další emotikon, běžný úsměv, jímž pisatelka zřejmě vyjadřuje, že přes její komunikační přešlap je diskuse nadále nekonfliktní, přátelská. Jistě jsou možné i další interpretace. Druhým z emotikonů může pisatelka dodat celému předchozímu textu, tj. včetně prvního emotikonu, ironické vyznění; konečně je možné uvažovat o tom, že druhým emotikonem je ironizován pouze předchozí emotikon. Na tomto příkladu se tedy ukazuje schopnost emotikonů vyjádřit na malém prostoru výraznou proměnu, resp. ironizaci emocí:

(14) Aha.. Asi jsem měla číst celou diskusi 😏😏

V následujícím příspěvku (15) se objevuje, mezi příspěvky pouze jednou užitý, emotikon střílející na obrazovku počítače. Byl užit v kombinaci s usmívajícím se emotikonem. Opět jde tedy o dvojici emotikonů s odlišným, ba protikladným významem. S ohledem na obsah napsaných slov se lze domnívat, že pisatelka emotikony vyjadřuje svou nespokojenost, smích je pravděpodobně ironický. Náležitěmu vyznění pak

18 Zde vzniká zřejmě vlivem rychlého, nekorigovaného psaní slovní hříčka *a taky / ataky*.

19 Naopak pozitivní vyznění dodávají kladné emotikony textu, jenž by bez nich byl rovněž textem neutrálním, pouhým konstatováním v tomto příkladě: Ok, „naliju“ to tam a uvidím... 😊 nechce se mi běžet pro jízku... 🚗

20 Žlutá barva obličeje je v emotikonech nejčastější, nejdéle užívaná, proto ji lze považovat za neutrální. V současné době se však situace výrazně mění, neboť se rozšiřuje repertoár emotikonů s různou barvou pleti; lze nalézt např. poučení o tom, že při užívání emotikonů lze rozlišovat následující barevné odstíny barvy kůže: light skin tone, medium-light skin tone, medium skin tone, medium-dark skin tone, dark skin tone (Emojipedia, n.d.).

výrazně napomáhá další (střílejší) emotikon, jímž je nespokojenost vyjádřena již zcela zřetelně:

(15) Mňám tortilu bych si taky dala, jenže to by mi chlap řekl že to není pořádné jídlo 🤢🤮🤨

Kromě funkce intenzifikační mohou mít emotikony i funkci opačnou, tedy svou přítomností zmírňují/oslabují obsah předcházejících slov, jako je tomu v následujícím příkladě (16), v němž pisatelka svůj příspěvek ukončila kladnými emotikony. Tato funkce je někdy nazývána také funkce mitigační (z angl. mitigation).

(16) Já peču z Hery, ale 13. prosince mě čeká extrakce všech moudráků a to se zřejmě promítne do výroby a konzumace cukroví 😊😊😊

Jedním z nejčastěji užívaných emotikonů (viz přílohu) je 🙌, který zobrazuje dnes velmi rozšířené gesto, totiž zdvižený palec vyjadřující úspěch, pochvalu či povzbuzení; kromě zdviženého palce je samozřejmě důležitý také úsměv. Tento emotikon je tedy možno chápat jednak jako náhradu gesta, jímž by pravděpodobně svůj text pisatel doplnil v rozhovoru tváří v tvář, jednak dodává textu pozitivní vyznění (zhruba ve smyslu *chválím tě, povedlo se ti to*), jako je tomu v příkladě (17):

(17) mnam to bych si dala

Některé emotikony vyjadřují totéž co slova bezprostředně předcházející, jejich užití lze chápat jako pleonastické (víceré vyjádření téhož) či intenzifikační. Příkladem jsou emotikony – obrázky čerta a srdíčka –, jež následují po slovech *čerti* a *miluju*. Ve druhém příspěvku se tento emotikon objevuje také na konci věty předchozí, resp. na začátku věty obsahující slovo *miluju*. Pisatelky jimi opakují či zvýrazňují obsah napsaných slov:

(18) To by mě fakt čerti vzaly. 🤖💔

(19) Všichni si stěžují, že je tvrdé a nedá se jíst a přitom ho mají v puse a žužlaj ❤️ V tomhle vánoce miluju ❤️

V příspěvku (20) lze jako pleonasmus označit první slovo, *sakra*, a emotikon na konci věty, obličej s koulejícíma očima. Užití dvou prostředků se stejným či podobným významem, jež signalizují nespokojenost, nelibost, nesouhlas, údiv či překvapení, je zároveň opět výrazem intenzifikace:

(20) Sakra rizoto jsme měli minulý týden 😞

Výrazným prostředkem intenzifikace je opakování stejných či kombinování podobných emotikonů. Následující příspěvek (21) obsahuje slovo *bomba* a tři stejné emotikony (zdvžený palec). Opakované užití emotikonu lze opět chápat jednak jako pleonastické – samotné slovo *bomba* v tomto případě vyjadřuje obdiv, pochvalu –, jednak jako intenzifikační – hned trojí užití pochvalného emotikonu pisatelčin postoj výrazně zesiluje:

(21) Bomba 🙌🙌🙌

V příspěvku (22) se objevuje kombinace dvou podobných emotikonů, smějících se obličejů. Emotikony jsou opět polyfunkční. Jednak dodávají původně neutrálnímu textu pozitivní vyznění, jednak toto vyznění výrazně zesilují. Dvojice emotikonů signalizuje zřejmě výraznější či déle trvajícím (snad i proměnlivým) smích; intenzita smíchu je posílena také tím, že druhý z emotikonů je animovaný:

(22) mě zaujali makaronky 🍝😄

Emotikon s květinou se v diskusích tradičně užívá jako vyjádření poděkování. V příspěvku (23) se vyskytuje v kombinaci s dalšími dvěma emotikony. Všechny tři dohromady vyjadřují silně pozitivní vyznění celého příspěvku, závěrečné emotikony jsou společně s textem oceněním zveřejněného receptu, poděkováním za něj, poslední emotikon, mávající rukou, signalizuje přátelský vztah pisatelky s autorkou receptu. Účinek usmívajících se emotikonů zesiluje ještě užití citoslovce *cheche*.

(23) No prave, uz tes se me sbihaji sliny, cheche, a este s tim okureckovym salatkem, no mnamka! 🍷🌸😄🍷

Emotikon s mávající rukou lze užít v samotném úvodu příspěvku, tedy jako úvodní pozdrav, signál navázání kontaktu či při rozloučení. V obou případech může emotikon nahrazovat gesto, skutečné zamávání rukou, jehož by mohlo být užito v rozhovoru tváří v tvář. Tato užití ilustrují následující příspěvky.

(24) Ahoj 😊👋 Já na zakázky nikdy nepekla

(25) konečně slepeno (4kg) ,konecne jdu spat 😊😄👋

Význam emotikonu 😊 je ve zvoleném vzorku příkladů proměnlivý. Pisatelky jej užívají třeba tehdy, když chtějí vyjádřit vzájemné spojení. V příkladu (26) pisatelka radí, jak docílit správné konzistence čokoládové polevy. Jde o reakci na příspěvek, v němž si jiná pisatelka stěžuje, že se jí to nedaří. Emotikon vyjadřuje povzbuzení, zároveň může být opět polyfunkční, tedy může nahrazovat skutečný povzbuzující úsměv doplněný mrknutím oka, který by byl užít při komunikaci tváří v tvář.

(26) Podle mě důležité je to, aby se to ohřívalo pomalu, ve vodní lázni, aby to nezačalo vařit, to je celá sranda.. 😊

V příkladu (27) opět pisatelka poskytuje ostatním rady, doporučuje, čemu je třeba se vyhnout, vzápětí ale prezentuje vlastní zkušenost s tím, když se právě zmíněné skutečnosti někdo nevyhne. Pro tento případ hned nabízí řešení, po němž následuje emotikon 😊. Jeho význam je tedy v tomto případě zhruba: *i když uděláme chybu, poradíme si; všechno má své řešení*. Emotikon vyjadřuje zároveň zmíněné spojení, jeho význam lze vyjádřit zhruba ve smyslu *víme svoje, rozumíme si*.

(27) Ještě technická - většinou mi zbyde ta náplň, nesmí se jí dát moc - leze ven. Ale i když vyleze, tak se to obalí 😊

V příkladu (28) je emotikon 😊 užit jako třetí v pořadí. Pisatelka popisuje možná úskalí pečení většího množství cukroví na zakázku. Emotikon dodává jisté vyznění předchozím slovům, vyjadřuje pisatelčin odstup, nesouhlas. Vzápětí ale svá slova zmírňuje, užívá emotikon se zdviženým palcem, jímž (společně s napsanými slovy) naznačuje, že pečení na zakázku někomu naopak může vyhovovat. Emotikony jsou tedy pro pochopení významu textu důležité.

(28) Ahoj 😊👍 Já na zakázky nikdy nepekla, i když by si lidi objednali rádi, po tom co ochutnali 😊 Držím palce, ať Ti to jde od ruky a nezapomeň; neber si příliš zakázek, ať Tě to pořád baví a nestaneš se vystresovaným otrokem svého koníčku. Kamarádka peče kolem 70ti kil a peče už od listopadu, kilo směsi snad za 500, nevím jak letos. Beru to podle loňska. Většina zákszníků si bere kolem 2-4kil, odkupuje to zhruba 25 lidí. Vím jak peče po nocích, i když má třeba nemocný děti, peče i přes den, muž jí hlídá děti a pod. Podle mě fakt otročina 😊 Ale jí to za to stojí 😊👍

Pouze v jednom případě (29) se vyskytlo opakování pomrkávajícího emotikonu. Došlo k němu v závěru příspěvku, v němž pisatelka vyjadřuje svůj důrazný nesouhlas s používáním jistých ingrediencí, které pejorativně označuje *humus fialovej*. Po tomto označení následuje animovaný emotikon zobrazující zvracení (které však ze statické podoby emotikonu není zřetelné), tedy jde opět o pleonastické či intenzifikační užití emotikonu. Emotikon vyjadřuje zhruba totéž co slova bezprostředně předcházející, zároveň velmi zřetelně zobrazuje jisté zdravotní komplikace, které mohou dle pisatelky nastat při užití zmíněných ingrediencí. Dále se v příspěvku objevuje usmívající se emotikon s palcem vzhůru, a to po uvedení ingredience, již naopak pisatelka preferuje. Konečně užívá zmíněnou dvojici mrkajících emotikonů, v nichž opět odsuzuje užívání jistých ingrediencí. Emotikony zde tedy vyjadřují ironický úsměv, úsměv, jenž doprovází kritický, nesouhlasný text.

(29) Stela a Hera to je humus flalovej 🍌 másličko je másličko 🍌 už jen začátek receptu TUK NA PEČENÍ..stela a hera mi stačilo 😊😊

K významům užitých emotikonů lze souhrnně říci, že ve vybraném vzorku příspěvků byla velice výrazná jejich funkce členicí. Členicí funkce se významně uplatňuje také v úvodních a závěrečných částech příspěvku, tj. při úvodním pozdravu a rozloučení. Emotikony velmi často zesilují význam bezprostředně předcházejících slov. Emotikony mohou dále dodat původně neutrálnímu textu pozitivní, či negativní vyznění; v tomto smyslu jsou zásadními prostředky pro pochopení významu. Kombinace protikladných emotikonů může vyjadřovat rychle se měnící pisatelovy pocity, případně signalizovat ironické vyznění. Obecným rysem emotikonů je jejich polyfunkčnost.

8. ZÁVĚR

Analýza emotikonů se zaměřila postupně na jejich umístění v textu, opakování a kombinování a význam. Ve vybraném vzorku 100 příspěvků z neformální internetové diskuse, které obsahují alespoň dva emotikony, byly emotikony nejčastěji umísťovány na konci textu. Často se vyskytovaly v místech, v nichž by se ve spisovných textech vyskytovalo interpunkční znaménko. K opakování/kombinování emotikonů docházelo zhruba v každém třetím příspěvku. Repertoár opakujících se emotikonů byl omezený (6 z celkem 25). Kombinace emotikonů byly jedinečné, tj. v celém vzorku se nevyskytla stejná dvojice či trojice různých emotikonů. Při analýze významu emotikonů se ukázalo, že pro pisatele jsou především nezbytnými prostředky členicími. Další výrazná funkce emotikonů je intenzifikace. Nepostradatelné jsou emotikony tehdy, když původně neutrálnímu textu dodávají pozitivní, negativní či ironické vyznění. Pro emotikony je typická polyfunkčnost. Týž emotikon může mít např. funkci členicí, funkci intenzifikační a funkci udržování přátelského kontaktu.

Provedený výzkum, jenž navazuje na práce uvedené v části 3, ukázal, že užívání emotikonů v internetových diskusích tohoto typu je velmi běžné (příspěvky bez emotikonů se však vyskytují rovněž, viz pozn. 12). Výrazným rysem emotikonů je jejich ekonomičnost. Díky stále se zdokonalujícímu grafickému ztvárnění emotikonů jsou plně funkčními prostředky vyjadřování kladných i záporných pocitů, nálady měnící se během psaní příspěvku, pisatelových postojů k napsanému, proměnlivých výrazů obličeje, dále gestikulace, tj. především pohybů rukama, rameny a hlavou. Ve vybraném vzorku byly hojně užívány emotikony animované, které jsou v jinak statickém napsaném textu velmi nápadné a psaný text výrazně přibližují živému rozhovoru vedenému tváří v tvář.

Analýza byla provedena pouze na příkladech z internetových diskusí o vaření na serveru eMimino.cz. Získané poznatky tedy nelze jednoduše vztáhnout na jiný typ diskusí, např. na facebookové příspěvky, na příspěvky komentující politické či ekonomické články zpravodajských serverů apod., v nichž by se velmi pravděpodobně výrazně proměnil repertoár užívaných emotikonů. Obdobně zaměřený výzkum

v odlišných typech diskusí a následné srovnání s výzkumem prezentovaným v tomto článku by byly nepochybně přínosné. Užitečné by rovněž bylo aplikování jiné výzkumné metody na týž materiál, např. metody následného interview s pisatelkami internetových příspěvků (Neustupný, 1999).

Lucie Jílková pracuje v oddělení stylistiky a sociolingvistiky Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky. Studovala na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze obory obecná lingvistika, fonetika a maďarská filologie. Doktorské studium absolvovala tamtéž. Věnuje se stylistice, fonetice a elektronické komunikaci. V nedávné době autorsky přispěla do monografií *Stylistika mluvené a psané češtiny* a *Syntax mluvené češtiny*.

Kontakt: jilkova@ujc.cas.cz

POUŽITÁ LITERATURA

- Amaghlobeli, N. (2012). Linguistic features of typographic emoticons in SMS discourse. *Theory and Practice. Language Studies*, 2(2), 348–354.
- Azuma, J., & Ebner, M. (2008). A stylistic analysis of graphic emoticons: can they be candidates for a universal visual language of the future?. In: J. Luca, & E. R. Weippl (eds), *Proceeding of World Conference on Educational Media, Hypermedia and Telecommunications (ED-Media)* [online], 972–979.
- Čmejrková, S. (1999). Czech on the Network: Written or Spoken Interaction?. In B. Naumann (ed.), *Dialogue Analysis and the Mass Media*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 113–126.
- Čmejrková, S. (2006). E-čeština. In: M. Lišková (ed.), *Čeština doma a ve světě*, 1–4, 4–15.
- Derks, D., & Bos, A. E. R., von Grumbkow, J. (2007). Emoticons and social interaction on the Internet: the importance of social context. In: *Computers in Human Behavior*, 23, 842–849.
- Dresner, E., & Herring, S. C. (2010). Functions of the nonverbal in CMC: Emoticons and illocutionary force. *Communication Theory*, 20, 249–268.
- Ekman, P. (2015). *Odhalené emoce*. Jan Melvil Publishing.
- Fullwood, Ch., & Martino, O. I. (2007). Emoticons and Impression Formation. *Early Popular Visual Culture*, 19/7, 4–14.
- Hladká, Z. et al. (2005). *Čeština v současné soukromé korespondenci. Dopisy, e-mail, SMS*. Brno: Masarykova univerzita.
- Jandová, E. et al. (2006). *Čeština na WWW chatu*. Ostrava: Filosofická fakulta Ostravské univerzity.
- Kaderka, P. (2017): MULTIMODÁLNÍ KOMUNIKACE. In: Petr Karlík, Marek Nekula, & Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*.

- URL: https://www.czechency.org/slovník/MULTIMODÁLNÍ_KOMUNIKACE (poslední přístup: 4. 9. 2020).
- Katsuno, H., & Yano, C. (2007). Kaomoji and expressivity in a Japanese housewives' chat room. In: B. Danet, & S. C. Herring (eds), *The Multilingual Internet: Language, Culture, and Communication Online*. Oxford: Oxford University Press, 278–300.
- Komrsková, Z. (2016). Komunikace prostřednictvím emotikonů. In: *Vícejazyčnost. Český, polský a německý jazyk, literatura a kultura v komparaci*. In: M. Veselka, D. Nowicka, N. Czemplik, & C. Neumann (eds), Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 17–29.
- Komrsková, Z. (2019). Užívání emotikonů v soukromé e-mailové komunikaci. *Jazykovědné aktuality*, LVI (1–2), 26–32.
- Krohn, F. (2004). A generational approach to using emoticons as non-verbal communication. *Journal of Technical Writing and Communication*, 43, 321–328.
- LeVine, P., & Scollon, R. (eds.) (2004). *Discourse and Technology: Multimodal Discourse Analysis*. Washington, D. C.: Georgetown University Press.
- Markman, K. M., & Oshima, S. (2007). *Pragmatic play? Some possible functions of English emoticons and Japanese kaomoji in computer-mediated discourse*. Presented at the Association of Internet Research Annual Conference 8.0: Let's play!
- Nábělková, M. (2013). Komunikačný obraz česko-slovenských lexikálních diferencí – svedectvo internetu. *Studia Academica Slovaca*, 42, 139–167.
- Neustupný, J. V. (1999). Následné (follow-up) interview. *Slovo a slovesnost*, 60, 13–18.
- Niševa, B. (2003). K jednomu zvláštnímu typu internacionalizmů – tzv. emotikony a akronymy. In: Z. Tichá – A. Rangelova (eds.), *Internacionalizmy v nové slovní zásobě*, 220–228.
- Nová slova v češtině. Slovník neologismů* (2004). Kolektiv autorů. Praha: Academia.
- Nový akademický slovník cizích slov* (2007). Kolektiv autorů. Praha: Academia.
- Park, J., Baek, Y. M., & Cha, M., (2014): Cross-Cultural Comparison of Nonverbal Cues in Emoticons on Twitter: Evidence from Big Data Analysis. In: *Journal of Communication*, 64, 333–354.
- Provine, R. R., Spencer, R. J., & Mandell, D. L. (2007). Emotional expression online. Emoticons punctuate website text messages. *Journal of Language and Social Psychology*, 26 (3), 299–307.
- Thompson, D., & Filik, R. (2016). Sarcasm in Written Communication: Emoticons are Efficient Markers of Intention. *Journal of Computer-mediated Communication*, 21/2, 105–120.
- Witmer, D., & Katzman, S. L. (1997). On-line smiles: Does gender make a difference in the use of graphic accents?. *Journal of Computer-mediated Communication*, 2/4, dostupné elektronicky: <https://academic.oup.com/jcmc/article/2/4/JCMC244/4584347>.
- Wolf, A. (2000). Emotional expression online: Gender difference in emotion use. *Cyber Psychology & Behavior*, 3/5, 827–834.

Yus, F. (2011). *Cyberpragmatics. Internet-mediated communication i context*. John Benjamins Publishing Company.

Internetové zdroje:

- eMimino.cz (n.d.). *Vaříme, pečeme, konzervujeme*, datum vyhledání 18. 9. 2020, <https://www.emimino.cz/diskuse/varime-peceme-konzervujeme/>.
- Emojipedia (n.d.). *Emoji Modifier Sequence*, datum vyhledávání 18. 9. 2020, <https://emojipedia.org/emoji-modifier-sequence/>.
- Internetová jazyková příručka (n.d.). *Emotikon*, datum vyhledávání: 18. 9. 2020, <https://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=emotikon>.
- Nechybujte.cz (n.d.). *Internetový slovník současné češtiny*, datum vyhledávání 18. 9. 2020, <https://www.nechybujte.cz/slovník-soucasne-cestiny/emotikon?>.
- Newsbeat (n.d.). *Oxford Dictionaries Word of the Year is the tears of joy emoji*, datum vyhledání 18. 9. 2020, <http://www.bbc.co.uk/newsbeat/article/34840926/oxford-dictionaries-word-of-the-year-is-the-tears-of-joy-emoji>.
- Okoun (n.d.). *Čeština*, datum vyhledávání: 18. 9. 2020, <https://www.okoun.cz/boards/cestina?contextId=1710539>.
- Wikipedie (n.d.). *Smajlík*, datum vyhledání 18. 9. 2020, <https://cs.wikipedia.org/wiki/Smajlík>.
- Znaky na klávesnici (n.d.). *Emoji, neboli emodži*, datum vyhledání: 18. 9. 2020, <https://znakynaklavesnici.cz/emoji/>.

Příloha

Přehled všech užitých emotikonů. Zkratka AE znamená, že emotikon je animovaný (gif). Emotikony jsou řazeny podle frekvence.

typ emotikonu	počet	popis emotikonu
	55	usmívající se tvář zelené barvy, s viditelnými zuby
	39	usmívající se tvář, horní ret je v pohybu směrem nahoru a dolů, zdvihají se koutky úst, pohybuje se obočí (AE)
	31	usmívající se tvář
	25	usmívající se tvář s viditelnými zuby
	16	usmívající se tvář se zdviženým palcem
	15	usmívající se tvář, jedno oko pomrkává
	9	tvář se semknutými rty, její barva se mění ze žluté na tmavě růžovou (AE)
	8	usmívající se tvář s tleskajícími dlaněmi (AE)

typ emotikonu	počet	popis emotikonu
	8	usmívající se tvář s mávající rukou, ruka se přibližuje k hlavě a zase se od ní vzdaluje (AE)
	6	oči mrkají a pak jsou v sloup, pravý koutek úst se zvedá a klesá (AE)
	6	rozmrzelá tvář, o bradu je opřená ruka, ukazováček je v pohybu (AE)
	5	tvář s vykulenýma očima a vyplazeným jazykem
	5	usmívající se tvář, hlava se otáčí z jedné strany na druhou, ruce se pohybují nahoru a dolů (AE)
	5	zamračená tvář, obličej se otáčí do jedné strany a vrací se zpět, přitom se zdvihají ruce, především jejich horní část (krčení rameny) (AE)
	4	usmívající se tvář s květinou
	4	tvář narážející do zdi, když se zdi dotýká, usmívá se, když je vzdálena, mračí se (AE)
	3	červené srdce
	3	tvář se zbraní střílející na obrazovku počítače, zbraň se pohybuje vpřed a vzad (AE)
	3	tvář zavírající a otvírající ústa
	3	zamračená tvář s obočím
	2	tvář s vykulenýma očima
	2	obličej se k sobě přibližují a pak se od sebe oddalují, pravý rukama objímá levého, při kontaktu zavírají oči (AE)
	1	tvář čerta, ruka s vidlemi se zdvihá a klesá, rohy se zvětšují a zmenšují (AE)
	1	usmívající se tvář s tmavými brýlemi a vlasy, naklání se dolů a zase zpět, hýbe rukou, která má zdvižené krajní prsty (AE)
	1	tvář, která se střídavě směje a zvrací (AE)
	1	usmívající se tvář se slunečními brýlemi

FENOMÉN RITUÁLU VE SFÉŘE MASOVÉ KOMUNIKACE

// THE PHENOMENON OF RITUAL IN THE FIELD OF MASS COMMUNICATION

MARIANNA ABRAHAMYAN

Metropolitní univerzita Praha, Česká republika

ABSTRACT

This paper discusses the concept of media events and the role that media rituals play in mass communication. Audience participation on various media events have strong effects on many aspects of human life and media rituals play important part in this process. The paper serves to elucidate the function and the structure of the ritual phenomenon in the sphere of mass communication through comparison of two different conceptions made by Dayan & Katz and Couldry. It attempts to show differences in the authors' attitudes about the functioning of media rituals through the Fink's elaborated ontology of play. The paper assumes that Fink's work can be used as a tool to uncover the hidden elements of the functioning of media rituals.

Keywords: media events ▪ media rituals ▪ mass communication ▪ play ▪ media anthropology

1. ÚVOD

Cílem této eseje je objasnit, jakým způsobem funguje rituál v oblasti masové komunikace. V primitivních společnostech byl rituál užíván za účelem zvládnání strachu v každé důležité a kritické situaci (Malinowski, 1948, s. 70). Otázkou je, jakým způsobem funguje a v jakých formách se vyskytuje rituál v dnešní informační společnosti. Zabývat se rolí rituálu v životě člověka obklopeného médiem umožňuje pochopit, jak se činy a zvyky lidí vzájemně ovlivňují s činností mediálních institucí, a potažmo zjistit, jak zasahují svojí podstatou hry (Caillois, 2001) do instinktů¹ člověka, které jsou tímto institucionalizovány (s. 55).

1 Caillois (2001) hovoří o možnosti, že principy hry ve výsledku korespondují s mocnými instinkty, jako jsou: soutěž, šance, simulace (s. 55).

Rituál má dva protikladné významy, které se vzájemně spojují – označuje něco všedního, co se opakuje, ale zároveň něco výjimečného/slavnostního:

Rituál je z latinského *ritus* – posvátný zvyk, právoplatný obřad, pevně ustálená forma jednání, původně náboženského, u níž záleží hlavně na přesném dodržení: každá odchylka ohrožuje účinnost obřadu. Pejorativně: obřad bez obsahu a smyslu. (Sokol, 2010, s. 329)

S otázkou rituálu v médiích souvisí koncept mediálních událostí, který v roce 1992 rozvinuli v díle *Media Events: The Life Broadcasting of History* Daniel Dayan a Elihu Katz. Tito autoři kladou důraz na to, že k mediálním událostem se pojí slavnostní akce vysílané televizí. Takové události musí být předem naplánované, výjimečné, ale zároveň v jisté formě se opakující. Jedná se například o královské svatby, prezidentské debaty či olympijské hry, které jsou živě vysílané, tudíž narušují běžný vysílací program, což k obrazovkám potenciálně poutá větší množství lidí.

Dayan a Katz tvrdí, že ritualizované mediální události mají funkci produkovat společenskou soudržnost. Takový postoj je řadí k funkcionalistické teorii, vycházející z myšlenek Durkheima. Autoři věří, že média svojí integrativní funkcí ovlivňují podobu společenského uspořádání a mohou tak mít přímý vliv na společenské a politické změny. Uznávají také, že vzácně se mohou objevit takové události, které kritizují vládnoucí skupinu. Výsledkem je podle nich však pokaždé posílení statusu lídrů – buď stávajících, nebo těch, kteří je nahradí (třeba jako v revolučním období 1989 v Československu).

V opozici k funkcionalistickému přístupu Dayana a Katze stojí Couldry, který kriticky vystupuje proti jejich chápání povahy ritualizovaných mediálních událostí a otázce vlivu médií na společnost. V první řadě nesouhlasí s tím, že jsou mediální události spjaty se slavností. Rituál v médiích chápe jako tendenci mediálních institucí „rámovat“ dění ve společnosti za použití kategorií, které v širším smyslu naznačují, že média zastupují morální centrum společnosti. Hovoří taktéž o schopnosti mediálních událostí narušit společnost, čímž kritizuje myšlenku, podle níž mají rituály integrativní funkci. Autor dochází k závěru, že u rituálů ani tolik nejde o vyjádření řádu, jako o jeho naturalizaci (Couldry, 2003, s. 27).

Ačkoli je platnost mediálních událostí, tak jak je chápou Dayan a Katz, podkopávána Couldryho koncepcí, která je bezesporu aktuálnější, považují za nezbytné se první dvojicí autorů zabývat, neboť Dayan a Katz patří mezi průkopníky ve studiu mediálních rituálů a jejich koncepcí měla svérázný vliv na další úvahy v této oblasti. Zejména proto je potřeba abstrahovat ústřední problematiku od koncepce autorů, kteří stáli u zrodu otázky role rituálu ve sféře mediálních událostí.

Cílem textu není hodnotit jednotlivé autory, ale pochopit jejich odlišné názory na povahu rituálu, který je hlavním tématem této práce. Nejde tedy o to, kdo z autorů nabízí aktuálnější pohled na danou problematiku, ale o pochopení mechanismu, na kterém mediální rituály fungují. Zkoumání autoři uvažují o fenoménu

rituálu z hlediska relevantnosti vůči době, v níž působili, tudíž je potřeba zohlednit obě strany konfliktu. Absence tohoto zohlednění by vedla k neúplnému zhodnocení dané problematiky.

Ačkoli autoři analyzují danou problematiku z odlišných perspektiv, řeší stejnou otázku – jakým způsobem jsou masy lidí ovlivňovány mediálními rituály a co je jejich hlavním produktem. Spor Dayana a Katze a Couldryho leží v odlišném nazírání na účinky i na sféru působení mediálních rituálů. Shodují se pouze v tom, že mediální rituály ovládají společnost a její myšlení. Rozdílů v přístupech zkoumaných autorů jsou patrné (každý z nich operuje při analýze účinků ritualizované mediální praxe na odlišném poli bádání a za odlišného chápání toho, co spadá pod pojem rituálu), nicméně je potřeba provést hlubší analýzu. Ta nám umožní pochopit, v čem spočívá samotný mechanismus rituálu, a na základě toho přijít s odpovědí na otázku, zda to, že autoři přistupují k tématu z jiného úhlu pohledu, může být ovlivněno odlišným chápáním principu, kterým rituál funguje.

Cílem této eseje je tedy ukázat, že sféra působení mediálních rituálů není pevně daná. Jedná se o fenomén, který zasahuje do mnoha oblastí společenského života a u kterého se musíme ptát, prostřednictvím jakého mechanismu funguje. V rámci eseje proto budou komparovány přístupy Dayana a Katze a Couldryho na základě toho, jak chápou fungování rituální praxe v oblasti masové komunikace. Jako nástroj ke komparaci autorů bude sloužit připodobnění fenoménu rituálu s hrou, vycházet budu především z díla Eugena Finka (1992) a Dona Handelmana (1977). Mým cílem je ukázat, že způsob a rozdíly uvažování zkoumaných autorů nad mediálními událostmi a úlohou rituální praxe v oblasti masové komunikace lze lépe osvětlit při zaměření se na činnost rituálu v podmínkách hry.

Myšlenka srovnávat přístupy analyzovaných autorů z hlediska konceptu hry vznikla na základě přesvědčení, že hra i rituál jsou fenomény, které se v něčem podobají a které již od nepaměti hrají důležitou roli v životě člověka. Sám Fink (1992) vnímá hru jako „životní impuls, [...] lék, [...] a život obnovující sílu“ (s. 5), přičemž rituál označuje za „nejpůvodnější hru“ a „[...] prapůvodně nejsilnější vazebnou sílu, [...]“ (s. 26).

Kritéria pro komparaci autorů a jejich chápání rituální praxe byly stanoveny také po vzoru Finka (1992) a jeho strukturní analýzy hry (s. 18–27). Autor se zabýval momenty vnitřního ustrojení hry a pojmenoval kategorie,² z nichž se hra člověka skládá. Jsou jimi: 1) role hráče, 2) smysl hry, 3) rozkoš ze hry, 4) nástroj hry, 5) herní obec a herní pravidla. Tyto kategorie, které společně utváří tzv. svět hry (Fink, 1992, s. 23), mi při analýze poslouží jako kritéria pro komparaci přístupů zkoumaných autorů.

2 Fink (1992) přiznává, že určit takové kategorie nebylo snadné, neboť hra je složitý a vnitřně mnohoznačný útvar (s. 18, 2).

2. KONCEPT MEDIÁLNÍCH UDÁLOSTÍ A JEHO PROMĚNY

V roce 1992 vyšla již zmiňovaná kniha Daniela Dayana a Elihu Katze, v níž se autoři zabývají „slavnostním“ sledováním televize, při němž jsou živě vysílány různé historické události, nejčastěji spojené se záležitostmi státu (Dayan & Katz, 1992, s. 1). Autoři tyto události pojmenovávají souhrnným názvem „*media events*“ (*mediální události*) a na základě Weberova dělení typů autorit (racionálně legální, charismatická a tradiční) určují tři kategorie – *contest*, *conquest* a *coronations*³ – do nichž jednotlivé události spadají. První se vztahuje k utkání v oblasti sportu a politiky (např. prezidentské debaty, světová sportovní utkání atd.); druhá kategorie se zaměřuje na vysílání výjimečných událostí s velkým významem pro lidstvo (např. návrat papeže Jana Pavla II. do Polska); a poslední zobrazuje ceremoniální obřady, k nimž patří pohřby a svatby státníků či členů královských rodin (Dayan & Katz, 1992, s. 26).

Pro vysílané mediální události je charakteristické, že přitahují široké publikum – národ, skupiny národů či celý svět –, na něž by mělo vysílání podobných události působit jako apel na přerušení běžných aktivit a jako pozvánka ke sledování televize (Dayan & Katz, 1992, s. 1, 8). Dayan a Katz analyzovali mediální události v době před rozvojem digitálních technologií a internetu, jak je známe dnes, proto ve svém díle operují jen s televizí, jakožto prostředkem přenosu událostí. Oproti minulosti může mít dnešní konzument médií přístup k značnému počtu mediálních zdrojů. Pokud se budeme chtít zabývat vlivem médií na veřejné mínění, bude potřeba brát v úvahu veškerá technologická zařízení, skrze která jsou mediální výstupy konzumentům podávány.

Dayan a Katz za mediální události považují ty, které mají ceremoniální povahu, jsou předem plánované a narušují běžné denní návyky. Z této sféry proto vyrazují rutinní sledování zpráv, tudíž i nečekané události typu vypuknutí revoluce nebo pokusy o atentát na prezidenta či papeže (Dayan & Katz, 1992, s. 7). Co má odlišovat slavnostní sledování televize od toho každodenního, jsou dle autorů ceremoniální role, které na sebe berou diváci (role porotce, sportovního fanouška, občana, truchlícího), a také to, že obdobné události sledují lidé spíše ve skupinách než o samotě (Dayan & Katz, 1992, s. 9, 16). Takovým postojem se odlišují od jiných teoretiků mediálních událostí (Liebes, 1998; Couldry, 2003). Couldry například za mediální události označuje všechny typy zpráv, které jsou médií vysílány. Jejich rituální charakter spatřuje ve způsobech, kterými jsou události rámovány a prezentovány veřejnosti (podrobněji níže v textu).

Dle Dayana a Katze mají významné mediální události podobný efekt jako náboženské svátky, neboť diváci se účastní ceremonie a rituálu, k nimž se pevně vážou jisté centrální hodnoty a které vyvolávají pocit společenské sounáležitosti. Autoři tak zastávají názor, že aktivní zapojení publika na vysílání má vliv na tvorbu veřejného mínění a na instituce, jako je politika, náboženství a volný čas, zatímco v širším hledisku zasahuje i do kolektivní paměti (Dayan & Katz, 1992, s. 16–17).

3 *Contest* vede ke kvalifikaci hrdiny, *conquest* se pojí s hrdinou, který překonává limity člověka, *coronation* utváří podmínky pro glorifikaci hrdiny (Dayan & Katz, 1992, s. 29).

Dílo Dayana a Katze je podrobeno kritice za to, že kladou přílišný důraz na ceremoniální a komunitu-utuzující povahu konkrétních mediálních událostí a že vylučují ze své analýzy násilné a překvapivé události, jako jsou konflikty či krize (Sumiala, 2013, s. 84).

Couldry kritizuje fakt, že pokud jsou brány v potaz pouze integrativní aspekty rituálu, pak je automaticky ignorována většina oblastí hodná výzkumu (Couldry, 2003, s. 65). I když je proto neobvyklé, aby mediální události vzdorovaly hodnotovému systému společnosti, neznamená to, že by se takové události neměly brát v úvahu vůbec. Z toho autor usuzuje, jak je ve skutečnosti teorie mediálních událostí ideologická a vnitřně konzervativní (Couldry, 2003, s. 65).

Proti soudržnému potenciálu mediálních událostí vystoupila jako první Tamar Liebes s pojetím *disaster marathon* (katastrofální maraton), což vysvětluje na příkladu teroristických útoků v Tel Avivu v roce 1996, kdy izraelská televize zrušila veškeré plánované vysílání a nahradila jej 72hodinovým živým vysíláním, zobrazujícím uplynulé hororové události, jeho svědky, oběti a vyjádření vedoucích představitelů státu, kteří byli kvůli katastrofě kritizováni. Výsledkem bylo rozpolcení společnosti, podněcování hysterie mezi lidmi, kteří se cítili být v přímém ohrožení života a kteří ztratili důvěru v to, že by je vláda mohla ochránit (Liebes, 1998, s. 71, 81). Liebes tím však ukazuje, že mediální událost nemusí mít pouze integrativní funkci.

Couldry uvádí, že pojetím katastrofálního maratónu Liebes zahájila první ze tří transformativních procesů v konceptu mediálních událostí (Couldry, 2012, s. 77–78). Druhá transformace souvisela s teroristickým útokem na Světové obchodní centrum v New Yorku ze dne 11. září 2001, od této doby v sobě jakákoli definice mediálních událostí nutně zohledňovala ničivé události, plánované daleko od „centra“ společnosti. Třetí transformace souvisela se změnami mediální praxe nově uspořádaného publika, které bylo nyní fragmentované (Couldry, 2012, s. 78). Během první dekády 21. stol. došlo k fragmentaci mediálního publika, neboť sledování televize se již neomezovalo na obývací pokoj v přítomnosti kruhu rodiny, ale přesunulo se i do jiných míst a na jiná zařízení, což zapříčinilo, že se obsah, produkce i způsob konzumace televize proměnily (Turner & Tay, 2009, s. 2).

Katz v pozdějších letech změnil svůj pohled na mediální události a spolu s Liebes uvedl, že stejně jako některé předem plánované události mohou fungovat jako narušitelé společnosti, tak i ceremoniální mediální události mohou podlehnout neplánovanému narušení. Součástí živého vysílání je totiž vždy obava, že by se něco mohlo pokazit (Liebes & Katz, 2007, s. 159–160).

3. SPOJITOST MEDIÁLNÍCH UDÁLOSTÍ A MEDIÁLNÍCH RITUÁLŮ OPTIKOU DAYANA A KATZE

Výzkumníci mediální kultury použili koncept mediálních událostí k analýze rituálních praktik, jejichž prostřednictvím se člověk váže ke společnosti v dnešním světě

médií (Sumiala, 2013, s. 83). Přístup Dayana a Katze (1992) inspiroval další autory k rozvíjení nových přístupů v tomto směru (Rothenbuhler & Coman, 2005, s. 4).

Dayan a Katz zdůrazňují, že televizní vysílání propojuje společnost v jednotný organismus (Dayan & Katz, 1992, s. 9). Myšlenka, že vysílané mediální události produkují soudržnou funkci ve společnosti, vychází z přístupu Durkheima, který tvrdí, že funkce společnosti se realizuje v rituálu, tedy jen skrze jednání, které je možné pouze tehdy, když se jednotlivci sejdou a jednání se chopí společně (Durkheim, 2002, s. 452). V neodurkheimovském duchu tak Dayan a Katz kladou do souvislosti média a proces integrace společnosti, přičemž hovoří o tom, že „mechanická solidarita“ je základem „organické solidarity“ (Dayan & Katz, 1992, s. VIII). Dle Durkheima (2002, s. 24) „člověk obsahuje dvě bytosti: individuální, vyrůstající z organismu, [...], a sociální, představující [...] společnost“, přičemž zdrojem téměř všech důležitých společenských institucí, je náboženství (Durkheim, 2002, s. 452), jehož základ je tvořen vírou (myšlením) a rituály – „předem určenými způsoby jednání“ (Durkheim, 2002, s. 44).

Takové pojetí mediálních událostí, které skrze rituály upevňují soudržnost společnosti se setkala s velkou vlnou kritiky. Durkheim přišel s touto teorií v době, kdy neexistovala žádná veřejná sféra s masově rozšířenými médii, neboť komunita byla z pohledu sociologické analýzy považována ještě primárně za společnost a společnost za národní stát (Sumiala, 2013, s. 27).

Dalším autorem, z něhož Dayan a Katz (1992) ve své koncepci vychází, je van Gennep (1909) a jeho pojetí přechodových rituálů, sestávajících ze tří etap – procesu odloučení; následného vstupu do přechodného stadia pomezí; a konečného navrácení se do společnosti, často s nově získanou rolí.⁴ Dayan a Katz tvrdí, že svědci mediálních událostí (diváci) prochází stejnými rituálními stádii jako hlavní aktéři, neboť k přijetí pozvání k účasti je vyžadováno aktivní zapojení publika, které si stejně jako hlavní aktéři bere přestávku od každodenní rutiny, prožívá spolu s nimi stádium pomezí a netrpělivě vyčkává jejich návratu do reality, do níž se také následně vrací (Dayan & Katz, 1992, s. 119–120). Ačkoli autoři ukazují, že živé vysílání slouží k propojení komunity, Collins (2004) ve své studii tvrdí, že přínos rituálu a nezbytná podmínka solidarity ve společnosti leží ve fyzické přítomnosti – pocitu společenské blízkosti zúčastněných osob (s. 23).

Mediální události dle Dayana a Katze fungují jako kolektivní rituály společenství, neboť vyžadují aktivní podíl diváků na rituálu, což se děje u televizního vysílání skrze 1) volný přístup k vysílání pro všechny, 2) prostor pomezí, 3) rituální řád a 4) možnost diváka identifikovat se jako pozorovatel a reagovat jako účastník (Dayan & Katz, 1992, s. 120). Autoři však taktéž vyzdvihují soudržnou funkci, kterou má sledování živě vysílaných mediálních událostí v okruhu blízkých osob.

⁴ Ve všech obřadech se předpokládá přechod od jedné zóny (magicko-náboženské či sociální situace) do druhé, které jsou od sebe vzájemně odděleny pomezím, v němž se člověk nachází předtím, než vstoupí do nové sféry (van Gennep, 1996, s. 25).

Dle autorů události propojují centrum a periferii společnosti nejen skrze sdílenou zkušenost, ale prostřednictvím přímého spojení s centrálními symboly a hodnotami, vysílanými televizí v rámci ceremonie (Dayan & Katz, 1992, s. 196). V dnešní době, kdy je člověk obklopen digitálními technologiemi, se mediální publikum nemusí vázat k určitému místu a času, aby mohlo být konzumentem médií. Symboly a skryté hodnoty jsou tedy k publiku přenášeny mnoha různými prostředky, k nimž má společnost stejný přístup. Na to reaguje Couldry (podrobněji níže), který se zaměřuje na funkci mediálních rituálů přenášených nejen skrze televizi, ale také další zdroje.

4. SPOJITOST MEDIÁLNÍCH UDÁLOSTÍ A MEDIÁLNÍCH RITUÁLŮ OPTIKOU COULDRYHO

Dle Dayana a Katze ceremoniální události fungují jako rituály oslavující řád a jeho obnovu, tedy velebí *smíření* (Dayan & Katz, 1992, s. 8). Jiný pohled zastává Couldry, podle nějž nejsou mediální události vyjádřením společenského řádu, ale jeho konstrukcí, která vede člověka k domněnce, že existuje „centrum“ společnosti a že média k němu mají privilegovaný vztah (Couldry, 2003, s. 56).

Ačkoli se Dayan a Katz soustředí primárně na televizi, Couldry se vztahuje k širšímu pojetí médií, kam spadá televize, rozhlas, tisk, film, hudba a komunikace skrze internet, které dle něj tvoří základ pro jím kritizovaný „mýtus mediovaného centra“ – přesvědčení, že v sociálním světě existuje centrum, jehož pozice je legitimní, a že média za toto centrum hovoří (Couldry, 2003, s. 2). Autor se vůči tomuto přesvědčení vyhrazuje a tvrdí, že právě *mediální rituály* jsou klíčovými mechanismy, zodpovědnými za to, že se tento předpoklad šíří mezi lidmi a že se zmíněný mýtus naturalizuje (Couldry, 2003, s. 2).

Podle Couldryho mediální rituály referují k celé škále situací, v nichž samotná média „stojí“ za něčím rozsáhlejším, co má souvislost s fundamentálním organizačním stupněm, v němž jsme (či si představujeme, že jsme) propojeni s ostatními členy společnosti (Couldry, 2003, s. 4). Tvrdí, že v rámci těchto širších transcendentálních vzorců dávají detaily života ve společnosti smysl (Couldry, 2003, s. 2–3).

Mediální události dle něj zahrnují širokou škálu veřejných událostí, spojují je akce, které se konají na různých místech a které média prezentují skrze všeobšáhly rámec jako centrální „událost“, jež ale nutně nemusí být spjata s rituálem (Couldry, 2003, s. 60). Spojitost mediálních událostí s mediálními rituály nachází v organizaci tohoto vše-zabírajícího rámce (Couldry, 2003, s. 60).

5. FUNKCIONALISTICKÁ VS. KRITICKÁ TEORIE

Odlíšné přístupy, které Dayan a Katz a Couldry zastávají, se snaží vysvětlit Bolin jakožto opozici mezi funkcionalistickým myšlením a kritickou teorií. Dochází k závěru, že autoři neuvažují nad fenoménem mediálních událostí na stejné úrovni porozumění, neboť Couldry hovoří o objektivním světě – tedy o tom, zda mají společnosti centra, či

nikoli, zatímco Dayan a Katz provádí svoji analýzu na úrovni sociálního světa a ptají se, jak dochází k integraci ve společnosti skrze komunikační vztahy mezi mediálními událostmi a publikem, které na ně reaguje (Bolin, 2010, s. 132, 134).

Jak bylo řečeno, Dayan a Katz ve svém díle hovoří o mediálních událostech jako o předem plánovaných, které přerušují běžný vysílací program a přitahují široké publikum. Jejich funkci tak vnímají především v upevňování integrity společnosti, čímž předkládají funkcionálně-rituální interpretaci a klasifikaci mediálních událostí (Couldry & McCarthy, 2004, s. 80). Dle Dayana a Katze se mediální události, které by přímo kritizovaly vládnoucí třídu, objevují velmi zřídka, nebo se vůbec nevyskytují, a to ani v západních demokraciích (Dayan & Katz, 1992, s. 69).

V appendixu své knihy se autoři snaží přizpůsobit svá zjištění rámci různých tradic⁵ komunikačních výzkumů, jednou z nichž je kritická teorie. Ačkoli Dayan a Katz (1992) dochází k závěru, že žádná ze zkoumaných tradic dostatečně nepokrývá jejich koncept (s. 231), snaží se uplatnit svůj přístup v rámci kritické tradice médií, přičemž sám Couldry se vymezuje vůči jejich pojetí mediálních událostí právě kritickou teorií.

Dayan a Katz nachází oporu v kritické teorii v předpokladu, že média mají moc ovlivnit jednotlivce v masové společnosti. S kritickou teorií se však rozchází ve dvou hlediscích. Za prvé v tom, že kritický přístup zavrhuje myšlenku zodpovědnosti médií za změnu ve společenském řádu, a tudíž nevysvětluje například revoluční události z roku 1989 (Dayan & Katz, 1992, s. 226, 230). Za druhé, že podceňuje schopnost publika vyhodnocovat manipulativní ráz mediálního sdělení. Dayan a Katz uvádějí, že někteří členové publika mohou skrze opoziční čtení vnímat manipulativní potenciál mediálních událostí a tím přijaté mediální sdělení vetovat (Dayan & Katz, 1992, s. 19, 226).

Autoři vyzdvihují, že účast na událostech, z nichž se těší velká část veřejnosti, upevňuje pozice lídrů – ať už stávajících, nebo těch, co je přišli nahradit (Dayan & Katz, 1992, s. 201–202). Také úcta, s jakou jsou mediální události prezentovány, posiluje existující mocenskou strukturu, zatímco takové události, které volají po změně, představují alespoň potencionální hrozbu vládnoucím skupinám (Dayan & Katz, 1992, s. 225–226).

Couldry přistupuje ke studiu mediálních rituálů se vzdorem vůči funkcionalismu a jakýmkoli formám esencialistického myšlení o společnosti (Couldry, 2005, s. 61) Argumentuje, že k vysvětlení rituálních dimenzí médií lze dospět pouze tehdy, pokud opustíme mystifikující předpoklady, z nichž funkcionalismus vychází (Couldry, 2005, s. 63). Naráží tak na mýtus mediovaného centra a vůbec na myšlenku, že společnosti nějakým „centrem“ s „pravdivostním“ jádrem disponují,⁶ neboť existuje

5 Jedná se o persvazivní výzkum, kritickou teorii, teorii uspokojení, technologickou teorii a symbolickou antropologii (Dayan & Katz, 1992, s. 221–234).

6 Autor však nezpochybňuje existenci procesů centralizace ve světě dnešní společnosti (Couldry, 2005, s. 45).

ohromný nátlak na to, aby se věřilo, že média jsou pouhými tlumočníky tohoto „centra“ (Couldry, 2005, s. 45).

Couldry odmítá předpoklad, že společnost funguje jako organismus s centrem a periferií a že vyžaduje ke svému zdárnému chodu centralizovaný systém symbolické produkce a distribuce (médiá), prezentující dění „centra“ těm, kteří se nachází na „periferii“ (Couldry, 2005, s. 137). Autor se totiž staví kriticky k myšlence, že by média měla vliv na podobu společenského řádu (Couldry, 2005, s. xi). Stejně tak odmítá, že rituály pouze utvrzují či reprezentují stávající sociální řád (Couldry, 2005, s. 143).

Couldry vychází z kritické teorie v prosazování myšlenky, že proces ritualizace, který je vlastní mediálním událostem, funguje v tom smyslu, že média vytváří sdělení nikoli za účelem dostání své role informovat veřejnost, nýbrž za účelem předání zprávy příjemcům, že média mají (skrže svůj přístup k morálnímu centru společnosti) přirozeně danou úlohu podávat informace o světě (Couldry, 2005, s. 143).

Na základě srovnání daných přístupů autorů můžeme říci, že Dayan a Katz, jakožto zastánci funkcionalismu, vnímají úlohu mediálních událostí v tom, že spojují jednotlivce ve společnosti. Dle nich jsou v televizi vysílané události zodpovědné za posílení statusu lídrů a za upevnění buď stávajícího nebo nového společenského uspořádání. Couldry vůči této myšlence vystupuje a tvrdí, že média (nejen televize, ale i další komunikační prostředky) mohou narušovat hodnotový systém společnosti, nikoli změnit společenský řád, neboť ten je pouhým konstruktem (Couldry, 2005, s. 42). Zatímco Couldry hovoří o schopnosti mediálních událostí narušit společnost, dle Dayana a Katze k tomu nedochází, neboť se dle nich kritika směřovaná na vládnoucí třídu v mediálních událostech téměř nevyskytuje. Couldry i Dayan a Katz vnímají publikum jako ovlivnitelné mediálními událostmi. Pro Couldryho toto ovlivnění spočívá v šíření mýtu, že média jsou tlumočníky morálního centra společnosti, zatímco pro Dayana a Katze spočívá jejich ovlivnění v zaujetí aktivních rolí v mediálních rituálech, které vedou k integraci společnosti.

I přes shrnutí odlišností v přístupech autorů není jasné, v čem tkví odlišnosti ohledně funkcí, na nichž je mechanismus rituálu založen. Z tohoto důvodu se v dalších řádcích zaměřuji na srovnání funkcionalistického a kritického pojetí rituálu optikou konceptu hry, což nám umožní se lépe zorientovat v odlišnosti autorů a jejich chápání problematiky mediálních událostí a mediálních rituálů v oblasti masové komunikace. Je však třeba podotknout, že konceptuální rozpor mezi zkoumanými autory pramení také z toho, že jejich texty vznikaly v odlišných dobách, a tudíž i za odlišné technologické a mediální dispondibility jedinců.

6. RITUÁL JAKO HRA

Rituály se podobají hrám v tom, že jsou konstrukcemi postavenými na zkušenostech z běžného života, odlišují se však tím, že zatímco divadlo uznává svůj fiktivní charakter, rituály ho často popírají (Grimes, 2011, s. 15).

Eugen Fink spojuje prapůvodní hru s náboženstvím a symbolickým jednáním: „nejpůvodnější hry jsou magické rity, [...] v nichž archaický člověk vyjadřuje své vnitřní postavení uvnitř světové souvislosti...“ (Fink, 1992, s. 26–27).

Lévi-Strauss zase vyzdvihuje konsolidující funkci, kterou hra a rituál v jejich provázanosti produkují mezi různými kmeny:

Každá hra je definována souborem svých pravidel, která dovolují prakticky neomezený počet partií; naproti tomu ritus, který se rovněž „hraje“, připomíná spíše jakousi privilegovanou partii, která byla ze všech možných partií vyvolena proto, že jediná vyústuje v určitý typ rovnováhy mezi oběma teamy. (Lévi-Strauss, 1996, s. 50)

Jako příklad uvádí kmeny domorodců z Nové Guineje, které spolu hrají fotbal tak dlouho, dokud se počet výher a proher u obou kmenů nevyváží (Lévi-Strauss, 1996, s. 50).

Rituál je důležitý pro pochopení činnosti médií a dalších sociálních institucí (Couldry, 2005, s. 61). Abychom však mohli těmto činnostem porozumět, je třeba se zaměřit na to, jak rituál funguje. V předchozí části této eseje byly představeny odlišné přístupy (funkcionalistický a kritický) Dayana a Katze a Couldryho k problematice mediálních událostí a jejich souvislosti s rituály, avšak nebylo dostatečně vysvětleno, na jakém principu rituály fungují a v čem tkví pomyslná propast, která v tomto směru autory rozděluje. K vyřešení tohoto problému poslouží uvažování nad přístupy zkoumaných autorů v kontextu uchopení rituálu jako hry. Při komparaci bude důraz kladen na některé z hlavních rysů teorií, které autoři využívají.

V další části textu budeme vycházet převážně z myšlenek Finka (1992), který o hře uvažoval nikoli jako o soutěži nebo o snaze dosáhnout konečného cíle, nýbrž jako o jednání, majícím svůj smysl a zvláštní účely,⁷ které se během konání hry neustále spojují (s. 16–19). Pro účely komparace budou použita kritéria stanovená Finkem (1992, s. 18–27), která zachycují momenty vnitřního uspořádání hry: 1) role hráče, 2) nástroj hry, 3) smysl hry, 4) rozkoš ze hry, 5) herní obec a herní pravidla.

Jestliže spojujeme problematiku rituálů s hrou, nabízí se otázka, kdo je v této hře vlastně hráčem a v čem ono „hraní“ spočívá? Dle Finka:

Hráč „skrývá“ sama sebe pod svou „rolí“, v jisté míře v ní zaniká. [...] Hráč se může z role vyvolat zpět; v herním aktu mu zůstává totiž – i když často silně zredukováno – vědění o jeho dvojité existenci [...] toto zdvojení náleží k podstatě hry. (Fink, 1992, s. 23)

Podle Handelmana maskování individuality hráčů během hry umožňuje masovou participaci bez kolektivní zodpovědnosti, přičemž „hráči“ vnímají stejnou definici

⁷ Jestliže je hra prováděna kvůli něčemu jinému než kvůli sobě samé, pak se jedná o její narušení (Fink, 1992, s. 16).

reality hry, a to v rámci jednoznačného systému symbolů (Handelman, 1977, s. 185). I přes to, že si to již dlouho neuvědomujeme, hra člověka představuje „symbolické jednání osmyslujícího zpřítomňování světa a života“ (Fink, 1992, s. 31).

Dayan a Katz přisuzují herní roli v mediálních rituálech divákům, kteří vstupují v závislosti na typu události do různých rolí: v roli občanů sdílí pobouření, pokud vedoucí představitel státu podlehne silám, které narušují řád společnosti; hrají roli truchlících, účastníků svatby či korunovace, kteří v průběhu těchto událostí sdílí své emoce (Dayan & Katz, 1992, s. 139). V jejich pojetí lze povahu hry chápat „z existenční moci svobody“ (Fink, 1992, s. 25), avšak ve hře může dojít i k úniku z reality – k „propadnutí démonii masky“ (Fink, 1992, s. 25), jak můžeme přisoudit Couldrymu chápání činnosti médií. Couldry přisuzuje herní roli mediálním institucím a jejich silné koncentraci symbolické síly, způsobující, že média na sebe berou roli zástupce „centra“ společnosti a skrze mediální rituály tento mýtus naturalizují, a to konkrétně užitím kategorií, které zastupují širší významy (Couldry, 2003, s. 2, 29).

Dle Handelmana (1977) je hra chováním, které je „rámováno“ stejně jako rituál (s. 187). Tvrdí, že kompoziční logika rituálu vymezuje skrze meta-komunikaci distinktivní set příbuzných premis. Skrze premisy, které jsou v něm definované, redukuje rituální rámec relevantní sociální typy a poskytuje symbolické modely vztahů a chápání lidstva, skrze které je realita komunikována k jejím účastníkům (Handelman, 1977, s. 187). Dle Couldryho mediální rituály „rámuje“ dění ve společnosti tak, že akce, které jsou spjaty s rituálem, jsou organizovány kolem jistých kategorií/ohraničení, které značí širší význam – že média „zastupují“ či reprezentují svět společnosti jako celek (Couldry, 2003, s. 26). Dayan a Katz taktéž hovoří o sémantickém rámci vysílaných mediálních událostí, když tvrdí, že úloha televize spočívá v třídění toho, co zůstane uvnitř tohoto rámce a co bude vynecháno jako irelevantní (Dayan & Katz, 1992, s. 101–103).

Krátce řečeno, hráčem hry je ten, kdo se ujímá hráčské role za použití masky. Můžeme říct, že pro Dayana a Katze plní roli masky chování spojené s aktivní rolí diváků, kteří sledují v televizi mediální událost. Na základě myšlenek Couldryho nesou masku mediální instituce, které se zavedeným způsobem tvorby mediálních výstupů rozšiřují ve společnosti mýtus mediovaného centra. Tím, že mají účastníci rituálu na sobě masky, je pro ně jednodušší být součástí hry a pod domnělou rouškou opakovat zavedené herní jednání ve skupině ostatních hráčů. Tím se celá hra stává mnohem dostupnější pro každého, kdo projeví zájem hrát. Jestliže se člověk účastní hry, děje se tak buď z jeho svobodné volby, nebo ze zvyku (maska hráče ovládne, což se projevuje v tom, že člověk hraje v souladu s očekáváním ostatních). Tímto způsobem dochází k tomu, že jak mediální rituály, kterých se aktivně v rámci rolí účastníme (v pojetí Dayana a Katze), tak i široce rozprostraněný mýtus mediovaného centra mají jednoduché podmínky pro život.

Další otázka, kterou si v tomto kontextu musíme klást, je, co je vlastně předmětem hry. Fink tvrdí, že ke každé hře náleží hračka, přičemž se „v herním nástroji koncentruje celek v jedné jediné věci“ (Fink, 1992, s. 21). Jak bylo řečeno, Dayan a Katz

přisuzují herní roli divákům mediálních událostí, zatímco Couldry mediálním institucím. Jestliže se zde zamyslíme nad tím, co je u těchto autorů myšleno oním herním nástrojem hráčů v mediálním rituálu, pak u Dayana a Katze je to televize, skrze kterou vykonávají diváci různé role, zatímco u Couldryho je to hra s kategoriemi a jejich užitím ve vztahu k médiím. Předmět hry můžeme taktéž nazvat nástrojem hry, který je nepostradatelný za tím účelem, aby hra mohla pokračovat.

Zde se dostáváme k otázce, jaký je smysl hry? Jak doména hry, tak i rituálu vykazuje systémové rysy meta-komunikace. Jedním z typů meta-komunikace jsou meta-zprávy, které vyvstávají na poli hry a vzápětí komentují povahu společenského řádu (Handelman, 1977, s. 185–186). Dayan a Katz a Couldry se liší v chápání účinků, které mají tyto procesy komentování v mediálních rituálech na společnost. Podle Couldryho (2003) leží tento účinek, tedy smysl hry, v šíření „mýtu mediovaného centra“, který má diváky přesvědčit o legitimitě pozice médií ve společnosti (s. 2), zatímco Dayan a Katz (1992) vnímají účinek mediálních rituálů v jejich schopnosti upevnovat integritu společnosti (s. 9). To svědčí o imaginárním charakteru světa hry, jak ho popisuje Fink (1992, s. 24).

Další součástí vnitřního uspořádání hry je rozkoš ze hry. Fink (1992) hovoří o rozkoši ze hry (i ve hře). Tvrdí, že taková rozkoš v sobě schraňuje smutek i radost, přičemž právě smutek je zodpovědný za to, že hru stále hraje (s. 18–19). „Smutek je jen ‚hrán‘, a přece je v modu toho, co dělá hru hrou, je mocí, jež námi hýbe“ (s. 19).

V duchu funkcionalistické teorie Dayan a Katz vnímají jednotlivce (mediální publikum) jako účastníky hry, jejichž aktivita (rozkoš ze sledování mediálních událostí plynoucí z možnosti přijímat na sebe role participantů na rituálu) pohání hru (mediální událost), čímž přispívají k jejímu udržování v chodu díky sdíleným pocitům sounáležitosti ve hře (v komunitě participantů na mediálních událostech).

Couldry využívá kritickou teorii, podle níž deleguje rozkoš ze hry na mediální instituce, jejichž aktéři zažívají radost spolu s šířením mýtu mediovaného centra, ke kterému dochází skrze hru (rituál), a to užíváním kategorií se skrytými významy.

Aby byl člověk zainteresován v hraní hry, musí z ní mít nějaký prožitek, něco, co jej vede k tomu hru hrát. Dle pojetí Dayana a Katze by tento prožitek spočíval v přijímání masek (rolí) lidmi, kteří se skrze ně mohou stát někým jiným a být součástí události, kterou sledují. V pojetí Couldryho je herní prožitek spjat s cílem samotné hry – prezentovat média jako centrum, které hovoří za společnost.

Posledním prvkem vnitřní herní struktury je herní obec a její pravidla. Hra je způsobem organizace nějaké aktivity (Handelman, 1977, s. 185), přičemž vždy funguje jako hra společná,⁸ neboť tvoří základ vnitřního uspořádání společnosti a základ existence v ní (Fink, 1992, s. 20). Dayan a Katz vnímají herní obec jako společnost lidí, kteří přistoupili na možnost účastnit se aktivně rituálu v době přenosu mediální události v televizi. Dle nich tímto herní obec přispívá k udržování soudržnosti ve společnosti. Takto aktivně zapojené publikum dle autorů hraje podle pravidel, neboť

8 Hra má smysl i pro diváky, kteří v ní neparticipují (Fink, 1992, s. 19).

smyslem hry je integrace společnosti. Jak již bylo řečeno, aktivní zapojení může vycházet ze zvyku člověka být součástí herní komunity, nemusí být nutně založeno na jeho vnitřních motivech. Dayan a Katz pojmají takovou hru jako pozitivní záležitost.

Couldry zase herní obec spojuje s mediálními institucemi, jejichž hra spočívá v naturalizaci mýtu (skrže hru s kategoriemi) – že existuje centrum společnosti, jehož hlavním zástupcem jsou média. Co se týče herních pravidel, Couldry odsuzuje mediální instituce za to, že nehrají fér, neboť zneužívají hru s kategoriemi za účelem šíření mýtu mediovaného centra. Pohlíží tedy na samotný proces hry jako na něco negativního.

7. ZÁVĚR

V eseji šlo především o snahu ukázat rozdíly ve funkcionalistickém přístupu Dayana a Katze a kritickém pojetí Couldryho skrže vztažení problematiky mediálních rituálů k ontologii hry. Dle Finka totiž patřily magické rituály u archaických společností k těm nejpůvodnějším hrám (Fink, 1992, s. 26). Skrže přístupy Dayana a Katze a Couldryho mohlo dojít k syntéze poznatků ohledně fungování principu rituálu, k čemuž byl nápomocen Finkův (1992) koncept hry, který poskytl nástroje k odkrytí skrytých prvků, z nichž rituál sestává.

Stavějíc na Finkově (1992) a Handelmanově (1977) pojetí hry a rituálu, bylo umožněno lepší pochopení způsobu fungování rituálu a také lepší porozumění odlišností mezi Dayanem a Katzem a Couldrym. Srovnání funkcionalistického a kritického přístupu skrže koncept hry nás přivedlo ke zjištění, že spor mezi autory nespočívá v odlišném nazírání na mechanismus mediálních rituálů, nýbrž v odlišném nazírání na výsledný produkt, který vzniká ovlivněním společnosti mediálními rituály. Tento výsledný produkt představuje u Dayana a Katze integrace společnosti, zatímco u Couldryho šíření mýtu mediovaného centra. Mechanismus hry (rituálu) se skládá u obou autorů ze stejných komponentů – z hráčů hry, nástroje hry, smyslu hry, rozkoše ze hry a z herní obce.

Hra – stejně jako rituál – je jednáním a způsobem organizace nějaké aktivity, která má své hráče. Tak jako je toto jednání (hráčství) vnímáno Dayanem a Katzem v přijetí aktivních rolí diváky mediálních událostí, tak je vnímáno Couldrym jako jednání (hráčství) mediálních institucí, které skrže konstrukci různých kategorií šíří skryté významy. Mechanismus hry/rituálu je složen i z nástroje. Za předmět hry chápou Dayan s Katzem televizi, která lidem umožňuje participaci na mediální události. Couldry naopak vnímá jako předmět hry hru s kategoriemi, jejichž konstrukce vede k šíření skrytých kódů a významů. Smysl hry/rituálu, jakožto další komponent, leží dle Dayana a Katze v integraci společnosti, kdy sdílením rolí diváků během mediálních událostí dochází ke sjednocení společnosti. Dle Couldryho leží smysl hry/rituálu v šíření mýtu mediovaného centra, které vede k vnímání médií jako morálního centra společnosti. Součástí mechanismu hry/rituálu je i produkce rozkoše. Ta je Dayanem

a Katzem přisuzována aktivním účastníkům vysílání mediálních událostí v televizi, kteří svým jednáním participují na dané události a jsou součástí rituálu skrze možnost přijímat na sebe různé role. Na druhou stranu Couldry tvrdí, že rozkoš ze hry mají pouze mediální instituce, které profitují z šíření klamné myšlenky mediovaného centra společnosti. Ačkoli Dayan a Katz do herní obce (posledního prvku mechanismu hry/rituálu) počítají televizní publikum mediálních událostí, které vykonává herní pravidla tím, že svým ritualizovaným jednáním přispívá k integraci společnosti, Couldry to vidí odlišně. Dle něj je totiž rituál vykonáván mediálními institucemi, které dodržují lživá pravidla hry, neboť konstrukcí kategorií šíří skryté významy a naturalizují tak mýtus mediovaného centra.

Esej nám ukázala, že rituál není fenoménem, který je v mediální praxi ohraničen na jednu oblast výskytu s určitým účinkem. Měla také vést k porozumění, že s mediálním rituálem může být spojována spousta různých činností. Cílem bylo ukázat skrze Finkovu ontologii hry, jaké vnitřní souvislosti utváří to, čemu říkáme rituál, a v čem tkví mechanismus jeho fungování. Bylo zjištěno, že k pochopení podstaty a principu rituálu se musíme ptát na výše zmíněných pět komponentů, které dohromady tvoří mechanismus, na němž každý rituál funguje. Rozdíl je v tom, že v každém rituálu jsou předmětem těchto prvků odlišné struktury, jejichž činnost a povaha jsou taktéž odlišné. Jeho podoba a účinky se liší v závislosti na tom, kým je hra/rituál vykonáván/a, jaký má pro takového aktéra hra smysl, s jakým nástrojem při hře/rituálu operuje, jaká jsou pravidla takového operování a co je tou rozkoší, která ho ve hře pohání. Zodpovězením těchto otázek člověk také zjistí, v čem spočívá manipulace, která je s rituály spojena. Komparace funkcionalistického a kritického přístupu zkoumaných autorů nám zjistila, že mechanismus mediálních rituálů u autorů funguje na stejném principu, s tím rozdílem, že se odlišují v produktu, který mediální rituály utvářejí skrze svoji funkci ovlivňování veřejnosti. Je proto zřejmé, že rituály nedisponují funkcí působit jednotně ve všech různých událostech.

Marianna Abrahamyan je studentkou doktorského programu Mediální studia na Metropolitní univerzitě v Praze. Předmětem jejího zájmu je role médií ve společnosti, antropologie médií a vliv jazyka médií na příjemce.

Kontakt: 6marianna.abrahamyan@gmail.com

POUŽITÁ LITERATURA

- Bolin, G. (2010). Media events, Eurovision and societal centers. In: Couldry, N., Hepp, A., & Krotz, F. (2010). *Media Events in a Global Age*. Routledge.
- Collins, R. (2004). *Interaction Ritual Chains*. Princeton: Princeton University Press.
- Couldry, N. (2003). *Media Rituals: A Critical Approach*. Routledge.
- Couldry, N., McCarthy, A. (2004). *MediaSpace: Place, Scale and Culture in a Media Age*. Routledge.

- Couldry, N. (2005). *Media Rituals: Beyond Functionalism*. In: Rothenbuhler, E. W. & Coman, M. (2005). *Media Anthropology*. Sage Publications, Inc.
- Couldry, N. (2012). *Media, Society, World: Social Theory and Digital Media Practice*. Polity Press.
- Dayan, D., & Katz, E. (1992) *Media Events: The Live Broadcasting of History*. Harvard University Press.
- Durkheim, É. (2002). *Elementární formy náboženského života: systém totemismu v Austrálii*. Praha: OIKOYMENH.
- Fink, E. (1992). *Oáza štěstí*. Praha: Mladá fronta.
- Grimes, R. L. (2011). *Ritual, Media and Conflict: An Introduction*. In: Grimes, R. L., Hüskén, U., Simon, U., & Venbrux, E. (2011). *Ritual, Media and Conflict*. New York: Oxford University Press.
- Handelman, D. (1977). *Play and Ritual: Complementary Frames of Meta-Communication*. In: Chapman, A. J., & Foot, H. C. (1977). *It's a Funny Thing, Humour*. Pergamon Press.
- Lévi-Strauss, C. (1996). *Myšlení přírodních národů*. Liberec: Dauphin.
- Liebes, T. (1998). *Television's disaster marathons: A danger for democratic processes?* In: Liebes, T. & Curran, J. (1998). *Media, Ritual and Identity*. Routledge.
- Liebes, T., Katz, E. (2007). „No More Peace!": How Disaster, Terror and War Have Upstaged Media Events. *International Journal of Communication*, 1, 157–166.
- Malinowski, B., Redfield, R. (1948). *Magic, Science and Religion and Other Essays*. Boston: Beacon Press.
- Sokol, J. (2010). *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*. 6., rozš. vyd. Praha: Vyšehrad.
- Sumiala, J. (2013). *Media and Ritual: Death, community and everyday life*. Routledge.
- Turner, G., Tay, J. (2009). *Understanding Television in the Post-Broadcast Era*. Routledge.
- Van Gennep, A. (1909). *The Rites of Passage*. Trans. M. Wizedom and G. Caffee. London: Routledge & Kegan Paul.
- Van Gennep, A. (1996). *Přechodové rituály: Systematické studium rituálů*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.